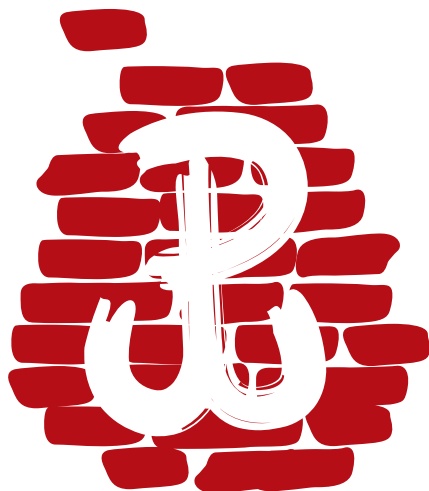

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej”

na terenie miasta Legionowo

The 'Fighting Poland' Heritage Trail

in Legionowo town

SPIS TREŚCI / INDEX:

WPROWADZENIE _____	3
INTRODUCTION _____	4
 Szlak 4. Duża obwodnica Legionowa, znaki niebieskie Large Legionowo bypass, marked blue _____	5
Mapa przebiegu szlaku / Map of route _____	6
Opis krajoznawczy / Touring information _____	8
Opis historyczny / Historical description _____	11
 Szlak 5. Mała obwodnica Legionowa, znaki zielone Small Legionowo bypass, marked green _____	38
Mapa przebiegu szlaku / Map of route _____	39
Opis krajoznawczy / Touring information _____	40
Opis historyczny / Historical description _____	43
 Szlak 6. Łącznik koszarowy, znaki żółte Barracks connector, marked yellow _____	67
Mapa przebiegu szlaku / Map of route _____	68
Opis krajoznawczy / Touring information _____	69
Opis historyczny / Historical description _____	70

WPROWADZENIE

Miasto Legionowo ma niewiele ponad stuletnią, lecz bardzo bogatą historię, której liczne interesujące świadectwa pozwalają dziś poznawać ją i przekazywać kolejnym pokoleniom. Wśród obiektów architektonicznych można wymienić kościoły, przedwojenne wille czy budowle wojskowe, jak również współcześnie ufundowane pomniki i budynki użyteczności publicznej. Miasto wkomponowane jest w sieć oznakowanych szlaków pieszych i rowerowych, dzięki czemu jest to obszar bardzo atrakcyjny dla osób czynnie uprawiających turystykę.

Legionowo było świadkiem zmagania Polaków o niepodległość w czasach I wojny światowej. Po jej zakończeniu tutejsze koszary były jednym z głównych ośrodków przeformowania POW i Legionów w odrodzone Wojsko Polskie. To z nich właśnie 14 sierpnia 1920 r. wyruszyła 10. Dywizja Piechoty gen. Lucjana Żeligowskiego z zadaniem odbicia Radzimina z rąk bolszewików. Podczas okupacji hitlerowskiej działała tu Armia Krajowa, a Legionowo było drugim i jedynym poza stolicą miastem, w którym 1 sierpnia 1944 r. wybuchło Powstanie Warszawskie. Wśród osób odznaczonych medalem „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata” za ratowanie Żydów z rąk niemieckich są także mieszkańcy Legionowa. W latach 1980–1990 na tym terenie skutecznie działała NSZZ „Solidarność”.

Środowisko kombatantów Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie wystąpiło z inicjatywą skatalogowania i opisanie miejsc związanych z walką Polaków o wolność na terenie miasta i całego powiatu legionowskiego. W oparciu o tę inicjatywę narodził się pomysł wytyczenia turystycznego szlaku patriotycznego „Polski Walczącej”.

Dzięki zaangażowaniu władz samorządowych urzędu miasta i powiatu legionowskiego uzyskano niezbędne środki finansowe. W oparciu o wiedzę regionalistów oraz zasoby Muzeum Historycznego w Legionowie sporządzono ekspertyzę 106 miejsc i obiektów związanych z walką o wolność i suwerenność Polski oraz wytyczono i oznakowano 6 odcinków szlaku o łącznej długości ponad 140 km.

Na terenie Legionowa znajdują się 3 odcinki tego szlaku, prowadzące po 28 miejscach pamięci. Podobnie jak odcinki poza miastem, są to szlaki piesze, z możliwością przejazdu rowerem. Ze względu na korzystny układ dróg lokalnych i komunikacji publicznej w powiecie legionowskim możliwe jest zwiedzanie szlaku „Polski Walczącej” odcinkami dostosowanymi do potrzeb i możliwości każdej grupy wiekowej.

Na piękną, pouczającą przygodę z historią, architekturą i przyrodą Legionowa serdecznie Państwa zapraszają organizatorzy turystycznego szlaku patriotycznego „Polski Walczącej”.

INTRODUCTION

Although founding of Legionowo dates back to early 20th century, the town has a very rich history. Its numerous interesting historical landmarks allow one to discover the past and pass it on to future generations. Among its architectural jewels there are churches, pre-war villas or military buildings as well as modern monuments and public buildings. The city is within a network of well-marked hiking and biking trails, making it a very attractive area for people practicing active tourism.

Legionowo witnessed the Polish struggle for independence during the First World War. When it ended, the local military barracks were one of the main centres of reforming the Polish Military Organization (POW) and the Legions into the reborn Polish Army. On 14th August 1920 it was the place from which the 10th Infantry Division led by gen. Lucjan Żeligowski marched out in order to liberate Radzymin from the bolsheviks. The Polish Home Army operated here and Legionowo was the only town outside the capital city where the Warsaw Uprising began on 1st August 1944. The list of the Righteous Among the Nations – the awarded for saving Jews during WWII – would not be complete without people from Legionowo. Between 1980 and 1990 the Solidarity movement was active in the area.

The local branch of the World Association of Home Army Soldiers (Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej) put forward a proposal to document and catalogue cultural and historical sites linked to the fight for freedom that took place in Legionowo and the whole County, from which came the idea to mark out the Fighting Poland Heritage Trail.

Thanks to the Legionowo municipality and local government the necessary financial resources were allocated for this purpose. Based on the knowledge of local residents and with the funds of the Historical Museum in Legionowo an expert evaluation of 106 sites and buildings linked to Polish struggle for independence was carried out, also 6 sections of the trail with a total length of over 140 km were marked and graded.

All over Legionowo there are 3 sections of the trail leading through 28 memorial sites. Both outside and within the town there are hike and bike lanes. The local system of roads and public transport in Legionowo County makes it possible for everyone to visit the patriotic tourist trail of the Fighting Poland Movement as the sections are tailored to suit the needs and capabilities of every age group.

The organizers of the Fighting Poland Heritage Trail wish to cordially invite you to visit and admire the beautiful and highly instructive sites of memory and natural wonders of Legionowo.

Szlak 4. Trail 4.

Duża obwodnica Legionowa, znakowanie niebieskie.

Large Legionowo bypass, marked blue.

0,0 km	Legionowo PKP	PKP Legionowo railway station
0,7 km	Rondo Armii Krajowej	Home Army Roundabout
1,3 km	Muzeum Historyczne	Historical Museum
5,8 km	Legionowo Przystanek PKP	PKP Legionowo Przystanek railway station
8,7 km	Legionowo Piaski PKP	PKP Legionowo Piaski railway station
9,2 km	Muzeum Historyczne – filia „Piaski”	Historical Museum – “Piaski” branch
13,1 km	Legionowo PKP	PKP Legionowo railway station

Przebieg szlaku
The route of the trail

Numeracja punktów na szlaku
The numbering of the points on the trail

Chotomów

Jabłonna

Ląjski

Michałow-Reginów

Stanisławów Drugi

PKP LEGIONOWO

CENTRUM SZKOLENIA
POLICJII

Muzeum Historyczne
Willa Bratki
pocz. XIX w.

Rezerwat Bukowiec Jabłonnowski

630
MODLIŃSKA

632

61

61

5

7

6

8

9

10

61

11

632

2

1

12

4

15

14

13

3

Duża obwodnica Legionowa, znaki niebieskie

Trasa wybitnie miejska przeprowadza przez wszystkie osiedla legionowskie, ając turyście ogłąd charakteru miejscowości: od Rynku po peryferyjne osiedla. Po drodze kilkanaście punktów związanych z II wojną światową, Muzeum Historyczne wraz z jego filią. Trasa doskonale skomunikowana przechodzi przez wszystkie stacje kolejowe w Legionowie, dzięki czemu można zacząć nią wędrować w dowolnym miejscu, jak też łączyć ją z innymi szlakami patriotycznymi w mieście.

START

0,2 km

0,7 km

1,3 km

2,3 km

4,7 km

6,4 km

6,6 km

Początek po południowej stronie stacji PKP Legionowo. Węzeł szlaków 1, 4 i 5. Stąd szlak prowadzi wspólnie z zielonym szlakiem 5 ul. Piłsudskiego do Kościoła Garnizonowego pw. św. Józefa Oblubieńca NMP 1 (0,2 km). W kościele liczne pamiątki związane z okresem II wojny światowej: tablica poświęcona pomordowanym w Palmirach 48 mieszkańcom Legionowa, tablica pamięci poległych Kościuszkowców, tablica pamięci Sybiraków oraz tablica pamięci podchorążych „Lato” i „Warta”. Dalej do Rynku, którym w prawo do miejsca represjonowania powstańców AK przy ul. 12 Sienkiewicza (0,4 km). W lewo wzdłuż Rynku i dalej ul. Batorego do Ronda Armii Krajowej (0,7 km), na którym znajduje się Pomnik Polski Walczącej 2. W prawo odchodzi zielony szlak patriotyczny 5.

Znaki niebieskie podążają ul. Siemiradzkiego, aby dotrzeć do ul. Mickiewicza, gdzie ponowne połączenie z zielonym szlakiem 5 (1,2 km). Po 100 m Muzeum Historyczne 3. Zielony szlak 5 prosto (1,4 km), a znaki niebieskie w lewo ul. Kordeckiego.

Przy ul. Krasińskiego (2,0 km) połączenie z zielonym szlakiem 5. Po przejściu ul. Jana III Sobieskiego szlak wprowadza ul. Skargi na rozległy teren getta hitlerowskiego dla Żydów 4 (2,3 km). Tu też trasę opuszczają znaki zielone.

Getto rozciągało się aż do ul. Zygmuntońskiej. Znaki niebieskie kluczą po Ludwisińce i wreszcie docierają na granicę z Chotomowem do miejsca pamięci walk i śmierci żołnierzy AK w czasie Powstania Warszawskiego 5 (4,7 km). Wzdłuż torów znaki doprowadzają do stacji PKP Legionowo Przystanek (5,8 km). Przejściem pod torami na północną stronę torów, gdzie zaczyna się czarny szlak 1 biegnący do Chotomowa, Jabłonna, PKP Legionowo i dalej do warszawskiego osiedla Kobiątka.

Przejściem nad Al. Róż obok Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych, gdzie znajduje się tablica poświęcona Jerzemu Sivińskiemu. Trasa podąża ul. Targową, przy posesji nr 62 znajduje się miejsce mordu cywilnych mieszkańców Legionowa 6 (6,4 km). Obok kościoła parafialnego pw. Miłosierdzia Bożego stoi pomnik ks. kard. Stefana Wyszyńskiego – Prymasa Tysiąclecia 7 (6,6 km). W czasie Powstania Warszawskiego ks. Wyszyński, pod pseudonimem „Radwan III”, był kapelanem grupy „Kampinos” Armii Krajowej oraz szpitala powstańczego w Laskach. Wewnątrz kościoła, w lewej nawie bocznej oglądać można obraz olejny (replika obrazu Jerzego Kossaka) przedstawiający apoteozę „Cudu nad Wisłą”, czyli zwycięstwa Polaków w Bitwie Warszawskiej 1920 r.

6,8 km

7,7 km

9,2 km

10,2 km

11,1 km

11,6 km

12,3 km

12,6 km

Znaki doprowadzają do głównej bramy cmentarza parafialnego w Legionowie 8 (6,8 km). Znajdują się na nim kwatery wojenne 1939–1945, Pomnik „Polegli za Ojczyznę i swoje miasto” oraz grób rodziny Skonieckich. Al. Legionów i ul. Sikorskiego do PEC Legionowo „Solidarność” przy ul. Olszankowej 9 (7,7 km). Legionowskimi ulicami i wzdłuż ogrodzenia szkoły znaki dochodzą do stacji PKP Legionowo – Piaski (8,7 km). Tu początek szlaku 6, który prowadzi do Ronda Andrzeja Paszkowskiego.

Ul. Piaskową, a potem wzdłuż ogrodzenia Filii „Piaski” Muzeum Historycznego pod jego główne wejście 10 (9,2 km). Tu następuje połączenie z czarnym szlakiem 1, który wiedzie ze stacji PKP Legionowo.

Szlaki wspólnie opuszczają os. Piaski i prowadzą przez Bukowiec I. Przed ogrodzeniem kościoła pw. Matki Boskiej Fatimskiej następuje rozstanie z czarnym szlakiem patriotycznym 1, który podąża stąd w stronę Warszawy (10,2 km).

Jeszcze kilka kroków do bramy terenu świątyni. Na nim można zobaczyć pomnik legionowskich ofiar zbrodni katyńskiej 11. Dalsza trasa ulicami osiedla do tablicy pamiątkowej dowódcy I Rejonu Romana Kłoczowskiego ps. Grosz przy ul. Słonecznej 7 12 (11,1 km). Kolejnym interesującym punktem na Bukowcu jest pomnik pamięci gen. Bolesława Roi właśnie przy ul. Roi 13 (11,6 km). Przed przejazdem kolejowym na szlaku napotykamy tablicę poświęconą rotmistrzowi Witoldowi Pileckiemu 14 (12,3 km). Za torami znowu wspólnie z czarnym szlakiem 1 na Pl. Kościuszki do miejsca pamięci żołnierzy AK „Warty” i „Lato” 15 (12,6 km). Ul. Kościuszki do stacji PKP Legionowo i węzła szlaków (13,1 km).

Large Legionowo bypass, marked blue

The trail is strictly urban and runs through all the estate in Legionowo giving tourists view of the character of the locality: from the market to peripheral housing estates. Along the way there are several points related to World War II, also Historical Museum and its branch. The Route is perfectly communicated and goes through all railway stations in Legionowo, so one can start roaming at any point, possibly combining it with other patriotic paths in the city.

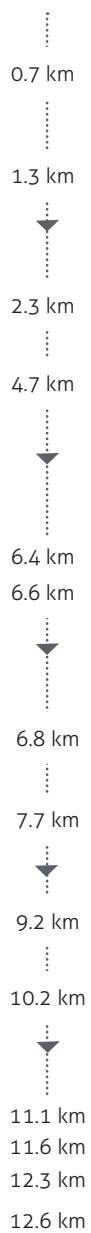
START

0,2 km

The beginning is on the south side of the PKP Legionowo railway station. Patriotic trail 1, 4 and 5. From here the trail leads together with the green patriotic trail 5 through Piłsudskiego Street to Garrison church of St. Josef the Beloved point 1 (0,2 km). In the church there are a lot of memorabilia from World War II: plaque in memory of 48 residents of Legionowo murdered in Palmiry, plaque in memory of fallen Kościuszko Division soldiers, plaque in memory of Siberia exiles and the plaque in memory of “Warta” and “Lato” cadets. Next through the Market, further on its right hand side to a place of repression

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

of the Home Army insurgents at 12 Sienkiewicza Street (0,4 km). Next to the left and continue along Market, then down Batorego Street to the Home Army Roundabout (0.7 km) with the Fighting Poland monument **2**. To the right runs the green patriotic trail 5.

Blue marks Siemiradzkiego Street all the way to Mickiewicz Street where it reconnects with green patriotic trail **5** (1,2 km). The Historical Museum is ca 100 m away **3** Straight ahead along green patriotic trail **5** (1,4 km), whereas blue patriotic trail to the left in Kordeckiego street.

By Krasieńskiego Street (2,0 km) a connection with green patriotic trail **5**. After Jana III Sobieskiego Street through Piotra Skargi street the trail enters the vast area of former Nazi ghetto for Jews stretched all the way to Zygmuntowska Street, where the green trail ends **4** (2.3 km). Blue marks are scattered all over the Ludwisin area and they reach the border with Chotomów, as far as the place of remembrance of the fighting and death of Home Army soldiers during the Warsaw Uprising **5** (4,7 km). The trail leads along the tracks to the PKP Legionowo Przystanek station (5,8 km). Then there is a subway to the north side of the tracks, where begins the patriotic black trail **1** leading to Chotomów, Jabłonna, PKP Legionowo railway station and finally to Kobiąłka housing estate in Warsaw. Past Róż Avenue and next to a secondary school complex, where there is a plaque in memory of Jerzy Siviński, the route runs down Targowa Street. Near the estate number 62 is located the place of murder committed on Legionowo civilians **6**

(6,4 km). Next to the Divine Mercy parish church there is a monument of Cardinal Stefan Wyszyński – Primate of the Millennium **7** (6, 6 km). During the Warsaw Uprising priest Wyszyński (codename “Radwan III”) was chaplain for “Kampinos” group of Home Army and for and insurgents’ hospital in Laski. Inside the church, in the left aisle an oil painting (the replica of Kossak painting) is to be found “Miracle of the Vistula River”, that the victory of Poles in the Battle of Warsaw in 1920. The signs lead to the main gate of the parish cemetery in Legionowo **8** (6,8 km). It includes: common grave of 1939–1945, monument devoted to the Fallen for the Motherland and their city and the tomb of the Skoniecki family. Next down Legionów Avenue and Sikorskiego Street to the PEC Legionowo “Solidarity” company near Olszankowa Street **9** (7,7 km). Then along the school fence the signs to the PKP Legionowo – Piaski railway station (8.7 km). This is the beginning of the patriotic trail **1** which leads to Andrzej Paszkowski Roundabout. Next down Piaskowa Street and then along Historical Museum “Piaski” Branch at its main entrance **10** (9,2 km). Here the trail merges with the black one **1** which leads here from the PKP Legionowo railway station. Both leave “Piaski” estate together and continue to Bukowiec I. In the front of the Our Lady of Fatima parish they separate and the black trail runs from here towards to Warsaw (10.2 km).

Just a few steps to the gate of the temple area, where one can see a monument devoted to Legionowo’s victims of Katyn massacre **11**. Following residential streets to plaque in memory of the commander of the 1st Circuit Roman Kłoczowski codename “Grosz” (Penny) located at 7 Słoneczna Street **12** (11,1 km). Another interesting spot in Bukowiec is the monument of Gen. Bolesław Roja – in Roi Street **13** (11,6 km). Just before the trail crosses the railway there is plaque in memory of Witold Pilecki **14** (12,3 km). Past the tracks, again together with the black trail **1**, to Kościuszkę Square and to the place of remembrance of Home Army soldiers of units “Warta” and “Łato” **15** (12,6 km). Then down Kościuszkę Street to PKP Legionowo railway station and trail junction (13,1 km).

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

Kościół Garnizonowy pw. św. Józefa Oblubieńca NMP Garrison church of St. Josef the Beloved

lokalizacja:

ul. Marsz. Józefa Piłsudskiego 5

locality:

5 Marsz. Józefa Piłsudskiego Street

Budowę tej świątyni rozpoczęto w 1945 r. jako wotum dziękczynne za zakończenie II wojny światowej. Początkowo należała do kościoła starokatolickiego, ale z braku wiernych tego wyznania została przekazana (jeszcze nie ukończona) na kościół garnizonowy. Staraniem ks. mjr. Jana Mrugacza, ówczesnego kapelana 1. Warszawskiej Dywizji Piechoty i z pomocą wielu legionowskich rodzin, budowa została ukończona i kościół pw. św. Józefa Oblubieńca NMP został poświęcony 23 listopada 1947 r. W latach 90. kościół został przebudowany, nieco powiększony i otrzymał dzisiejszą formę architektoniczną.

W kościele znajdują się następujące upamiętnienia:

1. Tablica poświęcona pomordowanym w Palmirach 48 mieszkańcom Legionowa.

W lutym 1940 r. miał miejsce prowokacyjny mord dokonany przez gestapo na volksdeutschu burmistrzu Marielke. W „odwiecie” hitlerowcy aresztowali i rozstrzelali 26 lutego 1940 r. w Palmirach 190 mieszkańców Legionowa i okolic (174 mężczyzn i 16 kobiet). W czasie powojennej ekshumacji, przeprowadzonej w maju 1946 r., udało się ustalić nazwiska 78 ofiar mordu, wśród nich 48 z Legionowa. Nazajutrz po tragicznych wydarzeniach, miejsce zbrodni zaznaczono zostało przez miejscowego gajowego. Współcześnie w Palmirach pomordowanych legionowian upamiętnia kwatera „I”. Pod koniec lat 50. ks. płk Jan Mrugacz sprowadził z Palmir do Legionowa, w asyście harcerzy i wojska, symboliczną urnę z prochami. Została wmurowana wraz z pamiątkową tablicą w ścianę kościoła. Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie tablicy odbyło się w 1958 r. Tablica została zaprojektowana przez ks. płk. Jana Mrugacza, a ufundowało ją społeczeństwo Legionowa.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

2. Tablica pamięci poległych Kościuszkowców.

Płaskorzeźba z brązu, upamiętniająca poległych żołnierzy 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, którzy przeszli szlak bojowy od Lenino do Berlina. Dywizja rekrutowała się m.in. z Polaków deportowanych od 1939 r. z polskich ziem wschodnich na tereny ZSRR. Tablicę odsłonięto i poświęcono w 1993 r.

3. Tablica pamięci Sybiraków.

Płaskorzeźba z brązu, upamiętniająca pomordowanych i zmarłych Polaków, zesłanych i wywiezionych w głąb ZSRR w latach 1939–57. Ofiarami byli Polacy z dawnych polskich Kresów Wschodnich oraz deportowani w 1944 r. obywatele Legionowa, a wśród nich żołnierze AK. Odsłonięcie tablicy nastąpiło 6 lutego 1994 r. Uroczystość odbyła się z udziałem ówczesnego wicepremiera prof. Aleksandra Łuczaka, biskupa polowego WP gen. dyw. Sławoja Leszka Głódzia, członków koła Związku Sybiraków, władz miasta i garnizonu WP oraz licznych organizacji społecznych i kombatanckich, a także szkół i Związku Harcerstwa Polskiego.

4. Tablica pamięci podchorążych „Lato” i „Warta”.

17 czerwca 1943 r., podczas transportu alianckiej broni zrzutowej, podchorążowie Stefan Majewski „Warta” lat 24 i Jerzy Dąbrowski „Lato” lat 21, przechodząc przez plac na Bukowcu zwany dzisiaj skwerem Kościuszki, znaleźli się nagle w środku niemieckiej obławy i zostali po walce schwytani przez Niemców. Po pięciu dniach tortur i przesłuchań, zostali rozstrzelani 25 czerwca 1943 r. w lesie sąsiadującym z niemieckimi koszarami. Niemcy wywieźli ich ciała w nieznanym kierunku. Do dziś nie wiadomo, gdzie spoczywają.

W 59. rocznicę tych wydarzeń, w kościele garnizonowym w Legionowie odsłonięto tablicę pamięci Jerzego Dąbrowskiego „Lato” i Stefana Majewskiego „Warta”. Zaprojektowana została przez kombatantów Armii Krajowej: Feliksa Litwiniaka, Andrzeja Paszkowskiego i Bogusława Piątka. Fundatorem było społeczeństwo byłego I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej oraz towarzysze broni. Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie tablicy odbyło się 16 czerwca 2002 r.

The construction of this church was commenced in 1945 as a votive offering on the end of the Second World War. Initially, it belonged to the old Catholic church but due to the lack of worshipers of this belief it was handed over (though yet not finished) to the garrison church. The efforts of Rev. Major Jan Mrugacz, the then chaplain of the 1st Warsaw Infantry Division and of numerous Legionowo families resulted in the construction being completed and the Church of St. Josef the Beloved was consecrated on the 23rd of November 1947. In the 1990s, the church was reconstructed, slightly enlarged and it obtained its present architectural form.

There are the following commemorations in the church:

1. The plaque in memory of 48 Legionowo’s residents murdered in Palmiry. In February 1940 Gestapo committed a provocative murder of volksdeutsch Mayor Marielke. As a “revenge” on 26 February 1940 in Palmiry the Nazis arrested and executed 190 residents of Legionowo and its surroundings (174 men and 16 women). As a result of the post-war exhumation conducted in May 1946 it was possible to determine the identity of 78 victims of the murder, of whom 48 were Legionowo-based. The day after the execution, Legionowo’s citizens’ death was marked by the local forester. Presently in Palmiry the murdered Legionowo residents are commemorated in section “I”. In the late 1950s Rev. Colonel Jan Mru-

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

gacz in the company of the scouts and the army brought from Palmiry to Legionowo a symbolic urn with the ashes. It was cast along with the commemorative plaque into the wall of the church. The ceremonial unveiling and consecration of the plaque took place in 1958. The plaque was designed by Rev. Colonel Jan Mrugacz and founded by the people of Legionowo.

2. The plaque in memory of the 1st Tadeusz Kościuszko Infantry Division

A bronze bas-relief commemorating the killed soldiers of the 1st Tadeusz Kościuszko Infantry Division, who covered the battle trail from Lenino to Berlin. The division consisted among others of the Poles deported starting from 1939 from the Polish Eastern regions to the area of the Union of Socialist Soviet Republics. The plaque was unveiled and consecrated in 1993.

3. The plaque in memory of Polish exiles to Siberia.

A bronze bas-relief commemorating Poles sent away and deported deep into the USSR in the years 1939–57 who were either killed or died there. The victims were Poles from former Polish Eastern Territories and the citizens of Legionowo deported in 1944, among them Home Army soldiers. The unveiling of the plaque was held on the 6th of February 1994. The ceremony was attended by the then Deputy Prime Minister, prof. Aleksander Łuczak, Field Bishop of the Polish Army Major General Sławoj Leszek Głódź, members of the circle of the Association of Polish exiles to Siberia, the authorities of the town as well as the

Polish Army garrison, numerous social and veteran organisations, schools and the Polish Scouting Union.

4. The plaque in memory of officer cadets “Lato” [Summer] and “Warta” [Guard].

On the 17th of June 1943, while transporting the weapons dropped by the Allies officer cadets, Stefan Majewski “Warta” [Guard] aged 24 and Jerzy Dąbrowski “Lato” [Summer] aged 21 got into the middle of a German raid on the square in Bukowiec, which today is known as the Kościuszki Square. After some fighting they were captured by Germans. After five days of tortures and interrogations they were shot on the 25th of June 1943, in the woods nearby the barracks. The Germans moved their bodies away. Their burial sites are still unknown. On the 59th anniversary of these events in the garrison church in Legionowo a plaque in memory of Jerzy Dąbrowski “Lato” [Summer] and Stefan Majewski “Warta” [Guard] was unveiled. It was designed by the Home Army veterans: Feliks Litwiniak, Andrzej Paszkowski and Bogusław Piątek. It was founded by the community of the former 1st Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroza” [Dog-collar] of Warsaw Area of the Home Army and brothers-in-arms. The ceremonial unveiling and consecration of the plaque was held on the 16th of June 2002.

2

Pomnik Polski Walczącej Monument to Poland Fighting

lokalizacja:
Rondo Armii Krajowej

locality:
Armii Krajowej Roundabout

Pomnik „Polski Walczącej” symbolizuje walkę o wolność i suwerenność Polski. Odwołuje się do etosu Armii Krajowej i „Solidarności”.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

Pomnik powstał z inicjatywy środowiska żołnierzy AK I Rejonu „Marianowo–Brzozów” VII Obwodu „Obroza”, popartej przez miejscowy NSZZ „Solidarność”, społeczeństwo i władze miasta.

Historia tego miejsca pamięci sięga lat 30. XX w. Planowano ustawienie tu pomnika POW. Po II wojnie światowej, na obecnym rondzie Armii Krajowej, wzniesiony został przez społeczność miasta krzyż brzozy z tablicą epitafijną, na której umieszczono nazwiska poległych w walkach mieszkańców Legionowa. Krzyż zapoczątkował upamiętnienie walk wyzwolńczych i poniesionych ofiar, szczególnie w Powstaniu Warszawskim. Przez pewien czas oficjalne uroczystości patriotyczne odbywały się także przy tym krzyżu. Krzyż ten wraz z ogrodzeniem został zlikwidowany w latach siedemdziesiątych, prawdopodobnie przez działaczy PZPR i ówczesne władze miasta, a samo rondo, aż do 1994 r., czyli do dnia wzniesienia pomnika Polski Walczącej, było zaniedbane, pozbawione jakichkolwiek symboli chrześcijańskich i narodowowyzwolńczych.

W początkach lat osiemdziesiątych, z inicjatywy środowiska żołnierzy Armii Krajowej, powołany został społeczny komitet budowy pomnika symbolizującego ideę Powstania Warszawskiego w Legionowie. Realizacja tej

idei stała się możliwa dopiero po przełomie politycznym 1990 roku. Do komitetu budowy pomnika dołączyli wtedy przedstawiciele „Solidarności” i demokratycznie wybranych władz samorządowych Legionowa.

W wyniku ogłoszonego konkursu wybrano projekt profesora Akademii Sztuk Plastycznych w Warszawie – Andrzeja Bissenika. Głównym elementem plastycznym tego projektu jest stalowy klin z wytłoczoną kotwicą Polski Walczącej symbolizujący walkę o wolność i suwerenność Polski. Klin ten rozbija kamienne płyty z datami 1939–1944 i 1944–1989, obrazując w ten sposób dwa okresy zmagania z systemami zniewolenia narodu. Projekt budowlano-konstrukcyjny wykonał dr inż. architekt Edward Kołakowski. Dzięki zaangażowaniu Ligii Urniaż-Grabowskiej z NSZZ „Solidarność” wykonano elementy pomnika w Hucie „Stalowa Wola”. Generalnym wykonawcą pomnika była firma budowlana Mariusza Selwona z Warszawy.

Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie pomnika Polski Walczącej w Legionowie odbyło się w dniu 22 maja 1994 r. Dokonali go: ks. bp Zbigniew Józef Kraszewski, kapelan miejscowego kościoła garnizonowego ks. Stanisław Rospondek, przedstawiciel AK kpt. Edward Dietrich, przedstawiciel NSZZ „Solidarność” – Ligia Urniaż-Grabowska, dowódca 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej im. Tadeusza Kościuszki płk Zbigniew Cieślak, autor prof. Andrzej Bissenik i uczeń Szkoły Podstawowej Nr 7 im. VII Obwodu „Obroza” Armii Krajowej w Legionowie.

The Poland Fighting monument symbolizes fighting for freedom and sovereignty of Poland. It refers to the ethos of the Home Army and Solidarity Trade Union.

The monument was erected on the initiative of the community of Home Army soldiers from the first Region “Marianowo–Brzozów” Section VII “Obroza” [Dog-collar], supported by the local “Solidarity” Trade Union and the town residents.

The history of the site dates back to the 1930s. A monument to POW [Polish Military Organization] was planned to be erected

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

there. After World War Two, on the present site of Armii Krajowej Roundabout, a birch cross with an epitaph plaque containing names of Legionowo’s residents killed in war fighting, was erected by a local community. The cross initiated commemorating fights of liberation and their victims, especially in the Warsaw Uprising. For some time, official patriotic ceremonies were also held by the cross. In the 1970s the cross and its fence were removed most likely by PZPR [The Polish United Workers’ Party] activists and town authorities and the roundabout itself had been neglected and deprived of any Christian or national liberation symbols until 1994, the year when the Poland Fighting monument was erected.

In the early 1980s, on the initiative of the community of the Home Army veterans, a community committee for the construction of a monument in Legionowo to symbolise the Warsaw Uprising, was established. This idea could only be implemented after the political breakthrough of 1990. The monument construction committee was joined by representatives of Solidarity and democratically elected Legionowo’s authorities.

The announced contest resulted in choosing the design by professor Andrzej Bissenik from the Academy of Fine Arts in Warsaw. The main art element of the design is a steel wedge with an embossed anchor of Poland Fighting, symbolising fights for free-

dom and sovereignty of Poland. This steel wedge breaks stone slabs containing dates of 1939 – 1944 and 1944 – 1989, displaying in this way two periods of resistance to totalitarianism subduing the nation.

The civil engineering design was performed by an architect and engineer, Edward Kołakowski Sc.D. Thanks to the involvement of Ligia Urniaż-Grabowska from the Trade Union “Solidarity”, the elements of the monument were made in the Stalowa Wola Steelworks. Mr. Mariusz Selwona’s construction company from Warsaw was the general contractor of the monument.

The official unveiling and consecration of the Poland Fighting Monument in Legionowo took place on the 22nd of May 1994 and was carried out by Bishop Zbigniew Józef Kraszewski, a chaplain of the local garrison church Rev. Stanisław Rospondek, a representative of the Home Army Captain Edward Dietrich, a Solidarity Trade Union representative Ligia Urniaż – Grabowska, the commander of The Tadeusz Kościuszko’s 1st Warsaw Armoured Division, Colonel Zbigniew Cieślak, the monument’s author Andrzej Bissenik and a student from Primary School no. 7 named after Section VII “Obroza” [Dog-collar] of the Home Army in Legionowo.

3

Muzeum Historyczne Historical Museum

lokalizacja:
ul. Mickiewicza 23

locality:
23 Mickiewicza Street

Początki miejskiej placówki muzealnej w Legionowie sięgają 10 listopada 2001 r., kiedy prezydent miasta uroczystie otworzył Zbiory Historyczne Miasta Legionowa. Placówka zajęła część zabytkowej willi przy ul. Adama Mickiewicza 23. Zbiory muzealiów rosły tak, że 28 czerwca 2006 r. Rada Mia-

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

sta Legionowo uchwałą nr XLVII/609/2006, utworzyła Muzeum Historyczne w Legionowie jako samorządową instytucję kultury. Celem Muzeum jest kolekcjonowanie i prezentacja zabytków związanych z historią miasta, powiatu legionowskiego i regionu. Zwłaszcza ekspozycja artefaktów, dokumentów historycznych i pamiątek stanowią mocne fundamenty do budowania tożsamości lokalnej mieszkańców Legionowa. W budynku muzealnym działa również punkt konsultacyjny wraz z pracownią, w którym uczniowie, studenci i pracownicy naukowcy mogą uzyskać materiały źródłowe i informacje niezbędne do opracowań z zakresu historii Legionowa i powiatu legionowskiego.

Główna siedziba muzeum – willa przy ul. Mickiewicza 23 stanowi jeden z najciekawszych przykładów architektury w stylu dworskowym w Legionowie. Od 2001 r. mieści się w niej placówka muzealna. Przedwojenni właściciele parceli zamówili projekt budynku, który byłby odpowiedzią na poszukiwania stylu narodowego w architekturze. Na fali dumy z odzyskania niepodległości architekci lat 20. z chęcią podkreślali cechy polskie. Wzorce czerpali z klasycyzmu oraz architektury dworu szlacheckiego. Przy ul. Mickiewicza powstała więc reprezentacyjna willa, łącząca oba te style. Uwagę do dziś zwracają: kolumnowy ganek wejściowy, łamany dach polski i narożne boniowanie. Około 1931 r. w budynku umieszczono siedzibę Urzędu Gminy Legionowo. Z czasem do drewniaka obok Urzędu Gminy przeniesiono także posterunek Policji Państwowej. W 1938 r. Urząd Gminy przeniesiono do nowszej i obszerniejszej kamienicy wybudowanej u zbiegu ulic Batorego i Kazimierza Wielkiego. Tuż przed wybuchem II wojny, w willi przy ul. Mickiewicza, dr Tadeusz Frydrychowicz utworzył szpital gminny. Odegrał on istotną rolę zarówno we wrześniu 1939 r., jak i po wybuchu Powstania Warszawskiego w sierpniu 1944 r., kiedy opatrywano tu rannych żołnierzy z terenu Legionowa. Po II wojnie światowej w budynku utworzono Szpital Rejonowy. Przez kilkadziesiąt lat, aż do początku lat 90. funkcjonowała tu Izba Porodowa, w której przyszło na świat wie-

lu mieszkańców naszego miasta. Obecnie willa przy ul. Mickiewicza 23 jest siedzibą Muzeum Historycznego w Legionowie oraz Towarzystwa Przyjaciół Legionowa. Spotyka się tu także kolegium redakcyjne „Rocznika Legionowskiego”. W 2001 r. willa została wpisana do rejestru zabytków. Gruntowny remont przeprowadzony w 2011 r. przywrócił jej dawny blask. Od 7 października 2012 r. w willi prezentowana jest stała wystawa muzealna pt.: „W krainie lodu i książek – rzecz o Alinie i Czesławie Centkiewiczach”. W latach 2010–2012 zbudowany został z wykorzystaniem funduszy unijnych nowoczesny pawilon wystawienniczy z zapleczem techniczno-magazynowym. W chwili obecnej, sale wystawowe w nowym pawilonie są w trakcie urządzania. W pawilonie funkcjonuje już duża sala wykładowa, która jest wykorzystywana do różnego rodzaju przedsięwzięć organizowanych przez Muzeum.

The origins of the museum establishment in Legionowo go back to 10 November 2001 when the President of the town ceremonially opened the Historical Collection of the town of Legionowo. The establishment had its place in the historical villa at 23 Adama Mickiewicza Street. The museum collection grew to such a degree that on 28 June 2006 the Town Council of Legionowo by virtue of resolution no XLVII/609/2006 established the Historical Museum in Legionowo as a self-government institution of culture. The objective of the Museum is collecting and exhibiting monuments related to the history of the town, county and region of Legionowo.

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

It is especially the exhibition of artefacts, documents and souvenirs that lays strong foundations for shaping the local identity of Legionowo dwellers. The museum building also houses a consultation point where school and university students as well as scholars and researchers can obtain source materials and the information necessary for compilations in terms of the history of Legionowo itself and Legionowo county.

The main seat of the museum – the villa at 23 Mickiewicza Street is one of the most interesting examples of manor-house architecture in Legionowo. Since 2001 it has housed the museum establishment. The pre-war owners of the parcel ordered a design of the building, which would be the answer to the search for the national style in architecture. Driven by pride on regaining independence the architects of the 1920s were willing to emphasise the Polish features. They were inspired by the classicism and the architecture of the noble manor house. Thus, Mickiewicza Street witnessed the erection of a monumental villa combining both these styles. Attention is still paid to the column porch, Polish mansard roof and corner rustication. Around 1931 the seat of the Commune Office of Legionowo was moved to the building. With time the state police station was also moved to a wooden structure near the Commune Office. In 1938 the Commune Office found its place in a newer and more spacious tenement house built on the corner of Batorego and Kazimierza Wielkiego Streets. Shortly before the outbreak of the Second World War in the villa in Mickiewicza Street Dr Tadeusz Frydrychowicz established the communal hospital, which played a considerable role both in September 1939 and after the outbreak of the Warsaw Uprising in August 1944 when the injured patients form the area of Legionowo were bandaged here. After the Second World War the building housed the Regional Hospital. For a few decades until the early 1990s there was a maternity ward here, in which numerous residents of our town were born. Currently, the villa at 23 Mickiewicza Street houses the Historical Museum in Legionowo and Legionowo Friends' Society. The editorial

staff of “Rocznik Legionowski” [*Legionowo Yearly*] also hold their meetings in the villa. In 2001 the villa was entered in the register of monuments. Comprehensive repairs conducted in 2011 revived its old glory. Since 7 October 2012 the villa has held a permanent exhibition entitled “In the land of ice and books – on Alina and Czesław Centkiewicz”.

In the years 2010–2012 a modern exhibition pavilion with a technical and warehouse facility was built drawing on the Union funds. At present the exhibition rooms in the new pavilion are being furnished and arranged. There is already a large lecture hall in the pavilion which is used for a variety of undertakings organised by the Museum.

Getto hitlerowskie dla Żydów w Legionowie Nazi ghetto for Jews in Legionowo

lokalizacja:

Teren Ludwisina, w rejonie ulic: Sobieskiego, Mieszka I, Prymasowskiej, Kozielskiego, Pomorskiej i Zygmunto

locality:

The area of Ludwisin, embracing the streets: Sobieskiego, Mieszka I, Prymasowska, Kozielskiego, Pomorska i Zygmunto

W Legionowie przed wojną mieszkało około tysiąca Żydów. 13 września 1939 r. wojska niemieckie wkroczyły do Legionowa. Od tego czasu zaczęły się represje wobec mieszkańców należących do gmin żydowskich. 15 listopada 1940 r. Niemcy na terenie Ludwisina utworzyli getto o powierzchni 6 km², w którym stłoczono ponad trzy tysiące Żydów z Legionowa, Łomianek, Nieporętu, Jabłonny, Zegrza, Serocka, Nowego Dworu Mazowieckiego, Żuromina, Rypina i Sierpca. Największy zasięg granic getta, wg. relacji mieszkańców Legionowa, wyznaczały ulice: Mieszka I, Prymasowska,

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

Kozietulskiego, Pomorska, Zygmuntowska i Sobieskiego. Działy tu:

– Judenrat (żydowska Rada Starszych, utworzona na rozkaz niemieckiej SS, całkowicie zależna od okupanta, kierowana przez Jechiela Rosenberga) ulokowany przy ul. Chrobrego 77 (przebudowany budynek istnieje do dziś pod numerem 51), Judenrat spełniał w getcie rolę najważniejszych urzędów,

– Kuchnia żydowska przy ul. Sobieskiego 65 (budynek istnieje do dziś), której kierownikiem był Leo Baum. Funkcjonowały też: szpital dr Finkelsztajna oraz Sąd Żydowski z sędzią Federmanem.

Getto nie było ogrodzone, lecz przy każdej nazwie ulicy była tabliczka w języku niemieckim informująca, że każdy Żyd, który wyjdzie poza teren getta będzie rozstrzelany. Mimo tego zakazu niektórzy legionowianie starali się pomóc Żydom, ukrywając ich w swoich domach. Wśród tych osób byli Olga Maria Jagiełłowicz i jej córka Danuta Szklarek, które ukrywały Chawę Zawiesińską i jej czteroosobową rodzinę, pomagając im aż do jesieni 1944 r. Za ten bohaterski czyn zostały uhonorowane tytułem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata. Ten sam tytuł otrzymały siostry zakonne prowadzące Zakład Wychowawczy Fundacji im. Piusa XI w Chotomowie, które w swym zakładzie ukrywały dziewczęta żydowskie. Wśród

Polaków z Legionowa i okolic, którzy z narażeniem życia ukrywali Żydów i pomagali im znane są: p. Jagnieżowa z Jabłonny, pp. Traczykowie, p. Zofia Rozwadowska, siostry Nativitanki z Chotomowa. Było też wiele osób bezimiennych, które nie afiszowały się z tą pomocą lub po zagładzie Żydów, nie było komu tej pomocy potwierdzić. Rankiem 4 października 1942 r., w żydowskie święto Simchat Tora (święto szafasów, zwane także świętem Kuczek) Niemcy przystąpili do akcji likwidacyjnej getta w Legionowie. Kilkuset Żydów rozstrzelano w okrutny sposób na miejscu. Około 1500 osób zostało wysłanych do obozu koncentracyjnego w Treblince.

Before the war, Legionowo was home to approximately one thousand Jews. On the 13th of September 1939 the German army entered Legionowo and the repressions aimed at the residents belonging to the Jewish communes started. 15 November 1940 witnessed the Germans form in the area of Ludwisin a ghetto of the area of 6 km², in which over three thousand Jews were squeezed from Legionowo, Łomianki, Nieporęt, Jabłonna, Zegrze, Serock, Nowy Dwór Mazowiecki, Żuromin, Rypin and Sierpc. According to the testimony of Legionowo residents the greatest span of the ghetto borders was delimited by the following streets: Mieszka I, Prymasowska, Kozietulskiego, Pomorska, Zygmuntowska and Sobieskiego. Some of the existing institutions were: Judenrat (Jewish Council established as ordered by the German SS, completely dependent on the occupant, headed by Jechiel Rosenberg) at 77 Chrobrego Street (the reconstructed building still exists under number 51), which played the role of the most important offices, the Jewish kitchen at 65 Sobieskiego Street (the building still exists), which was managed by Leo Baum, Dr Finkelsztajn's hospital and the Jewish Court with Judge Federman.

The ghetto was not fenced; however, every name of the street was accompanied by a board in German saying that each Jew who would go outside the area of the ghetto

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

would be executed. Despite this prohibition some Legionowo residents tried to help the Jews by hiding them in their houses. Among such persons were Olga Maria Jagiełłowicz and her daughter Danuta Szklarek, who hid Chawa Zawiesińska and her four-person family. They helped them until the Autumn of 1944. For this heroic act they were awarded with the order Righteous Among the Nations. The same title also went to the nuns running Pius XI Foundation Fostering Facility in Chotomów, who hid Jewish girls on its premises. Among Poles from Legionowo and its vicinity who risked their lives hiding Jews and helping them are: Ms Jagnieżowa from Jabłonna, Mr and Ms Traczyk, Ms Zofia Rozwadowska, Nativity of Mary sisters from Chotomów. There were also plenty of anonymous persons who did not boast of helping the Jews though after their extermination there was no one to confirm it.

On the morning of the 4th of October 1942, a Jewish holiday Simchat Torah (feast of booths, also referred to as Sukkah) the Germans commenced the liquidation of the ghetto in Legionowo. A few hundred Jews were bestially shot on the spot. Approximately 1500 people were sent to the concentration camp in Treblinka.

5

Miejsce pamięci walk i śmierci żołnierzy AK w czasie Powstania Warszawskiego

The site in memory of the fighting
and death of Home Army soldiers
during the Warsaw Uprising

lokalizacja:

Granica Legionowa i Chotomowa
(róg ul. Kościuszki i Wrzesińskiej)

locality:

The order of Legionowo and Chotomów
(the corner of Kościuszki and
Wrzesińska Street)

W 1981 r. w środowisku byłych żołnierzy Armii Krajowej i Szarych Szeregów Legionowo

Chotomowa i Jabłonny powstał komitet budowy pomnika upamiętniającego poległych w walkach 1–3 sierpnia 1944 r.

1 sierpnia 1944 r. na granicy Legionowo – Chotomów oddział powstańczy spowodował wykolejenie niemieckiego pociągu wojskowego. Doszło do trzydniowych walk, w których wzięła udział 3. kompania I batalionu Rejonu „Marianowo–Brzozów”, dowodzona przez ppor. Stefana Krasieńskiego „Kacper”. Natarcie nieprzyjaciela wsparte ogniem pociągu opancerzonego spowodowało duże straty wśród powstańców. Zginęli: dowódca ppor. Stefan Krasieński „Kacper”, strz. Michał Wójcik „Omar”, strz. Antoni Grabowski „Czerwiec”, Jan Jabłoński oraz łączniczka-sanitariuszka Henryka Narostkówna „Henia”.

Ku pamięci poległych tamtego dnia w walkach powstańczych żołnierzy oraz ich dowódcy, w pobliżu miejsca ich bohaterskiej śmierci, na granicy Legionowa i Chotomowa (ul. Kościuszki róg Wrzesińskiej), umieszczono głaz narzutowy na podstawie żelbetowej, z symbolem Polskiej Walczącej Armii Krajowej i Szarych Szeregów Legionowo

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

W tym miejscu 3 sierpnia 1944 r. poległ śmiercią żołnierza dowódca 3. kompanii I Rejonu AK por. Stefan Krasieński ps. „Kacper”. Po bokach dwie granitowe tablice z nazwiskami poległych i rannych żołnierzy. Napis na jednej z nich przypomina też poległego wcześniej kpr. pchor. Eligiusza Gierymskiego „Grom”. Autorem koncepcji pomnika był mgr inż. Andrzej Zbierchowski. Odświeżenie miejsca pamięci dokonano 1 sierpnia 1984 r.

W 2006 r. dzięki inicjatywie Zdzisława Pielacha oraz staraniom zarządu koła SZŻAK w Legionowie, obiekt pamięci został odnowiony przez władze miasta Legionowo. Prace prowadził projektant i wykonawca Ryszard Modzelan. Przed obiektem znalazły się dwa maszty do flag. Otoczenie pomnika zostało ozdobione zielenią. Całość ogrodzono tańcuchem.

W obecności prezydenta Legionowa Romana Smogorzewskiego, przedstawicieli miasta, Wojska Polskiego, harcerzy, mieszkańców Legionowa i Chotomowa oraz kombatantów Armii Krajowej i Szarych Szeregów odnowiony obiekt pamięci uroczystie poświęcił 1 sierpnia 2006 r. kapelan WP ks. płk Leszek Kołoniecki.

In 1981 among the Home Army and *Szare Szeregi* [Grey Ranks] former soldiers from Legionowo, Chotomów and Jabłonna a committee was chosen for the erection of the monument to victims of the 1–3 August 1944 fights.

On the 1st of August 1944 a unit of insurgents derailed a German military train on the border of Legionowo and Chotomów. Three-day-long fighting took place and the 3rd Company of the 1st battalion of Marianowo–Brzozów Region under the command of Second Lieutenant Stefan Krasieński “Kacper” took part. The attack of the enemy supported by an armoured trained fire led to massive losses among the insurgents. The following lost their lives: the commander Second Lieutenant Stefan Krasieński “Kacper”, Rifleman Michał Wójcik “Omar”, rifleman Antoni Grabowski “Czerwiec”

[June], Jan Jabłoński and nurse – courier Henryka Norostkówna “Henia”.

Near the site of their heroic death, on the border of Legionowo and Chotomów (the corner of Kościuszki and Wrzesińska Streets) a field stone on a ferroconcrete pedestal was placed in memory of the soldiers and their commander killed on that day. The stone has a symbol of Poland Fighting and the date of August 1944 as well as a plaque with the following inscription: *Here, on 3 August the commander of the 3rd company of the 1st Home Army Region Colonel Stefan Krasieński “Kacper” died a soldier’s death. On both sides there are two granite plaques with the names of the killed and wounded soldiers. The inscription on one of them remembers previously killed Cadet Corporal Eligiusz Gierymski “Grom” [Thunder]. This memorial was unveiled on the 1st of August 1984.*

In 2006 thanks to the initiative of Zdzisław Pielach and the efforts of the board of the Legionowo circle of the World Association of Home Army Soldiers this memorial was renovated by the authorities of Legionowo. The renovation was conducted by the designer and the contractor, Ryszard Modzelan. Two flag masts were placed near the monument. The area around it was decorated with flowers and greenery. The whole site was fenced with a chain.

On the 1st of August 2006 this memorial was consecrated by the Polish Army chaplain, Colonel Rev. Leszek Kołoniecki in the presence of the President of Legionowo Roman Smogorzewski, representatives of the town, the Polish Army, scouts, residents of Legionowo and Chotomów and Home Army and *Szare Szeregi* [Grey Ranks] veterans.

6

Miejsce mordu cywilnych mieszkańców Legionowa

Place of murder committed on Legionowo civilians

lokalizacja:
ul. Targowa 62

locality:
62 Targowa Street

Jesienią 1944 r. działania frontu rosyjsko-niemieckiego dotarły w pobliże Legionowa. Ostrzał był tak silny, że mieszkańcy, którzy nie zostali wysiedleni, chowali się w piwnicach domów, schronach. Jednym z takich schronów była piwnica domu przy ul. Targowej 62, trzypiętrowej murowanej kamienicy. Jedna z piwnic usytuowana była naprzeciwko schodów wyjściowych. Dom ten był najwyższym punktem w okolicy, dlatego Niemcy na dachu mieli stanowisko obserwacyjne. Przez wiele dni przebywali w tym schronie ludzie z okolicznych, drewnianych lub niepodpiwniczonych domów. Wśród nich matki z małymi dziećmi i chorzy...

27 października 1944 r. Niemcy nikomu nie pozwolili wyjść z tego domu. W nocy z 27 na 28 października oblali benzyną i podpalili meble, które były w jednej z piwnic. Wybuchła panika, ludzie usiłowali wydostać się ze schronu. Niemcy biegali wokół domu, strzelając do okienek i drzwi wyjściowych, uniemożliwiając ucieczkę z palącego się budynku. W swoim wspomnieniu Aniela Barańska tak to opisywała:

Jeden z mężczyzn tam przebywających, nie znam nazwiska, chory na astmę, uduł się od dymu. (...) Stanisław Szymczak usiłował wylamać kraty, żeby wyjść przez okienko. Moja kuzynka Janina Morawska, mająca półroczne niemowlę, wyciągnęła do niego rękę, prosząc, żeby jej też pomógł wyjść, ale w tym momencie do okienka podbiegł Niemiec i strzelił. Pan Szymczak zginął, moją kuzynkę kula raniła w rękę. Nasi znajomi państwo Podniesińscy podjęli

próbę wyjścia przez schody do drzwi (...) Żar bijący z palącej się piwnicy utrudniał przedostanie się do schodów. W momencie, kiedy jednak udało nam się stanąć na schodach, otworzyły się drzwi, w nich pojawił się żołnierz niemiecki z rozpylaczem (automatem), zaklął i postąpił serią. Wszyscy, którzy zdążyli dojść na wyższe stopnie, zginęli. Byli to ci nasi znajomi – państwo Podniesińscy, mężczyzna, którego nazwiska nie znałam. Moja córka została ranna w głowę, upadła, tracąc przytomność. Na mnie spadł ktoś z zabitych, przewracając mnie, padając widocznie uderzył o coś i też stracił przytomność, na tyle mocno, że nie czułam bólu palącej się prawej dłoni i poparzeń nogi. Pierwsza odzyskała przytomność moja córka, wołając: „Mamusiu, czy ty żyjesz” przywróciła mi swoim głosem świadomość. Podniosłyśmy się, nie czując w pierwszej chwili bólu skierowałyśmy się do wyjścia. Przy drzwiach wyjściowych natknęłyśmy się na zabitego chłopca w wieku około piętnastu lat, nazwiska Jego nie znałam. Po wyjściu przekonaliśmy się, że Niemcy już odjechali...

In autumn 1944 the activity of the Russian-German front reached the area close to Legionowo. The fire was so hard that the residents who had not been evicted hid in the cellars of the houses, shelters. One of such shelters was the cellar of the building at 62 Targowa Street, a three storey masonry tenement house. One of the cellars was situated opposite the exit stairs. The house was the highest point in the area and that is why the Germans had an observation position on the roof. For many days this shelter was used by the people from neighbouring houses, either wooden or not having their own cellars. Among them there were mothers with young children and the sick...

On 27 October 1944 the Germans did not allow anybody to leave that house. At night at the turn of 27 and 28 October they poured petrol on the furniture, which was in one of the cellars and set it alight. In panic the people tried to get out of the shelter. The Germans were running around the building

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

shooting at the windows and exit doors thus preventing escape from the burning house. In her memoirs Aniela Barańska described it as follows:

One of the men staying there, I don't know his surname, suffering from asthma, suffocated because of the smoke. (...) Stanisław Szymczak tried to force the bars to get out through the window. My cousin, Janina Morawska with a baby of one year and a half put out her arm to him asking to help her get out as well but in that moment a German ran up to the window and fired. Mr Szymczak died and my cousin had a wound on her arm. Our acquaintances, Mr and Ms Podniewski made an attempt to leave by going up the stairs to the door (...) The heat coming from the burning cellar hampered reaching the stairs. One moment when we somehow managed to stand on the stairs the door opened and in the doorway appeared a German soldier with a spray gun (automatic), swore and fired a series of bullets. All the people who had managed to enter the higher steps died. They were these acquaintances of ours – Mr and Ms Podniewski, a man whose surname I didn't know. My daughter got injured on her head and fell down losing consciousness. One of the killed ones fell on me knocking me down. While falling down I apparently hit against something and lost consciousness too. It was so hard that I did not feel the pain of my burning right hand and burns on the leg.

My daughter regained consciousness first and she shouted: "Mum, are you alive?" which brought me round. We got up and not feeling pain in the first moment made for the exit. At the exit door we ran into a killed boy aged about fifteen. I did not know his surname. On leaving we realised that the Germans had already gone...

7

Kościół parafialny pw. Miłosierdzia Bożego – statua Wyszyńskiego i obraz Bitwy Warszawskiej

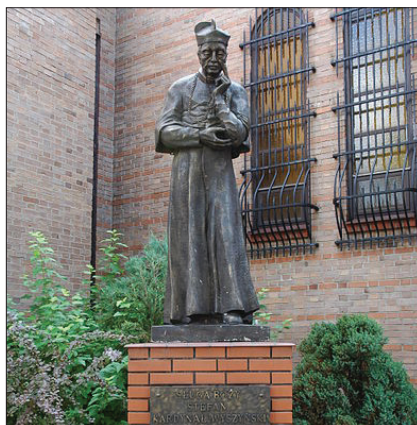
Divine Mercy parish church – Statue of Wyszyński and the painting of the Battle of Warsaw

lokalizacja:

ul. Targowa 48

locality:

48 Targowa Street

W październiku 1984 r. erygowana została parafia pw. Miłosierdzia Bożego w Legionowie. W wyniku wieloletnich starań i ofiarności parafian zbudowano murowany, nowoczesny, trójnawowy kościół o ciekawej architekturze wnętrza. Konsekracja kościoła nastąpiła 2 czerwca 2002 r.

Przy kościele stoi pomnik ks. kard. Stefana Wyszyńskiego – Prymasa Tysiąclecia. W czasie Powstania Warszawskiego ks. Wyszyński, pod pseudonimem „Radwan III”, był kapelanem grupy „Kampinos” Armii Krajowej oraz szpitala powstańczego w Laskach.

Wewnątrz kościoła, w lewej nawie bocznej oglądać można obraz olejny przedstawiający apoteozę „Cudu nad Wisłą”, czyli zwycięstwa Polaków w Bitwie Warszawskiej 1920 r.

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

The Divine Mercy parish in Legionowo was established in October 1984. Many years of parishioners' efforts and dedication led to the construction of a modern masonry church with three naves and interesting architecture of the interior. The consecration of the church took place on the 2nd of June 2002.

Beside the church there is a monument in memory of Cardinal Stefan Wyszyński – the Primate of the Millennium. During the Warsaw Uprising Rev. Wyszyński using the codename "Radwan III" was the chaplain of "Kampinos" unit of the Home Army and the insurgent hospital in Laski.

Inside the church, in the left nave one can admire an oil painting showing the apotheosis of "the Miracle of the Vistula", that was Poles' victory in the Battle of Warsaw of 1920.

8

Cmentarz parafialny w Legionowie Parish cemetery in Legionowo

lokalizacja:

Al. Legionów

locality:

Legionów Avenue

Cmentarz w Legionowie został utworzony w 1934 roku w centrum osady parcelacyjnej Jabłonna Legionowa III, czyli na tzw. III Parceli. Powstał na wyniosłej, piaszczystej wydmie, której wierzchołek zajmuje najstarsza część nekropolii. Na cmentarzu znajdują się groby wielu osób zasłużonych dla miasta: wojskowych, nauczycieli i dyrektorów szkół, polityków, lekarzy, działaczy społecznych i sportowych, kapitanów i sióstr zakonnych. Do miejsc najbardziej związanych z walką o wolność Polski niewątpliwie należą:

1. Kwatera wojenna 1939–1945

Kwatera wojenna grupuje mogiły żołnierzy Wojska Polskiego poległych i zmarłych na skutek odniesionych ran w szpitalach

wojennych 1939 roku oraz żołnierzy AK z okresu 1939–1945. Do kwatery przeniesiono również szczątki ofiar zebrane z wielu mogił na terenie Legionowa i okolic, zamordowanych przez okupanta niemieckiego. Pomnik odsłonięto w latach 50.

Kwatery poległych na miejscowym cmentarzu istniały już w okresie okupacji niemieckiej. Wtedy też stały się miejscem obchodów ważniejszych świąt państwowych. Groby dekorowali harcerze i harcerki Szarych Szeregów.

Dzietka PCK grzebali tu żołnierzy poległych podczas kampanii wrześniowej. Kilkadziesiąt grobów ustawiono w dwóch rzędach. Na nich drewniane krzyże pomalowane na biało. Na większości napisy „Żołnierz nieznan” W czasie pośpiesznej ekshumacji i grzebania ciał często nie było możliwości określenia tożsamości poległych, stąd tyle bezimiennych mogił.

Między nimi nieistniejący już wysoki krzyż jakby obejmujący poległych wspólnym ramieniem. Obecnie miejsce krzyża zastępuje obelisk zwieńczony krzyżem.

W kwaterze wojennej, po prawej stronie obelisku, znajduje się tablica poświęcona żołnierzom Armii Krajowej i osobom cywilnym rozstrzelanym przez Niemców podczas Powstania Warszawskiego w Legionowie i najbliższych okolicach.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

W roku 2004, staraniem władz samorządowych dokonano renowacji obelisku, zaś w 2012 r. odnowiono nagrobki i zrehabilitowano zieleni.

2. Pomnik Polegli za Ojczyznę i swoje miasto

Symboliczna kwatery żołnierzy legionowskiego pułku I Rejonu „Marianowo–Brzozów” VII Obwodu „Obroza” Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej, deportowanych przez wojska sowieckie w 1944 i zamęczonych w łagrze Borowicze Nr 270 NKWD w 1945 r. Powstała dla uczczenia pamięci: Kazimierza Gawlińskiego ps. „Kazik”, Ryszarda Góreckiego ps. „Ryś”, Ryszarda Moniewskiego ps. „Bortnowski” oraz Edwarda Witeckiego ps. „Waligórski”. Wszyscy czterej byli żołnierzami w walce konspiracyjnej oraz otwartej walce powstańczej.

Pomnik został odsłonięty i poświęcony 19 października 2000 roku w obecności ostatniego prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, Ryszarda Kaczorowskiego oraz duszpasterza diecezji Warszawsko-Praskiej księdza biskupa Kazimierza Romaniuka. W uroczystości udział wzięli: przedstawiciele zarządu Okręgu Warszawa – Powiat i zarząd Koła Nr 1 w Legionowie Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, kombatanci AK, władze samorządowe powiatu legionowskiego, miasta Legionowa i okolicznych gmin, licznie przybyli harcerze legionowskiego hufca, przedstawiciele or-

ganizacji społecznych i mieszkańcy miasta. Inicjatorem pomnika był ppłk E. Dietrich ps. „Ralf”. Autorem projektu architektoniczno-plastycznego był arch. Zbigniew Wilma, hasła przewodniego „Oddali życie na nie-ludzkiej ziemi za ojczyznę i swoje miasto” dr inż. Andrzej Paszkowski. Fundatorami – Urząd Miasta Legionowa oraz Koło Nr 1 ŚZZAK w Legionowie.

3. Grób rodziny Skonieckich

Jan i Władysław Skonieccy byli działaczami PPR i członkami Armii Ludowej. Wykorzystywali swój dom na magazyn broni i sprzętu radiowego oraz tajną drukarnię. 12 stycznia 1944 r., w czasie walk z żandarmerią niemiecką zginęli oni, ich syn Jerzy oraz 13-letni łącznik Władysław Nalazek. Dom w czasie walki spalono. W czasie walk powstańczych 21 sierpnia 1944 r. zginęła, podczas przekraczania linii frontu, także ich córka Anna Barbara ps. „Hanka”.

Nagrobek w stylu monumentalnego socrealizmu został wzniesiony w latach 50. przez ówczesne władze.

The cemetery in Legionowo was established in 1934, in the centre of *Osada Parcelacyjna [Parcel Settlement] Jabłonna Legionowo III*, that is the so-called Parcel III. It came into being on a high sand dune whose top constitutes the oldest section of the necropolis. The cemetery features graves of plenty of individuals meritorious for the town: military men, teachers and school principals, politicians, social and sports activists, priests and nuns. Among the places related to the greatest degree with the fight for Poland's freedom are:

1. The war section 1939–1945

The war section groups the graves of the Polish Army soldiers who were killed or died due to sustained injuries in 1939 as well as the Home Army soldiers from the years 1939–1945. The remains of the victims killed by the German oppressor collected from many graves in the area of Legionowo and its surroundings were also laid here. The monument was unveiled in the 1950s.

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

The sections of war victims at the local cemetery already existed during the German occupation. It was then that they became the venue of celebrating major national holidays. They were decorated by the scouts of *Szare Szeregi [Grey Ranks]*.

The activists of the Polish Red cross buried the soldiers killed during the September campaign here. A few dozen graves were lined in two rows. They had wooden crosses painted white with the inscription “Unknown soldier” on most of them. During hurried exhumations and burials it was often impossible to determine the identity of the killed ones and therefore there are so many anonymous graves. Among them a non-existing anymore high cross as if embracing the fallen ones with a common arm. Currently the cross has been replaced by an obelisk surmounted with a cross.

In the war section, on the right of the obelisk there is a plaque dedicated to the Home Army soldiers and civilians executed by the Germans during the Warsaw Uprising in Legionowo and its vicinity.

In 2004 the efforts of the self-government authorities resulted in the obelisk being renovated whereas in 2012 the graves were redecorated and the greenery was recultivated.

2. The monument “Killed for motherland and their town”

A symbolic section of the soldiers of Legionowo's regiment of the first Region

“Marianowo–Brzozów” Section VII “Obroza” *[Dog-collar]* Warsaw Area of the Home Army deported by the Soviet forces in 1944 and badgered to death in gulag Borowicze no 270 NKVD in 1945. It was created to commemorate: Kazimierz Gawliński “Kazik”, Ryszard Górecki “Ryś”, Ryszard Moniewski “Bortnowski” and Edward Witecki “Waligórski”. They were all four soldiers in conspiracy struggle and open uprising fight.

The monument was unveiled and consecrated on the 19th of October 2000, in the presence of the last President of the Republic of Poland on Exile, Ryszard Kaczorowski and the head of *Warszawsko-Praska* diocese, Bishop Kazimierz Romaniuk. The ceremony was attended by the representatives of the board of Warsaw Area – County and the board of Circle no 1 of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo, Home Army veterans, the self-government authorities of the county of Legionowo, the town of Legionowo and nearby communes, numerous scouts from Legionowo troop, representatives of social organisations and the local residents.

The idea of the monument was conceived by Lieutenant Colonel E. Dietrich “Ralf”. The author of the architectural and art design was an architect Zbigniew Wilma, and the motto “They devoted their lives on inhuman soil for motherland and their town” came from Andrzej Paszkowski PhD eng. It was founded by the Town Office of Legionowo and Circle no 1 of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo.

3. The grave of the Skoniecki family

Jan and Władysława Skoniecki were activists of the PPR *[The Polish Workers' Party]* and members of *Armia Ludowa [The People's Army]*. They used their house as arms and radio equipment warehouse and a secret printing place. On the 12th of January 1944, during fights with the German gendarmes, they were both killed along with their son Jerzy and a 13-year-old courier, Władysław Nalazek. The house was burned to the ground during the fight. During the Uprising campaign, on the 21st of August

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

1944, death also met their daughter, Anna Barbara “Hanka” while she was crossing the front line.

The monumental socrealism gravestone was erected in the 1950s by the then authorities.

9

PEC Legionowo Heat Power Enterprise in Legionowo

lokalizacja:

ul. Olszankowa

locality:

Olszankowa Street

Porozumienia podpisane 30 sierpnia 1980 r. pomiędzy rządem, a komitetem strajkowym w Stoczni Gdańskiej umożliwiły formalną rejestrację organizacji związkowych NSZZ „Solidarność”. W Legionowie, 6 kwietnia 1981 r. 23 organizacje zakładowe zrzeszały ok. 4100 pracowników. Pierwsza z nich powstała już we wrześniu 1980 r. w legionowskim oddziale warszawskiego Zakładu

Energetyki Ciepłej. Była to bardzo aktywna organizacja, w końcu września 1981 roku liczyła 203 członków spośród 320-osobowej załogi. Po wprowadzeniu stanu wojennego i delegalizacji „Solidarności” związkowcy nie zaprzestali swych działań. Rozprowadzano ulotki i prasę podziemną oraz zakazane przez władze wydawnictwa książkowe tzw. „drugiego obiegu”. Prowadzono akcje malowania haseł świadczących o funkcjonowaniu związku mimo represji i szykan. Pomagano w organizowaniu nadawania audycji radiowych „Solidarności” i zakłócaniu rządowej telewizji. Współpracowano z Kościołem przy organizowaniu pomocy żywnościowej i materialnej dla rodzin osób internowanych, pozbawionych pracy lub znajdujących się w bardzo złej sytuacji materialnej.

Do spektakularnych akcji propagandowych dochodziło pomimo obowiązywania rygorów stanu wojennego. Dla przykładu: na kominie ciepłowni zawieszono wielkie flagi narodowe, a między nimi flagę z napisem „Solidarność”. Innym razem na murze podstacji energetycznej pojawił się, wykonany niezmywalną farbą, napis: „Solidarność żyje i zwycięży!”.

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

Nękanie przesłuchaniami milicyjnymi, groźba utraty pracy i inne szykany nie załamały związkowców. Dotrwali do 1989 r. i po kompromisie tzw. „Okragłego Stołu” ich delegaci weszli w skład Komitetów Obywatelskich przygotowujących społeczeństwo do pierwszych po wojnie, wolnych i częściowo demokratycznych wyborów parlamentarnych, a w rok później do w pełni już demokratycznych wyborów samorządowych.

The agreement signed on 30 August 1980 between the government and the strike committee in the Gdańsk Shipyard made it possible to formally register “Solidarity” trade union organisations. In Legionowo on 6 April 1981 23 company’s organisations grouped approximately 4100 workers. The first of them was established as early as September 1980 in Legionowo branch of Warsaw Heat Power Enterprise. It was a very active organisation, which at the end of September 1981 had 203 members out of its 320-person staff. After the martial law had been introduced and “Solidarity” had been made illegal the trade unionists did not stop their activities. Leaflets, the underground press and forbidden books from the so called “second circulation” were distributed. The action of painting slogans confirming the existence of the union was also conducted despite repressions and persecutions. Assistance was given in broadcasting “Solidarity” radio programs and disturbing the regime television. Also the union co-operated with the church in organising food supplies and funds for families of persons who had been interned, deprived of jobs or forced to struggle to make ends meet.

In spite of the restrictions of the martial law there were some spectacular acts of propaganda. For example, a chimney of the heating plant had large national flags and between them a flag with “Solidarity” lettering hung on. Some other time the wall of the power engineering substation revealed the slogan “Solidarity is alive and to win!” made with indelible paint.

Militia persecutions, threat of a loss of a job and other repressions did not break the trade unionists. They carried on until 1989

and after the compromise of the so called “Round Table” their delegates joined Citizens’ Committees preparing the society for the first free and partly democratic parliamentary elections after the war and a year later for fully democratic local elections.

10

Muzeum Historyczne Filia „Piaski” Historical Museum “Piaski” Branch

lokalizacja:

Al. Sybiraków 23

locality:

23 Sybiraków Avenue

Filia „Piaski” muzeum Historycznego w Legionowie mieści się w dawnym kasynie wojskowym. Kasyno powstało w 1892 r. przy stacji Kolei Nadwiślańskiej Jabłonna. Wchodziło w skład carskiego kompleksu koszarowego. W czasie I wojny światowej w 1915 r. zakwaterowano tu niemieckie dowództwo Oddziałów Zapasowych Piechoty. W okresie II RP budynek był wykorzystywany jako reprezentacyjne mieszkanie komendantów legionowskiego garnizonu. Pod koniec lat 20. mieszkał tu dowódca 2. Batalionu Balonowego ppłk Aleksander Wilcz z rodziną. Około 1930 r. w budynku założono kasyno wojskowe dla oficerów, początkowo dla 2. Batalionu Balonowego, a następnie dla całego garnizonu tzw. Garnizonowe Kasyno Oficerskie. Wówczas w budynku podejmowano wiele znaczących postaci z życia II RP. Udało się udokumentować pobyt m.in.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

por. Franciszka Żwirki znakomitego pilota (1931 r.), prof. Augusta Piccarda (1935 r.) słynnego naukowca, który wynalazł batyskaf i pokonał na balonie wysokość 16 km. W 1936 r. przebywał tu płk Jan Jur Gorzechowski, wówczas komendant Straży Granicznej, a prywatnie mąż Zofii Nałkowskiej, bojownik PPS i organizator słynnej ucieczki „Dziesięciu” z Pawiaka W kasynie świętowali legionowscy piloci balonowi m.in. kpt. Franciszek Hynek, por. Zbigniew Burzyński, por. Władysław Pomaski – zwycięzcy w prestiżowych zawodach o puchar Gordona Bennetta.

W minionych latach kasyno pełniło różne funkcje, od kulturalnych, lokalowych aż do tych bardziej prozaicznych. W okresie PRL mieściły się tu sklepy WPH, które odwiedzi mieszkańcy Osiedla Piaski. Od 1999 r. Urząd Miasta Legionowo czynił starania, by przejąć kasyno. 25 listopada 1999 r. budynek został wpisany do rejestru zabytków. Dzięki temu zapisowi został uratowany. Przetrwiał falę pożarów, które bardzo nadwyrężyły konstrukcję, a po jego przeniesieniu na Osiedle Piaski powstała w nim filia muzeum historycznego.

Filia „Piaski” zaprasza zwiedzających na wystawę *Dzieje garnizonu w Legionowie 1892–2012 – wybór najciekawszych pamiątek*.

Wystawa adresowana jest zarówno do gości dorosłych, jak i do młodzieży. W filii prowadzone są lekcje muzealne poświęcone dziejom jednostek wojskowych stacjonujących w Legionowie. Zaprezentowane eksponaty związane są z historią garnizonu rosyjskiego – funkcjonującego w latach 1892–1915, garnizonu niemieckiego z lat 1915–1918 oraz jednostek Wojska Polskiego okresu II Rzeczypospolitej 1918–1939. Prezentują także okres okupacji lat 1939–1944 oraz losy żołnierzy 1. Armii Wojska Polskiego z lat 1944–45 (pamiętki użyczone przez Muzeum Frontu Wschodniego). Eksponują także okres powojenny, skupiając się na jednostkach 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej im. T. Kościuszki z Legionowa. Obok budynku została zorganizowana ekspozycja plenerowa dział artylerii. Ekspozyty pochodzą z nieistniejącego już Domu Tradycji 1. WDW w Legionowie.

“Piaski” Branch of the Historical Museum in Legionowo is located in the former military casino. The casino was established in 1892 by the station of Vistula Railway Jabłonna. It was included in the tsarist barracks complex. During the First World War in 1915 the German headquarters of the Backup Infantry Units was stationed here. In the period between the two wars the building was used as a luxurious apartment of the commanders of Legionowo garrison. In the late 1920s it was inhabited by the commander of the 2nd Balloon Battalion, Lieutenant Colonel, and Aleksander Wilcz with his family.

Around 1930 a military casino for officers was set up in the building, initially for the 2nd Balloon Battalion and later for the whole garrison, the so called Garrison Officer Casino. It was then that the building was visited by many eminent figures of the life in the Second Republic of Poland. Among others it was possible to document the stay of Franciszek Żwirko, an excellent pilot (1931), prof. August Piccard, (1935) a famous scientist who invented the bathyscaph and reached the height of 16 km in a balloon. In 1936 Colonel Jan Jur Gorzechowski stayed here, who at that time was the commander of the Border Guard, Zofia Nałkowska’s husband, a PPS [Polish Socialist Party] militant and the organiser of the famous escape of “Ten” from Pawiak prison. The casino also attracted for celebrations Legionowo’s balloon pilots, among others Captain Franciszek Hynek, Lieutenant Zbigniew Burzyński, Lieutenant Władysław Pomaski – the winners of prestigious Gordon Bennett Cup competition.

In the previous years the casino served various purposes from cultural, accommodation-related to the more prosaic ones. After World War Two in the era of People’s Republic of Poland there were WPH shops here, which attracted crowds of residents from Piaski estate. The Town Office of Legionowo had attempted to take over the casino since 1999. On 25 November 1999 the building was entered in the register of monuments, thanks to which it was saved. It survived a wave of fires, which impaired the construction very hard. After it’s moving to Piaski

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

estate a branch of the historical museum was opened.

“Piaski” Branch invites the visitors to the exhibition *History of the garrison in Legionowo 1892–2012 – selection of the most interesting souvenirs*.

The exhibition is suitable both for adults and the youth. The branch holds museum lessons on the history of the military units stationed in Legionowo. The exhibits on display are related to the history of the Russian garrison – operating in the years 1892–1915, the German garrison from the years 1915–1918 and the units of the Polish Army from the period of the Second Republic of Poland 1918–1939. The exhibits also refer to the occupation period of the years 1939–1944 and the fates of the soldiers of the 1st Polish Army from the years 1944–45 (the exhibits on loan from the Museum of the Eastern Front). The post-war period is also represented with the focus on the units of the 1st Warsaw Mechanised Division named after T. Kościuszko from Legionowo. Besides the building there is also an open-air exhibition featuring the artillery section. The exhibits come from no longer existing House of Tradition of the 1st Warsaw Mechanised Division in Legionowo.

Pomnik Legionowskich ofiar Zbrodni Katyńskiej

Monument in memory of Legionowo’s victims of Katyn massacre

lokalizacja:

ul. Orłąt Lwowskich 8 – teren parafii pw. Matki Boskiej Fatimskiej

locality:

Orłąt Lwowskich Street, the area of Our Lady of Fatima parish

24 marca 2010 r. Rada Miasta Legionowo, na wniosek legionowskiego koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie, Muzeum Historycznego w Legionowie oraz Towarzystwa Przyjaciół

Legionowa, podjęła uchwałę o upamiętnieniu legionowskich ofiar Zbrodni Katyńskiej w formie symbolicznego pomnika.

Dzięki przychyłności i zaangażowaniu ks. Tomasza Chciałowski, proboszcza parafii pw. Matki Boskiej Fatimskiej przy ul. Orłąt Lwowskich pomnik wzniesiono obok kościoła, leżącego w dzielnicy Legionowa zamieszkałej przed wojną przez wielu oficerów Wojska Polskiego. Obelisk ma formę symbolicznego pomnika nagrobnego z tablicą ofiar Zbrodni Katyńskiej, zwieńczoną orłem wojskowym z umieszczonymi w nim symbolicznymi pociskami. Na tablicy umieszczony jest napis Katyń – Charków – Miednoje – 1940, znak Krzyża Orderu Wojennego Virtuti Militari i wykaz 46 nazwisk.

Akt erekcyjny pomnika wmurowano 21 marca 2010 r. zaś uroczyste odsłonięcie pomnika nastąpiło 3 maja 2010 r. Autorem projektu i wykonawcą pomnika jest legionowski artysta Stanisław Gadomski. Pomnik w całości został sfinansowany przez samorząd miasta Legionowo. Aktu odsłonięcia pomnika dokonali: Prezydent Miasta Legionowo Roman Smogorzewski, Pani Barbara Dulaska nestorka rodziny Sielewiczów (płk Julian Sielewicz – dowódca garnizonu Legionowo zamordowany w Katyniu) i przedstawicielka

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

inicjatorów budowy pomnika Pani Bronisława Romanowska-Mazur.

Badania prowadzone przez Muzeum Historyczne w Legionowie pozwoliły ustalić liczbę 44 oficerów i 2 policjantów – legionowskich ofiar Zbrodni Katyńskiej. W tym rozumieniu, pojęcie tej zbrodni dotyczy nie tylko Katynia, lecz wszystkich miejsc kaźni Polaków na Wschodzie.

Z liczby 46 legionowskich ofiar zbrodni w 1940 r. w Katyniu zostało zamordowanych 28 oficerów, w Charkowie – 16 oficerów, w Twerze – 2 policjantów. W liczbie tej 19 było oficerami zawodowymi, 2 – policjantami w służbie, a 25 – oficerami rezerwy.

Oficerowie z Legionowa pełnili różnorodne stanowiska i funkcje w jednostkach. Dowódcami jednostek byli: ppłk Julian Siewlewicz – dowódca 2. Batalionu Balonowego – patron 1. Legionowskiego Batalionu Zaopatrzenia (jednostki rozwiązanej w 2012 r.), mjr Zdzisław Szulczewski – pełniący obowiązki dowódcy 1. Dywizjonu Pociągów Pancernych, mjr Zygmunt Zieliński – w kampanii wrześniowej dowódca oddziału zapasowego 2. Batalionu Mostów Kolejowych. Kierowniczą kadram dowódców jednostek tworzyli: mjr pil. obs. Kazimierz Kraczkiewicz – zastępca dowódcy 2. batalionu balonowego, kpt. Ludwik Pieńkowski – kwatermistrz 1. dywizjonu pociągów pancernych, kpt. Włodzimierz Lichacz – oficer techniczny w 2. batalionie mostów kolejowych, kpt. Kazimierz Majewski – dowódca pociągu pancernego „Poznańczyk”. W Twerze zostali zamordowani dwaj legionowscy policjanci st. post. Bolesław Kołakowski i st. post. Stanisław Litwińczuk. Połowa spośród ofiar uczestniczyła w wojnie 1920 r. a wszyscy byli uczestnikami wojny obronnej 1939 r.

On the 24th of March 2010 the Town Council of Legionowo following the request of the circle of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo, the Historical Museum in Legionowo and Legionowo Friends' Society adopted a resolution on commemorating Legionowo's victims of Katyn massacre in the form of a symbolic monument.

Thanks to the benevolence and engagement of Rev. Tomasz Chciałowski, the head of Our Lady of Fatima parish in Orląt Lwowskich Street the monument was erected beside the church, which was located in the district of Legionowo and inhabited before the war by numerous officers of the Polish Army. The obelisk is in the form of a gravestone with the plaque with the names of the victims of the Katyn massacre at the top of which there is a military eagle with symbolic bullets placed on it. The plaque displays the inscription Katyn – Kharkiv – Miednoje – 1940, the sign of the cross of Virtuti Militari war order and the list of 46 surnames.

The groundbreaking plaque was laid on 21 March 2010 whereas the ceremonial unveiling of the monument took place on 3 May 2010. The author of the design and the creator of the monument is a Legionowo based artist Stanisław Gadomski. The monument was wholly financed by the self-government of the town of Legionowo. The act of the unveiling was performed by: President of the Town of Legionowo, Roman Smogorzewski, Ms Barbara Dulcka, the honourable senior of the Siewlewicz family (Colonel Julian Siewlewicz – the commander of Legionowo garrison murdered in Katyn) and the representative of the initiators of the erection of the monument, Ms Bronisława Romanowska-Mazur.

The research carried out by the Historical Museum in Legionowo made it possible to determine the number of 44 officers and 2 policemen – Legionowo's victims of Katyn massacre. Within this understanding the notion of massacre does not only refer to Katyn but also to all the places of torment and execution of Poles in the East.

Of 46 Legionowo's victims of 1940 massacre Katyn saw 28 officers murdered, Kharkiv – 16 officers, and Twer – 2 policemen. In total there were 19 professional officers, 2 policemen on duty and 25 reserve officers. The officers from Legionowo held various positions and functions in their units. The unit commanders-in-chief were: Lieutenant Colonel Julian Siewlewicz – the commander of the 2nd Balloon Battalion – the patron

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

of the 1st Legionowo Battalion of Supplies (the unit dissolved in 2012), Major Zdzisław Szulczewski – acting commander of the 1st Division of Armoured Trains, Major Zygmunt Zieliński – in the September campaign commander of the backup party of the 2nd Battalion of Railway Bridges. The executives in the units headquarters were: Major Kazimierz Kraczkiewicz – deputy commander of the 2nd Balloon Battalion, Captain Ludwik Pieńkowski – commissary of the 1st Division of Armoured Trains, Captain Włodzimierz Lichacz – technical officer in the 2nd Battalion of Railway Bridges, Captain Kazimierz Majewski – commander of "Poznańczyk" armoured train. Twer witnessed the murder of two Legionowo policemen: senior constable Bolesław Kołakowski and senior constable Stanisław Litwińczuk. Half of the victims took part in the war of 1920 and all of them participated in the defence war of 1939.

Tablica pamiątkowa dowódcy I Rejonu Romana Kłoczkowskiego ps. „Grosz”

Commemorative plaque in memory
of the commander of the 1st
Region Roman Kłoczkowski
codename "Grosz" [Penny]

lokalizacja:

ul. Słoneczna 7

locality:

7 Słoneczna Street

Głaz narzutowy umieszczony na postumencie żelbetowym. W części frontowej głazu umieszczono granitową tablicę o treści:

„W HOŁDZIE DOWÓDCY I REJONU VII OBWODU AK OBROŻA PŁK. ROMANOWI KŁOCZKOWSKIEMU PS. „GROSZ” UCZESTNIKOWI WALK O NIEPODLEGŁOŚĆ 1920–1939–1944 POWSTANIA WARSZAWSKIEGO W LEGIONOWIE ŻOŁNIERZE ARMII KRAJOWEJ”.

Pomnik zbudowano na posesji Tadeusza Paradowskiego (na rogu ul. Polnej i Słonecznej) w Legionowie. Stał w miejscu, gdzie w okresie okupacji mieszkał Roman Kłoczkowski i gdzie podejmowane były najważniejsze decyzje I Rejonu, a następnie w formie rozkazów kierowane w teren.

Autorami projektu byli płk Edward Dietrich i harcerz „Szarych Szeregów”, mgr inż. arch. Bogusław Piątek.

Pomnik odsłonięty został 3 maja 1992 r. przez zarząd legionowskiego koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Przygotowania organizacyjne do uroczystości przeprowadzili Andrzej Paszkowski, Lucjan Spletteser i mjr Erazm Domański. Wojsko przygotowało ołtarz polowy i oprawę uroczystości.

Obrzędu religijnego dopełnił ks. kapelan kpt. Wiesław Lucjan Korpeta.

W uroczystości udział wzięli kombatanci Armii Krajowej i Szarych Szeregów, Poczty Sztandarowe wszystkich rejonów VII Obwodu „Obroża” AK, dowództwo 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej im. Tadeusza Kościuszki w Legionowie, dowództwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łączności w Zegrzu, komendant Centrum Szkolenia Policji, władze samorządowe miasta Legionowo i ościennych gmin oraz liczni mieszkańcy Legionowa.

A field stone placed on a ferroconcrete pedestal. A granite plaque with the following inscription was placed on the frontal part of the stone:

“IN HONOUR OF THE COMMANDER OF THE 1ST REGION SECTION VII OF THE HOME ARMY “OBROŻA” [DOG-COLLAR] COLONEL ROMAN KŁOCZKOWSKI CODE-

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

NAME “GROSZ” [PENNY], PARTICIPANT IN THE FIGHTS FOR INDEPENDENCE 1920 – 1939 – 1944 WARSAW UPRISING IN LEGIONOWO HOME ARMY SOLDIERS”

The monument was erected on the estate of Tadeusz Paradowski (at the corner of Polna and Stoneczna Streets) in Legionowo. It was positioned in the place where Roman Kloczkowski lived during the occupation and where the most crucial decisions of the 1st Region were made and then sent away as orders.

The designers were Colonel Edward Dietrich and a former boy scout of *Szare Szeregi* [Grey Ranks], an architect, Bogusław Piątek M.Sc.

The monument was unveiled on the 3rd of May 1992 by the board of Legionowo circle of the World Association of Home Army Soldiers.

The organisation of the ceremony was prepared by Andrzej Paszkowski, Lucjan Spletstesz and Major Erazm Domański. The army prepared the field altar and the setting of the ceremony.

The religious service was performed by a chaplain Captain Wiesław Lucjan Korpeta. Among the people gathered during the ceremony there were: Home Army and *Szare Szeregi* [Grey Ranks] veterans, the Colour Guards from all the regions of Section VII *Obroża* [Dog-collar], the commanders of the School of Signal Corps in Zegrze, the commander of the Police Training Centre, the self-government representatives from Legionowo and neighbouring communes and numerous residents of Legionowo.

13

Pomnik pamięci gen. Bolesława Roi

Monument in memory of Gen. Bolesław Roja

lokalizacja:

ul. Gen. Bolesława Roi, Bukowiec

locality:

Gen. Bolesława Roi Street, Bukowiec

Pamiętkowy głaz z tablicą, poświęcony gen. Bolesławowi Roi (1876–1940), który był „ojcem chrzestnym” nadania nazwy „Legionowo” naszemu miastu.

Pomnik powstał z inicjatywy dh. Józefa Zdunowskiego ze środowiska ŚZZAK w Legionowie. Fundatorem znaku pamięci był Urząd Miasta Legionowo i mieszkańcy Legionowa.

Na betonowym postumencie umieszczony jest głaz z jasnego granitu. Na nim umieszczona jest czarna, granitowa tablica z dedykacją:

GENERAL BOLESŁAW ROJA
1876 – 1944
DZIAŁACZ NIEPODLEGŁOŚCIOWY
OFICER LEGIONÓW POLSKICH
I WOJSKA POLSKIEGO
INICJATOR NADANIA NASZEJ
MIEJSCOWOŚCI W 1919 ROKU
NAZWY LEGIONOWO
MIESZKAŃCY LEGIONOWA 4 IX 2006

Odstąpienie miejsca pamięci nastąpiło 4 września 2006 r.

15 stycznia 1919 r. generał Stanisław Szepetycki, Szef Sztabu Generalnego WP wydał rozkaz nr 19, którego następstwami były niezwykle brzemiennie dla koszar w Jabłonna. Czytamy w nim m.in.: *Naczelnny Wódz Wojska Polskiego pismem z dnia 4.1.1919, chcąc wynagrodzić zasługi Legionów Polskich (...) i utrwalić tradycję ich bojów i ofiarnej pracy w warunkach najcięższych, ustanowił, by pułki te w Armii polskiej swą dawną nazwę*

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

„Pułków Legionowych” zachowały (...) Dla utrzymania tradycji należy o ile możliwości zastrzymać dawne przydziały pułkowe oficerów i żołnierzy (...)

W tym samym rozkazie został powołany w koszarach w Jabłonna Inspektorat Piechoty Legionów. Jego dowódcą mianowano 15 stycznia 1919 r. generała Bolesława Roję. Zadaniem inspektoratu było organizowanie pułków legionowych i uzupełnianie ich zarówno dawnymi legionistami, jak i nowymi żołnierzami. W koszarach powstały więc najbardziej elitarne jednostki przyszłej armii polskiej.

Szczególne miejsce, wspomnienia dawnych działań wojennych i zgromadzenie w jednym garnizonie wielu dawnych legionistów, zadecydowało o nadaniu koszarom w Jabłonna nazwy Legionowo. W ten sposób gen. Roja upamiętnił czyn zbrojny Legionów Polskich istniejących w latach 1914–1917.

A commemorative boulder with a plaque dedicated to Gen. Bolesław Roja (1876–1940), who was “the godfather” of naming our town “Legionowo”.

The monument came into being on the initiative of Józef Zdunowski from the circle of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo. The founder of the memorial was the Town Office of Legionowo along with its residents.

The concrete pedestal holds the light granite boulder with a black granite plaque with the inscription:

GENERAL BOLESŁAW ROJA

1876 – 1944

INDEPENDENCE ACTIVIST
OFFICER OF THE POLISH LEGIONS
AND THE POLISH ARMY
INITIATOR OF NAMING OUR TOWN
LEGIONOWO IN 1919
LEGIONOWO RESIDENTS 4 SEPTEMBER
2006

The unveiling of the monument was held on the 4th of September 2006.

On January 15th 1919, General Stanisław Szepetycki, Chief of the General Staff of the Polish Armed Forces issued an order no 19 with extremely far-reaching consequences for the barracks in Jabłonna. It said *The Supreme Chief of the Polish Army by virtue of the letter of the 4th of January 1919, to reward the merits of the Polish Legions (...) and preserve the traditions of their battles and dedicated work in the most difficult conditions, ordered that these regiments in the Polish Army should have their former name „Legion Regiments” maintained (...) To preserve the tradition whenever possible the former regiment postings of the officers and soldiers should be observed (...)*

The same order established the Inspectorate of the Legion Infantry in the barracks in Jabłonna whose commander appointed on the 15th of January 1919, was General Bolesław Roja. The inspectorate was to organise the Legion regiments and complement them with both former Legion soldiers and new troops. Thus, the barracks saw the origins of the most elite units of the future Polish Army.

A special atmosphere of the place, recollections of previous war activities and gathering a number of former legionaries in one garrison resulted in conferring the name Legionowo to the barracks in Jabłonna. In this way Gen. Roja commemorated the military action of the Polish Legions existing in the years 1914–1917.

14

Tablica poświęcona rotmistrzowi Witoldowi Pileckiemu

Plaque in memory of Captain
(cavalry officer) Witold Pilecki

lokalizacja:

Róg ulic Polnej i Plantowej

locality:

The Corner of Polna
and Plantowa Streets

Upamiętnienie powstało z inicjatywy obywatelskiej, po serii artykułów w prasie lokalnej opisujących sylwetkę bohatera rotmistrza i jego związku z Legionowem. Przed wybuchem Powstania Warszawskiego Witold Pilecki spotykał się ze swą żoną u jej krewnych, mieszkających w Legionowie, w willi „Wanda”, przy ówczesnej ulicy Plantowej 19.

30 sierpnia 2008 r. Rada Miasta Legionowo podjęła uchwałę, nadającą nazwę „Rotmistrza Witolda Pileckiego” nowo wytyczonej ulicy położonej na przedłużeniu ul. Wrzosowej, na odcinku od ul. Wąskiej do ul. Zegrzyńskiej. Z kolei Muzeum Historyczne w Legionowie opracowało treść tablicy, której wykonanie ufundowała Gmina Legionowo. Odstąpienie tablicy nastąpiło 28 listopada 2010 r.

Witold Pilecki (1901–1940) urodził się w Ołońcu w Rosji. Jego dziadek, Józef Pilecki h. Leliwa trafił na Syberię za udział w powstaniu styczniowym. Ojciec Julian po studiach w Petersburgu pracował w mieście Ofoniec w Karelii.

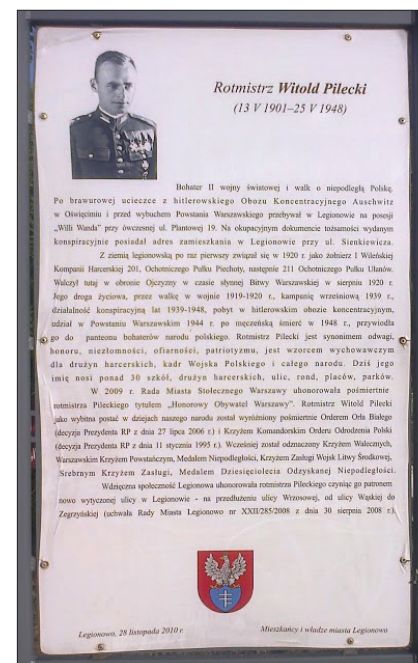
Od 1910 r. Pileccy mieszkali w Wilnie, gdzie Witold w wieku 13 lat wstąpił do zakazanego przez władze carskie harcerstwa. W latach 1918–1921 służył w Wojsku Polskim, walczył w obronie Wilna i w Bitwie Warszawskiej. Odniesiony m.in. Srebrnym Krzyżem Zasługi. W 1922 r. po demobilizacji, studiował, pracował w Związku Harcerstwa Polskiego, przeszedł kursy podoficerskie. W kwietniu 1933 r. ożenił się z Marią Ostrowską, z którą doczekał się dwójki dzieci.

Po wybuchu wojny w 1939 r. brał udział w kampanii wrześniowej, a następnie współorganizował Tajną Armię Polską. Wkrótce został szefem jej sztabu. 19 września 1940 roku, po uzyskaniu akceptacji przełożonych ze Związku Walki Zbrojnej, dobrowolnie dostał się do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu w celu zebrania wywiadowczych informacji o działaniu tego obozu i zorganizowania na jego terenie ruchu oporu. W obozie zorganizował siatkę zakonspirowanych piątek, liczącą do końca 1942 r. ok. 1000 członków. Meldunki Witolda Pileckiego wysyłane z Auschwitz są jednymi z pierwszych na świecie raportów o Holokauście. W kwietniu 1943 r. porucznik Pilecki uciekł z obozu. W listopadzie 1943 r. Witold Pilecki został awansowany na rotmistrza i rozpoczął pracę w III oddziale Kedywu Komendy Głównej AK.

W 1944 r. wziął udział w Powstaniu Warszawskim. Dowodził jednym z oddziałów zgrupowania Chrobry II. Po upadku powstania, jako więzień trafił do stalagu 344 Lamsdorf (pol. Łambinowice). Po uwolnieniu walczył w II Korpusie Polskim we Włoszech, a w październiku 1945 r., na osobisty rozkaz gen. Władysława Andersa wrócił do Polski, by prowadzić w Polsce działalność wywiadowczą. Zbierał informacje o sytuacji w kraju, o żołnierzach AK więzionych w więzieniach UB, o żołnierzach polskich wywieszonych na Syberię przez NKWD.

8 maja 1947 r. Witold Pilecki został aresztowany przez UB. Torturowany podczas śledztwa na Rakowieckiej 37. Został skazany na śmierć wyrokiem z 15 marca 1948 r. Zamordowany „po katyńsku” strzałem w tył głowy. W 1990 r. Naczelna Prokuratura Wojskowa podjęła rewizję procesu grupy rotmistrza Pileckiego. Unieważnienie wyroku nastąpiło w 1991 r. Witold Pilecki został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1995) i Orderem Orła Białego (2006).

Przez wiele lat miejsce jego pochówku było nieznaną. Dopiero w 2013 r. IPN podał, że najprawdopodobniej został pochowany na tak zwanej Łączce, kwatera „Ł”, na Wojskowych Powązkach w Warszawie.

The commemoration took place due to a civil initiative, after a series of articles in the local press that described this heroic soldier and his links with Legionowo. Before the outbreak of the Warsaw Uprising, Witold Pilecki used to meet his wife at her relatives' in Legionowo, in the villa Wanda at number 19 of Plantowa Street.

On 30 August 2008 the Town Council of Legionowo passed a resolution that named a new street – an extension of Wrzosowa Street between Wąska Street and Zegrzyńska Street after Cavalry Officer Witold Pilecki. The Historical Museum in Legionowo, in return, prepared the wording on the plaque founded by the Commune of Legionowo. The plaque was unveiled on the 28th of November 2010.

Witold Pilecki (1901–1940) was born in Ofoniec in Russia. His grandfather Józef Pilecki of Leliwa coat of arms was sent to Siberia for his participation in the January Uprising. Having finished his studies in Petersburg, his father Julian worked in the town of Ofoniec in Karelia.

In 1910 the Pilecki family moved to Vilnius, where a 13-year-old Witold joined a scouting union prohibited then by the tsarist authorities. In the years 1918–1921 he served in the Polish Army and took part in the defending of Vilnius as well as the Battle of Warsaw. Awarded, inter alia, with Silver Cross of Merit. In 1922, having been demobilized, he worked in the Polish Scouting Union and he took courses for non-commissioned officers. In April 1933 he married Maria Ostrowska and they had 2 children.

After the outbreak of the war in 1939, he took part in the September campaign and then he co-founded the Secret Polish Army. Soon he became its chief of staff. On 19 September 1940 he volunteered for an operation to get imprisoned at Auschwitz in order to get intelligence on the camp and organize there a resistance movement. This initiative was accepted by his superiors from *Związek Walki Zbrojnej* [Union for Armed Struggle]. In the camp he set up a network of conspiracy “fives” that by the end of 1942 included approximately 1000 prisoners. Pilecki's reports sent from Auschwitz were one of the first world reports on the Holocaust. Lieutenant Pilecki escaped from the camp in April 1943. In November 1943 Witold Pilecki was promoted to captain (cavalry officer) and started working in the 3rd Division of *Kedyw* [Directorate for Subversion] of the Home Army Headquarters.

In 1944 he took part in the Warsaw Uprising. He was a commander of one of the units in the Chrobry II group. On the capitulation of the Uprising he was imprisoned in 344 Lamsdorf (Łambinowice) POW camp. After the liberation he fought in the 2nd Polish Corps in Italy and in October 1945, on a personal order of General Władysław Anders, he came back to Poland to gather intelligence. He gathered information about the situation in Poland, about Home Army soldiers imprisoned in *UB* [Security Service] prisons and about Polish soldiers sent away to Siberia by NKVD.

He was arrested by *UB* [Security Service] on the 8th of May 1947 and tortured during the interrogation in Rakowiecka Street prison. He was sentenced to death on the 15th of

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

March 1948. He was murdered the “Katyń way” – a shot in the back of his head. In 1990 the Chief Military Prosecutor’s Office revised the trial of Captain Pilecki’s group. The court sentence was invalidated in 1991 and Witold Pilecki received posthumously the Order of Polonia Restituta in 1995 and the Order of the White Eagle in 2006. For many years his burial place was unknown. In 2013 IPN [The Institute of National Remembrance] revealed that he had been probably buried on the, so-called, Łączka [Little Meadow], section Ł in Powązki Military Cemetery in Warsaw.

15

Miejsce pamięci żołnierzy AK „Warty” i „Lato”

Site in memory of the Home Army Soldiers “Warta” [Guard] and “Lato” [Summer]

lokalizacja:

Park Kościuszki

locality:

Kościuszki Park

Inicjatorem upamiętnienia podchorążych AK poległych w obronie transportu broni zrzutowej było Koło nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej im. ppłk. Edwarda Dietricha w Legionowie, a fundatorem kamienia

i tablicy była Gmina Legionowo. Wykonawcą obiektu był Piotr Dąbrowski z Legionowa. 1 sierpnia 2012 r. tablicę odstonili: prezes Koła SZŻAK w Legionowie – kpt. Bronisława Romanowska-Mazur, wiceprezes Oddziału SZŻAK Warszawa-Powiat – kpt. Apolonia Cudna-Kowalska i prezydent miasta Legionowo – Roman Smogorzewski, a poświęcili ją: ks. prałat Lucjan Szcześniak, dziekan legionowski i ks. płk. Sławomir Żarski, kapelan garnizonowego kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP w Legionowie, w obecności kombatantów Armii Krajowej, legionowskich władz samorządowych, kompanii Wojska Polskiego, harcerzy legionowskiego Hufca ZHP im „Roju-TOM” oraz licznie zebranej młodzieży i mieszkańców Legionowa.

W obronie transportu broni zrzutowej 17 czerwca 1943 r. pod Stanisławowem zginęli podchorążowie „Alfa” i „Skiba” lecz broń udało się ocalić. Ponieważ jednak do zamaskowania przewożonego furmanką ładunku użyto torfu, istniała uzasadniona obawa, że Niemcy w poszukiwaniu broni mogą przetrząsnąć okoliczne torfowiska. (Pod Izabelinem zalegał jeszcze sprzęt przeznaczony dla I i III batalionu.) Musiała ona jak najszybciej trafić do bezpieczniejszych magazynów. W niedzielę 20 czerwca 1943 r. zmobilizowano elewów konspiracyjnej Szkoły Podchorążych. Ostonę akcji miał stanowić uzbrojony patrol pod dowództwem ppor. Jerzego Dudźca „Puchała”. W jego skład wchodził podchorążowie: Stefan Majewski „Warta”, Jerzy Dąbrowski „Lato” i Andrzej Zbierchowski „Zerwikaptur”.

Podchorążowie nieśli rozłożoną częściowo i zapakowaną broń maszynową. Do obrony mieli rewolwery i pistolety. Przechodząc na Bukowcu przez plac, zwany dziś Skwem Kościuszki, patrol znalazł się w środku niemieckiej oblawy. Hitlerowcy szukali sprawców rozbrojenia jednego ze swoich żołnierzy.

Tylko „Puchała”, ostrzeliwując się, wyostał się z okrążenia. Trzej jego towarzysze zostali, po walce, schwytani przez Niemców. Podchorążego „Zerwikaptur” udało się wykupić za znaczną sumę, dostarczoną spe-

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

cialnym kanałem przez rodzinę. Pomogło i to, że nie znaleziono przy nim broni; zdołał się jej pozbyć przed ujęciem.

„Warta” i „Lato” nie mieli tyle szczęścia. Wpadli z angielskimi stenami w rękach. Podczas przesłuchań byli poddani okrutnym torturom. Nie zdradzili żadnych tajemnic konspiracyjnych. Po pięciu dniach badań, w sobotę 25 czerwca 1943 r., obydwaj podchorążowie zostali rozstrzelani w przykozarowym lesie. Niemcy wywieźli ich ciała w nieznanym kierunku. Do dziś nie wiemy, gdzie spoczywają.

The initiator of commemorating Home Army officer cadets killed while defending the transport of air-dropped weapon was the Circle no 1 of the Lieutenant Colonel Edward Dietrich World Association of Home Army Soldiers in Legionowo and the plaque and the slab were founded by the Commune of Legionowo. The memorial was performed by Piotr Dąbrowski from Legionowo.

The plaque was unveiled on 1 August 2012 by: The President of the Circle of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo, Captain Bronisława Romanowska Mazur, the Deputy President of the Association for Warszawa County, Captain Apolonia Cudna-Kowalska and the President of the Town of Legionowo, Roman Smogorzewski and it was consecrated by Rev. Prelate Lucjan Szcześniak, the Dean for Legionowo and Rev. Colonel Sławomir Żarski, the chaplain of the garrison church of St. Josef the Beloved in Legionowo, in the presence of the Home Army Veterans, Legionowo self-government authorities, the guard of honour of the Polish Army, scouts from Legionowo based “Roju –TOM” regiment of the Polish Scouting Union and numerous students and residents of Legionowo.

Officer cadets code names “Alfa” and “Skiba” were killed trying to defend the transport of air – dropped weapon near Stanisławów on 17 June 1943, yet the weapons were saved. As peat was used to hide the weapon transported on a cart, there were fears that Germans might look through local moors in search of the weapon. (The weapon for the

1st and 3rd battalions was still hidden close to Izabelin). Therefore, it had to be moved to safer locations as quickly as possible.

On Sunday 20 June 1943, the cadets of the underground Officer Cadets School were mobilised. The action was to be covered by an armed patrol under the command of Second Lieutenant Jerzy Dudziec “Puchała”. The team was composed of the following cadets: Stefan Majewski – code name “Warta” [Guard], Jerzy Dobrowolski – code name “Lato” [Summer] and Andrzej Zbierchowski – code name “Zerwikaptur”.

They were carrying partially disassembled and packed machine guns. They had revolvers and guns to defend themselves. Going across the square in Bukowiec, now called the Kościuszki Square, the patrol got into the middle of a German raid. The Nazis were seeking for men responsible for disarming one of their soldiers.

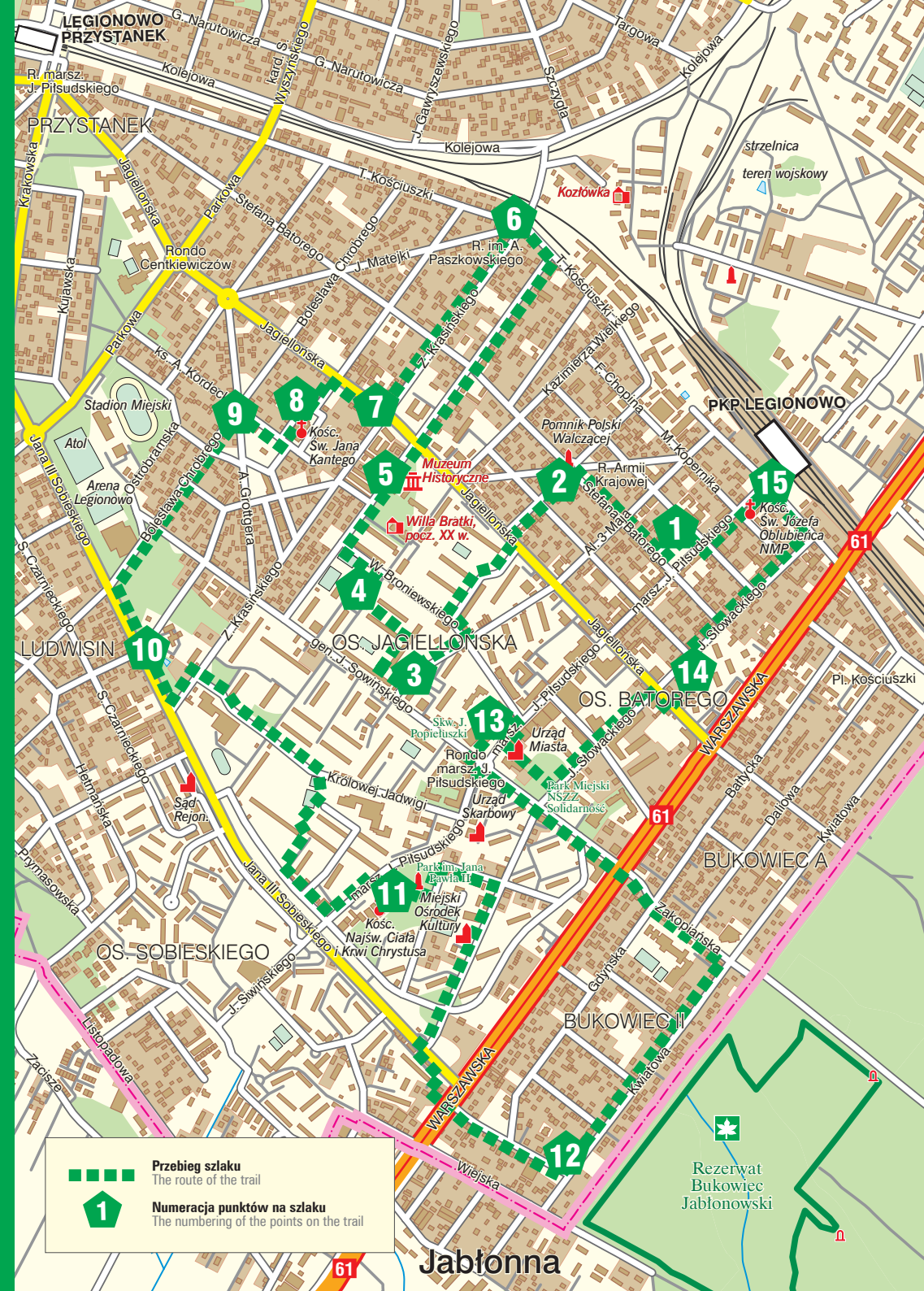
“Puchała” was the only one who managed to break through the German circle. His three comrades were captured by the Germans after some fighting. “Zerwikaptur” was bought out for lots of money thanks to special contacts of his family. What helped was the fact that no weapon was found on him – he had got rid of it before he was captured. “Warta” [Guard] and “Lato” [Summer] were not so lucky. They were captured armed with the sten guns. They were badly tortured during their interrogation, yet they revealed no conspiracy secrets. After 5 days of that questioning, on Saturday 25 June 1943, they were both executed in the woods neighbouring the barracks. The Germans moved their bodies away. Their burial sites are still unknown.

Szlak 5. Trail 5.

Mała obwodnica Legionowa,
znakowanie zielone.

Small Legionowo bypass,
marked green.

0,0 km	Legionowo PKP	PKP Legionowo railway station
0,7 km	Rondo Armii Krajowej	Home Army Roundabout
2,0 km	Muzeum Historyczne	Historical Museum
5,9 km	Park Jana Pawła II	John Paul II park
9,0 km	Park Miejski NSZZ „Solidarność”	“Solidarity” city park
10,3 km	Legionowo PKP	PKP Legionowo railway station

 Przebieg szlaku
The route of the trail

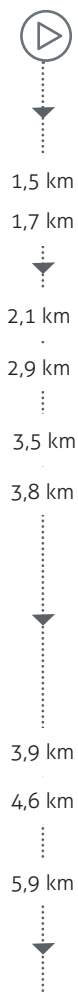
 Numeracja punktów na szlaku
The numbering of the points on the trail

Jabłonna

Mała obwodnica Legionowa, znaki zielone

Szlak stanowiący doskonałą propozycję dla każdego, nawet na rodzinne spacerunki z wózkiem. Dokładnie zaznajamia z częścią Legionowa znajdującą się po południowej stronie torów, przechodząc przez centralne punkty miasta. Po drodze mnóstwo pamiątek z czasów wojny i najbardziej popularne legionowskie parki.

START

Początek po południowej stronie stacji PKP Legionowo. Trasa prowadzi wraz z niebieskim szlakiem 4 do Rynku. W narożu Rynku miejsce represjonowania żołnierzy AK 1. Następnie do Pomnika Polski Walczącej 2 (opis – patrz szlak 4).

Dalej znakami zielonymi ulicami i chodnikami w stronę os. Jagiellońska do Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” 3, w którym dziś mieści się ośrodek pomocy społecznej (1,5 km). Za komitetem w prawo przez boisko wśród bloków do Szkoły Podstawowej nr 3 (1,7 km). Przy wejściu do niej wisi tablica pamięci uczniów-harcery poległych w latach 1939–1945 4. Za szkołą do ul. Mickiewicza i wkrótce niedługie połączenie z niebieskim szlakiem 4 (2,0 km).

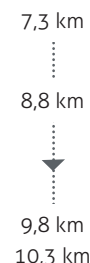
Po 100 m Muzeum Historyczne 5. Niebieski szlak patriotyczny odchodzi w prawo (2,2 km).

Do torów nadal ul. Mickiewicza. Na Rondzie Andrzeja Paszkowskiego znajduje się tablica poświęcona patronowi ronda 6 (2,9 km). Tu też rozpoczyna się żółty szlak 6, którym dojść można do stacji PKP Legionowo – Piaski.

Znaki zielone prowadzą ul. Krasińskiego. Przy ul. Jagiellońskiej 30 można obejrzeć tablicę pamiątkową Wandy Tomczyńskiej 7 (3,5 km). Za kolejnym rogiem na ul. Schabowskiego 2 kościół parafialny parafii pw. św. Jana Kantego 8 (3,8 km).

Na terenie świątyni mnóstwo pamiątek związanych z czasami II wojny światowej i „Solidarnością” lat 80. Są to: tablica poświęcona harcerzom Szarych Szeregów; tablica poświęcona lekarzowi, majorowi WP, Franciszkowi Amałowiczowi ps. Tatar, organizatorowi i dowódcy I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” AK w Legionowie; tablica poświęcona żołnierzom Armii Krajowej; tablica poświęcona ks. kpt. Wacławowi Szelenbaumowi „Bonus”, kapelanowi I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” Armii Krajowej, zamordowanemu przez Niemców podczas Powstania Warszawskiego w Legionowie; tablica – wotum Solidacji Mariańskiej oraz witraż – wotum legionowskiej „Solidarności”. Idąc dalej spod kościoła na Rondzie Rodziny Rykaczewskich spotyka się tablicę dotyczącą tej właśnie tej rodziny 9 (3,9 km). Ul. Chrobrego doprowadza do Ludwisina i terenu byłego getta hitlerowskiego dla Żydów w Legionowie 10 (4,6 km).

Od strony ul. Skargi trasa łączy się ze znakami niebieskimi szlaku 4. Zielony i niebieski wspólnie krótko. Ten pierwszy zbacza kierując się w ul. Królowej Jadwigi (4,9 km). Wśród zabudowań Os. Jagiellońska trasa dociera do Parku Jana Pawła II i kościoła parafialnego Najśw. Ciała i Krwi Chrystusa 11 (5,9 km). 3 października 2012 r. w kościele tym uroczyste odsłonięto tablicę upamiętniającą legionowskich żołnierzy batalionu Parasol. Przez park, a następnie krętą trasą do ruchliwej ul. Warszawskiej. Po jej przekroczeniu szlak znajduje się na os. Bukowiec II. W okolicach ul. Kwiatowej i Polankowej mieściły się niedługo

Zakłady „Stralo” 12 (7,3 km). Ul. Zakopiańska powrót do ul. Warszawskiej i z nią do Pl. Poniatowskiego. Tu w prawo w ul. Piłsudskiego do tablicy poświęconej nauczycielom tajnego nauczania, która jest zamontowana na elewacji liceum im. Marii Konopnickiej 13 (8,8 km). Dalej jeszcze kilkadziesiąt kroków do przejścia dla pieszych i nim na drugą stronę ulicy, aby przedostać się przejazdem dla samochodów pod Urzędem Miejskim do Parku Miejskiego NSZZ „Solidarność”. Za kamieniem „Solidarności” następuje wyjście z parku i ul. ul. Słowackiego i Jagiellońska szlak dochodzi do osiedla Batorego. Na nim wśród bloków pomnik harcerzy poległych 2 sierpnia 1944 r. 14 (9,8 km). Ul. Słowackiego powrót do stacji PKP Legionowo (10,3 km), nieopodal której przy ul. Piłsudskiego znajduje się Kościół Garnizonowy pw. św. Józefa Oblubieńca NMP 15.

Small Legionowo bypass, green marks

The trail is an excellent treat for everybody, even for family walks with baby stroller. This trail thoroughly acquaints one with the part of Legionowo located on the south side of the tracks (passing through the central points of the city). Along the way there are a lot of war memorabilia and the most popular parks in Legionowo.

START

The beginning is on the south side of the PKP Legionowo railway station. The route leads along the blue patriotic trail 4 to the Market Square where executions of Home Army soldiers took place, then to the Fighting Poland Monument (description: trail 4).

Follow green signs through streets and pavements towards Jagiellońska estate, to former “Solidarity” Citizen Committee 3, in which today there is a social welfare centre (1,5 km). Past it go right through playing field (among blocks of flats). Then there is a primary school number 3 (1,7 km). At the school entrance there is a plaque in memory of student scouts killed in the years 1939–45 4. Further on to Mickiewicz Street, shortly joining the blue patriotic trail 4 (2,0 km). After ca 100 metres, past Historical Museum 5, the blue trail leads to the right (2,2 km).

Go down Mickiewicz Street to get to the track. On the Andrzeja Paszkowskiego Roundabout there is a plaque in memory of its patron 6 (2,9 km). Here starts the yellow trail 6 leading to PKP Legionowo–Piaski railway station. Green signs along Krasińskiego Street. Near 30 Jagiellońska Street one comes across a plaque in memory of Wanda Tomczyńska 7 (3,5 km). Round the next corner, at 2 Schabowskiego Street, is located St. John Cantius parish church 8 (3,8 km). In the temple area there are a lot of memorabilia from World War II and “Solidarity” 80s. Those are: plaque in memory of Szare Szeregi [Grey Ranks] scouts; plaque in memory of doctor, Fighting Poland (WP) member Franciszek Amałowicz

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

codename “Tatar”, organizer and commander of 1st Region “Marianowo – Brzozów” 7th district “Obroża” of Home Army in Legionowo; plaque in memory of Home Army soldiers; plaque in memory of priest captain Waclaw Szelenbaum “Bonus”, chaplain of 1st Region “Marianowo – Brzozów” 7th district “Obroża” of Home Army, murdered by the Germans during the Warsaw Uprising in Legionowo; plaque – vote from Solidacja Mariańska and stained glass – vote from “Solidarity” of Legionowo.

Continuing from the church you will get to Rodziny Rykaczewskich Roundabout, where a plaque is located referring to Rykaczewski family **9** (3,9 km). Chrobrego Street leads to Ludwisin and former Nazi ghetto for Jews in Legionowo **10** (4,6 km). Next turn into Piotra Skargi Street. There the trail merges with the blue patriotic trail **4**.

Green and blue trail go together shortly. The first deviates into Królowej Jadwigi Street (4,9 km). Between the buildings of Jagiellońska estate the route reaches John Paul II park and Holiest Body and Blood of Christ parish church **11** (5,9 km). There on 3rd October 2012 a plaque was officially unveiled commemorating the soldiers battalion “Parasol” from Legionowo. From there first through park, then one needs to a winding route to busy Warszawska Street, cross it and continue to Bukowiec II estate. Around the streets Kwiatowa and Polankowa there used to be “Stralo” Works **12** (7,3 km). Return along Zakopiańska Street to Warszawska Street. Past the latter continue to Poniatońskiego Square. Then turn right into Piłsudskiego Street to find a plaque in memory of teachers running clandestine classes during WWII which is placed on the facade of the Maria Konopnicka secondary school **13** (8,8 km). Then walk just a short distance to the pedestrian crossing (on the other side of the street) to get through the gate for cars adjacent to the City Hall to the “Solidarność” park. Leave the park past the boulder with “Solidarność” inscription. The trail goes down Słowackiego Street and further Jagiellońska Street to Batorego estate. Among the buildings there is located a monument devoted to scouts killed on 2nd August 1944 **14** (9,8 km). Take Słowackiego Street to return to PKP Legionowo railway station (10,3 km) with the Józefa Oblubieńca NMP Garrison Church nearby in Piłsudskiego Street **15**.

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

Miejsce represjonowania powstańców AK

Miejsce represjonowania powstańców AK

lokalizacja:

ul. Sienkiewicza 12

locality:

12 Sienkiewicza Street

Z historycznej zabudowy rynku na odcinku ul. Sienkiewicza zachowała się kamienica należąca do legionowskiego PSS „Spółem” (ul. Sienkiewicza 12). Budynek ten został wzniesiony w 1939 r. przez żydowskiego kupca Hersza Wolanowskiego (wówczas ul. Sienkiewicza 16).

W czasie II wojny światowej mieściła się tu Okręgowa Rolnicza Spółdzielnia Handlowa (Landwirtschaftlich Bezirkshandelsgenossenschaft), a na początku sierpnia 1944 r. przejściowo powstańcze dowództwo I Rejonu VII Obwodu Armii Krajowej. Bezpośrednio po wkroczeniu do Legionowa Armii Czerwonej 28 października 1944 r. w piwnicach budynku funkcjonował areszt śledczy służb kontrwywiadu wojskowego 47. Armii, tzw. „Smiersz” (od śmierć szpionam – śmierć szpiegom). Jak wspominają starsi mieszkańcy więziono w nim i brutalnie przesłuchiowano żołnierzy Armii Krajowej. Po wojnie przez wiele lat w budynku działał sklep tekstylny „Weronika”. Według niektórych mieszkańców, represjonowanych żołnierzy AK przetrzymywano także w dawnym areszcie gminnym w budynku przy ul. Batorego 41.

Out of all the historical buildings in the market square along Sienkiewicza Street there remain a tenement house owned by PSS [General Consumers’ Cooperative] “Spółem” of Legionowo (12 Sienkiewicza Street). The building was erected in 1939 by a Jewish merchant Hersz Wolanowski (then 16 Sienkiewicza Street).

During the World War Two it housed the District Farming Trade Cooperative (Landwirtschaftlich Bezirkshandelsgenossenschaft) and in the beginning of August 1944, temporarily, the uprising headquarters of the First Region of District VII of the Home Army. Directly after the arrival of the Red Army in Legionowo on the 28th of October 1944 the cellars of the building functioned as the custody suite of the 47th Army, the so called “Smiersz” (from śmierć szpionam – spies to die). The elderly residents’ stories are of the Home Army soldiers imprisoned and brutally interrogated here. After the war for many years the building housed a textile shop “Weronika”.

According to some residents, the victimised Home Army soldiers were also kept in the old communal custody in the building at 41 Batorego Street.

Pomnik Polski Walczącej

Monument to Poland Fighting

lokalizacja:

Rondo Armii Krajowej

locality:

Armii Krajowej roundabout

Pomnik „Polski Walczącej” symbolizuje walkę o wolność i suwerenność Polski. Odwołuje się do etosu Armii Krajowej i „Solidarności”. Pomnik powstał z inicjatywy środowiska żołnierzy AK I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroża”, popartej przez miejscowy NSZZ „Solidarność” i społeczeństwo miasta.

Historia tego miejsca pamięci sięga lat 30. XX w. Planowano ustawienie tu pomnika POW.

Po II wojnie światowej na obecnym rondzie Armii Krajowej wzniesiono krzyż brzozy z tablicą epitafijną. Umieszczono na niej nazwiska poległych w walkach mieszkańców Legionowa. Krzyż zapoczątkował

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

upamiętnienie walk wyzwolńczych i poniesionych ofiar, szczególnie w Powstaniu Warszawskim. Przez pewien czas odbywały się przy tym krzyżu oficjalne uroczystości patriotyczne. W latach siedemdziesiątych krzyż, ufundowany przez społeczeństwo, został wraz z ogrodzeniem zlikwidowany prawdopodobnie przez działaczy PZPR i władze miasta. Samo rondo, aż do 1994 r., czyli do dnia wzniesienia pomnika Polski Walczącej, było zaniedbane, pozbawione jakichkolwiek symboli chrześcijańskich i narodowowyzwoleńczych.

W początkach lat osiemdziesiątych, z inicjatywy środowiska żołnierzy Armii Krajowej, powołano społeczny komitet budowy pomnika symbolizującego ideę Powstania Warszawskiego w Legionowie. Realizacja tej idei stała się możliwa dopiero po przełomie politycznym 1990 roku. Do komitetu budowy pomnika dołączyli wtedy przedstawiciele „Solidarności” i demokratycznie wybranych władz samorządowych Legionowa.

W wyniku ogłoszonego konkursu wybrano projekt profesora Akademii Sztuk Plastycznych w Warszawie – Andrzeja Bissenika. Głównym elementem plastycznym tego projektu jest stalowy klin z wytłoczoną kotwicą Polski Walczącej symbolizujący walkę o wolność i suwerenność Polski. Klin ten

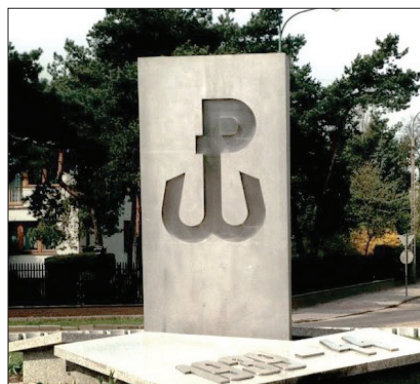
rozbija kamienne płyty z datami 1939–1944 i 1944–1989, obrazując w ten sposób dwa okresy zmagania ze zniewalającymi naród totalitaryzmami.

Projekt budowlano-konstrukcyjny wykonał dr inż. architekt Edward Kotakowski. Dzięki zaangażowaniu Ligii Urniaż-Grabowskiej z NSZZ „Solidarność” wykonano elementy pomnika w Hucie „Stalowa Wola”. Generalnym wykonawcą pomnika była firma budowlana Mariusza Selwona z Warszawy.

Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie pomnika Polski Walczącej w Legionowie odbyło się w dniu 22 maja 1994 r.

The Poland Fighting monument symbolizes fighting for freedom and sovereignty of Poland. It refers to the ethos of the Home Army and Solidarity Trade Union.

The monument was erected on the initiative of the community of Home Army soldiers from the first Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroża” [Dog-collar], supported by the local “Solidarity” Trade Union and the town residents.

The history of the site dates back to the 1930s. A monument to POW [Polish Military Organization] was planned to be erected there. After World War Two, on the present site of Armii Krajowej Roundabout, a birch cross with an epitaph plaque containing names of Legionowo’s residents killed in war fighting, was erected by a local community. The cross initiated commemorating fights

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

of liberation and their victims, especially in the Warsaw Uprising. For some time, official patriotic ceremonies were also held by the cross. In the 1970s the cross and its fence were removed by PZPR [The Polish United Workers’ Party] activists and town authorities and the roundabout itself had been neglected and deprived of any Christian or national liberation symbols until 1994, the year when the Poland Fighting monument was erected. In the early 1980s, on the initiative of the community of the Home Army veterans, a community committee for the construction of a monument in Legionowo to symbolise the Warsaw Uprising, was established. This idea could only be implemented after the political breakthrough of 1990. The monument construction committee was joined by representatives of Solidarity and democratically elected Legionowo’s authorities.

The announced contest resulted in choosing the design by professor Andrzej Bissenik from the Academy of Fine Arts in Warsaw. The main art element of the design is a steel wedge with an embossed anchor of Poland Fighting, symbolising fights for freedom and sovereignty of Poland. This steel wedge breaks stone slabs containing dates of 1939 – 1944 and 1944 – 1989, displaying in this way two periods of resistance to totalitarianism subduing the nation.

The civil engineering design was performed by an architect and engineer, Edward Kotakowski Sc.D. Thanks to the involvement of Ligia Urniaż-Grabowska from the Trade Union “Solidarity”, the elements of the monument were made in the Stalowa Wola Steelworks. Mr. Mariusz Selwona’s construction company from Warsaw was the general contractor of the monument.

The official unveiling and consecration of the Poland Fighting Monument in Legionowo took place on the 22nd of May 1994 and was carried out by Bishop Zbigniew Józef Kraszewski, a chaplain of the local garrison church Rev. Stanisław Rospondek, a representative of the Home Army Captain Edward Dietrich, a Solidarity Trade Union representative Ligia Urniaż – Grabowska, the commander of The Tadeusz Kościuszko’s

1st Warsaw Armoured Division, Colonel Zbigniew Cieślak, the monument’s author Andrzej Bissenik and a student from Primary School no. 7 named after Section VII “Obroża” [Dog-collar] of the Home Army in Legionowo.

3

Komitet Obywatelski „Solidarność” “Solidarity” Citizens’ Committee

lokalizacja:

Al. 3. Maja 28

locality:

28 3 Maja Avenue

Komitet Obywatelski „Solidarność” (najpierw Komitet Obywatelski przy Lechu Wałęsie) – półlegalna organizacja zawiązana 18 grudnia 1988 r. Po zakończeniu obrad Okrągłego Stołu i zatwierdzeniu decyzji o wyborach parlamentarnych na 4 czerwca 1989 r. komitet przekształcił się w spontaniczny ogólnopolski ruch zwolenników zmian ustrojowych w Polsce. Jako główne zadanie komitet przyjął przygotowanie społeczeństwa do wyborów przez odpowiednie przedstawienie niezależnych od władz komunistycznych kandydatów na posłów i senatorów, przygotowanie mężów zaufania i członków komisji wyborczych oraz poinstruowanie wyborców, jak prawidłowo oddać ważny głos.

Komitet Obywatelski „Solidarności” w Legionowie powołany został z inicjatywy kilkunastu mieszkańców naszego miasta 16 kwietnia 1989 r. Jednym z celów, jakie Komitet postawił sobie na zebraniu założycielskim, było sprawne przygotowanie i przeprowadzenie na terenie Legionowa wyborów do Sejmu X kadencji oraz do wznawiającej po latach pracę wyższej izby parlamentu – Senatu na rzecz kandydatów wysuniętych przez Lecha Wałęsę.

Na czas przygotowań do wyborów Komitet miał swoją siedzibę przy ulicy Norwida 2a. Później komitet wynajął lokal przy ul 3 Maja

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczące” na terenie miasta Legionowo

28. (Obecnie, po przebudowie, budynek jest siedzibą Ośrodka Pomocy Społecznej).

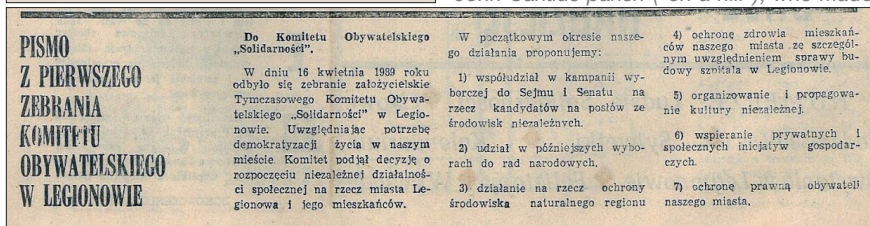
Jak podawało „Nasze Legionowo” z 1989 r.: *Pierwszym etapem kampanii wyborczej było zbieranie podpisów dla poparcia kandydatów „Solidarności” oraz gromadzenie funduszy poprzez sprzedaż cegiełek wyborczych. Korzystaliśmy tu z gościnności księdza proboszcza parafii św. Jana Kantego („na górcie”), który udostępnił nam miejsce przy kościele, gdzie po niedzielnych mszach zbieraliśmy podpisy.*

Podpisy zbierano także w kościele przy ulicy Okrzei, w kościele w Józefowie jak również w siedzibie Komitetu Obywatelskiego. Akcja zbierania podpisów. zajęła nam dwa tygodnie. Zebrane równolegle pieniądze przeznaczaliśmy na opłacanie czynszu za wynajęcie lokalu, na druk plakatów, prowadzenie akcji informacyjnej.

Na czele komitetu stanął Andrzej Kicman, późniejszy prezydent Legionowa.

Praca terenowych Komitetów Obywatelskich „Solidarność” była tak skuteczna, że spośród 261 mandatów w obu izbach parlamentu dostępnych Komitetowi po Okrągłym Stole, aż 260 kandydatów KO „S” wygrało w swych okręgach wybory.

Fragment „Nasze Legionowo”, 1989–8(11)
Excerpt from “Nasze Legionowo”, 1989–8(11)

The “Solidarity” Citizens’ Committee (previously named Citizens’ Committee with Lech Wałęsa) – a semi-legal organisation formed on 18 December 1988. After the talks of the Round Table had finished and the decisions on the parliamentary elections on 4 June 1989 had been adopted the committee transformed itself into a spontaneous nationwide movement of supporters of politi-

cal system changes in Poland. As its main task the committee assumed preparing the society for the elections by appropriate presentation of the candidates for deputies of lower and upper chamber independent of the communist authorities, preparing trusted representatives and members of the election commissions and instructing the voters on how to cast a valid vote.

The “Solidarity” Citizens’ Committee in Legionowo was established on the initiative of some residents of our town on 16 April 1989. One of the objectives defined by the Committee at its founding meeting was efficient preparation and holding of Legionowo elections to the tenth term of Sejm and the upper chamber of the parliament resuming work after years – Senat for the candidates supported by Lech Wałęsa.

At the time of preparations for the elections the Committee had its seat at 2a Norwida Street. Later the committee rented premises at 28 3 Maja Street. (Currently, after the reconstruction the building houses the Centre of Social Care).

“Nasze Legionowo” from 1989 read: *The first stage of the election campaign was collecting signatures in favour of “Solidarity” candidates as well as funds by selling donation certificates. We took advantage of the hospitality revealed by the head of St. John Cantius parish (“on a hill”), who made*

the place by the church available for us, where we collected signatures after Sunday masses.

They were also collected in the church in Okrzei Street, in the church in Józefów as well as at the seat of the Citizens’ Committee. It took us two weeks to collect the signatures. The money received at the same time was used to pay the rent, have posters print-

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

ed and continue the information campaign. The committee was headed by Andrzej Kicman, later to become the President of Legionowo.

The activity of the local “Solidarity” Citizens’ Committee was so effective that of 261 seats in both chambers of the parliament available to the Committee after the Round Table as many as 260 candidates of the “Solidarity” Citizens’ Committee won the elections in their constituencies.

Tablica pamięci uczniów-harceryz poległych w latach 1939–1945

**Plaque in memory of student
scouts killed in the years 1939–
1945**

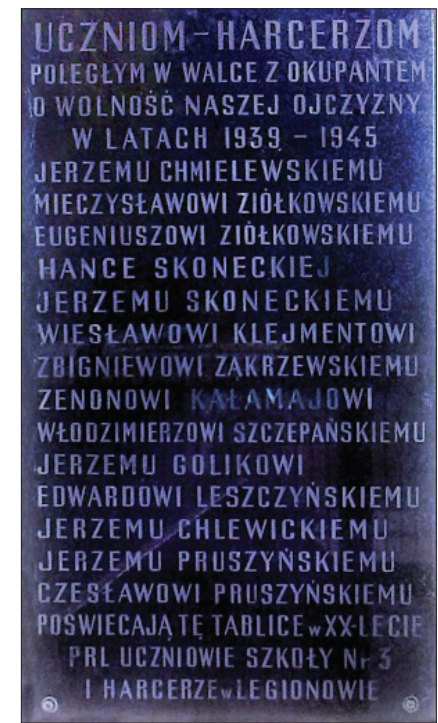
lokalizacja:
ul. Władysława Broniewskiego 7
locality:
76 Władysława Broniewskiego Street

Płyta granitowa wmurowana w ścianę budynku upamiętnia nazwiska 14 uczniów byłej Szkoły Powszechnej nr 3 w Legionowie, w tym harcerzy Szarych Szeregów, poległych w walce z Niemcami w latach 1939–45, w okresie okupacji i Powstania Warszawskiego. Znajdują się na niej nazwiska harcerzy Szarych Szeregów oraz uczniów Szkoły Powszechnej nr 3.

Fundatorem tablicy była społeczność Szkoły Podstawowej nr 3, kierowanej przez Tadeusza Wardenckiego, inicjatorem – Stanisław Feliszek. Tablicę odsłonięto w 1964 r.

A granite plaque cast into the wall of the building commemorates the surnames of 14 students of former Comprehensive School no 3 in Legionowo, including *Szare Szeregi* [Grey Ranks] scouts killed in the fight against the Germans in the years 1939–45 during the occupation and the Warsaw Uprising. It features the surnames of *Szare Sz-*

eregi [Grey Ranks] scouts and students of Comprehensive School no 3 headed by Tadeusz Wardencki. The initiator of the plaque unveiled in 1964 was Stanisław Feliszek.

Muzeum Historyczne Historical Museum

lokalizacja:
ul. Mickiewicza 23
locality:
23 Mickiewicza Street

Początki miejskiej placówki muzealnej w Legionowie sięgają 10 listopada 2001 r., kiedy prezydent miasta uroczystie otworzył

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

Zbiory Historyczne Miasta Legionowa. Placówka zajęła część zabytkowej willi przy ul. Adama Mickiewicza 23. Zbiory muzealiów rosły tak, że 28 czerwca 2006 r. Rada Miasta Legionowo uchwała nr XLVII/609/2006, utworzyła Muzeum Historyczne w Legionowie jako samorządową instytucję kultury. Celem Muzeum jest kolekcjonowanie i prezentacja zabytków związanych z historią miasta, powiatu legionowskiego i regionu. Zwłaszcza ekspozycja artefaktów, dokumentów historycznych i pamiątek stanowi mocne fundamenty do budowania tożsamości lokalnej mieszkańców Legionowa. W budynku muzealnym działa również punkt konsultacyjny wraz z pracownią, w którym uczniowie, studenci i pracownicy nauki mogą uzyskać materiały źródłowe i informacje niezbędne do opracowań z zakresu historii Legionowa i powiatu legionowskiego.

Główna siedziba muzeum – willa przy ul. Mickiewicza 23 stanowi jeden z najciekawszych przykładów architektury w stylu dworskim w Legionowie. Od 2001 r. mieści się w niej placówka muzealna. Przedwojenni właściciele parceli zamówili projekt budynku, który byłby odpowiedzią na poszukiwanie stylu narodowego w architekturze. Na fali dumy z odzyskania niepodległości architekci lat 20. z chęcią podkreślali cechy polskie. Wzorce czerpali z klasycyzmu oraz architektury dworu szlacheckiego. Przy ul. Mickiewicza powstała więc reprezentacyjna willa, łącząca oba te style. Uwagę do dziś zwracają: kolumnowy ganek wejściowy, łamany dach polski i narożne boniowanie. Około 1931 r. w budynku umieszczono siedzibę Urzędu Gminy Legionowo. Z czasem do drewniaka obok Urzędu Gminy przeniesiono także posterunek Policji Państwowej. W 1938 r. Urząd Gminy przeniesiono do nowszej i obszerniejszej kamienicy wybudowanej u zbiegu ulic Batorego i Kazimierza Wielkiego. Tuż przed wybuchem II wojny, w willi przy ul. Mickiewicza, dr Tadeusz Frydrychowicz utworzył szpital gminny. Odegrał on istotną rolę zarówno we wrześniu 1939 r., jak i w po wybuchu Powstania Warszawskiego w sierpniu 1944 r., kiedy opatrywano tu

rannych żołnierzy z terenu Legionowa. Po II wojnie światowej w budynku utworzono Szpital Rejonowy. Przez kilkadziesiąt lat, aż do początku lat 90. funkcjonowała tu Izba Porodowa, w której przyszło na świat wielu mieszkańców naszego miasta. Obecnie willa przy ul. Mickiewicza 23 jest siedzibą Muzeum Historycznego w Legionowie oraz Towarzystwa Przyjaciół Legionowa. Spotyka się tu także kolegium redakcyjne „Rocznika Legionowskiego”. W 2001 r. willa została wpisana do rejestru zabytków. Gruntowny remont przeprowadzony w 2011 r. przywrócił jej dawny blask. Od 7 października 2012 r. w willi prezentowana jest stała wystawa muzealna pt.: „W krainie lodu i książek – rzecz o Alinie i Czesławie Centkiewiczach”. W latach 2010–12 zbudowany został z wykorzystaniem funduszy unijnych nowoczesny pawilon wystawienniczy z zapleczem techniczno-magazynowym. W chwili obecnej, sale wystawowe w nowym pawilonie są w trakcie urządzania. W pawilonie funkcjonuje już duża sala wykładowa, która jest wykorzystywana do różnego rodzaju przedsięwzięć organizowanych przez Muzeum.

The origins of the museum establishment in Legionowo go back to 10 November 2001 when the President of the town ceremonially opened the Historical Collection of the town of Legionowo. The establishment had its place in the historical villa at 23 Adama Mickiewicza Street. The museum collection grew to such a degree that on 28 June 2006 the Town Council of Legionowo by virtue of resolution no XLVII/609/2006 established the Historical Museum in Legionowo as

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

a self-government institution of culture. The objective of the Museum is collecting and exhibiting monuments related to the history of the town, county and region of Legionowo. It is especially the exhibition of artefacts, documents and souvenirs that lays strong foundations for shaping the local identity of Legionowo dwellers. The museum building also houses a consultation point where school and university students as well as scholars and researchers can obtain source materials and the information necessary for compilations in terms of the history of Legionowo itself and Legionowo county.

The main seat of the museum – the villa at 23 Mickiewicza Street is one of the most interesting examples of manor-house architecture in Legionowo. Since 2001 it has housed the museum establishment. The pre-war owners of the parcel ordered a design of the building, which would be the answer to the search for the national style in architecture. Driven by pride on regaining independence the architects of the 1920s were willing to emphasise the Polish features. They were inspired by the classicism and the architecture of the noble manor house. Thus, Mickiewicza Street witnessed the erection of a monumental villa combining both these styles. Attention is still paid to the column porch, Polish mansard roof and corner rustication. Around 1931 the seat of the Commune Office of Legionowo was moved to the building. With time the state police station was also moved to a wooden structure near the Commune Office. In 1938 the Commune Office found its place in a newer and more spacious tenement house built on the corner of Batorego and Kazimierza Wielkiego Streets. Shortly before the outbreak of the Second World War in the villa in Mickiewicza Street Dr Tadeusz Frydrychowicz established the communal hospital, which played a considerable role both in September 1939 and after the outbreak of the Warsaw Uprising in August 1944 when the injured patients form the area of Legionowo were bandaged here. After the Second World War the building housed the Regional Hospital. For a few decades until the early 1990s there was

a maternity ward here, in which numerous residents of our town were born. Currently, the villa at 23 Mickiewicza Street houses the Historical Museum in Legionowo and Legionowo Friends' Society. The editorial staff of "Rocznik Legionowski" [*Legionowo Yearly*] also hold their meetings in the villa. In 2001 the villa was entered in the register of monuments. Comprehensive repairs conducted in 2011 revived its old glory. Since 7 October 2012 the villa has held a permanent exhibition entitled "In the land of ice and books – on Alina and Czesław Centkiewicz".

In the years 2010–12 a modern exhibition pavilion with a technical and warehouse facility was built drawing on the Union funds. At present the exhibition rooms in the new pavilion are being furnished and arranged. There is already a large lecture hall in the pavilion which is used for a variety of undertakings organised by the Museum.

Tablica poświęcona Andrzejowi Paszkowskiemu Plaque in memory of Andrzej Paszkowski

lokalizacja:

Rondo Andrzeja Paszkowskiego

locality:

Andrzeja Paszkowskiego Roundabout

Kpt. dr inż. Andrzej Paszkowski (1923–2003). Żołnierz Armii Krajowej „Dzik”, „Kord”, Honorowy Obywatel Miasta Legionowo. Już od 1940 r. był zaangażowany w działalność niepodległościową. W 1943 r. ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Piechoty, zorganizowaną przez I Rejon „Marianowo-Brzozów”. Dom państwa Paszkowskich był w latach okupacji miejscem, w którym odbywały się kursy tajnej podchorążówki i w którym znajdowały schronienie osoby ukry-

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

wające się przed władzami hitlerowskimi. Andrzej Paszkowski pełnił funkcję zastępcy dowódcy Oddziału Dywersji Bojowej 7. Rejonu „Jelsk”. Brał udział w Powstaniu Warszawskim w Batalionie „Zemsta” Zgrupowania Kampinos. Podczas działań wojennych był ranny i kontuzjowany.

Po zakończeniu wojny Andrzej Paszkowski pracował na Ziemiach Zachodnich, ukończył studia wyższe i uzyskał stopień naukowy doktora.

Tylko dzięki jego uporowi i konsekwencji legionowska „Kozłówka”, najstarsza zabytkowa willa naszego miasta, została uratowana przed całkowitą dewastacją. Oprócz pracy zawodowej działał społecznie, organizując pomoc dla AK-owców znajdujących się w trudnych warunkach materialnych. Gromadził też dokumenty związane z historią Armii Krajowej, współtworzył Wielką Encyklopedię Powstania Warszawskiego.

W uznaniu jego rzetelnej, wieloletniej pracy, w hołdzie dla jego odwagi i prawości, w 1999 r. Rada Miasta Legionowo przyznała Andrzejowi Paszkowskiemu tytuł Honorowego Obywatela Miasta Legionowo.

Na wniosek koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, w dziesiątą rocznicę śmierci Andrzeja Paszkowskiego, Rada Miasta Legionowo nadała jego imię rondy znajdującego się przy przejściu przez tory

kolejowe do willi Kozłówka dysponując jednocześnie wykonanie stosownej tablicy informacyjnej. Nadanie nazwy „Rondo im. Andrzeja Paszkowskiego” i odsłonięcie tablicy miało miejsce 3 maja 2013 r. W uroczystości wzięli udział kombatancki AK, rodzina Andrzeja Paszkowskiego, władze miasta, poseł na Sejm RP i mieszkaniec Legionowa Mariusz Błaszczak, delegacje harcerzy i młodzieży szkolnej oraz mieszkańcy Legionowa.

Captain Andrzej Paszkowski M.Sc. (1923–2003). A Home Army soldier “Dzik” [Wild-boar], “Kord” [Cutlass], an Honorary Citizen of the Town of Legionowo.

From as early as 1940 he was involved in the independence-oriented activities. In 1943 he graduated from Reserve Infantry Cadet Officers School organised by the 1st Region “Marianowo – Brzozów”. In the years of the occupation the Paszkowski family’s house was the venue of holding courses of clandestine cadet officer’s school and a shelter for the persons hiding from the Nazi authorities. Andrzej Paszkowski was the Deputy Commander of the Combat Diversion Unit of the 7th Region “Jelsk”. He took part in the Warsaw Uprising in “Zemsta” [Revenge] Battalion of Kampinos Group. He got injured in military operations.

After the end of the war Andrzej Paszkowski worked in Poland’s western territories, completed higher studies and was granted the degree of a doctor.

It was only thanks to his stubbornness and determination that Legionowo’s “Kozłówka”, the oldest historical villa in our town, was saved from its total devastation. Apart from his professional career he also got involved in social work organising support for Home Army soldiers who found themselves in difficult living conditions. He also collected materials related to the history of the Home Army and was one of the co-creators of the Great Encyclopaedia of the Warsaw Uprising.

In appreciation of his reliable and long work and to pay homage to his courage and righteousness in 1999 the Town Council of

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

Legionowo awarded Andrzej Paszkowski with the title of Honorary Citizen of the Town of Legionowo.

Following the request of the circle of the World Association of Home Army Soldiers on the tenth anniversary of Andrzej Paszkowski’s death the Town Council of Legionowo conferred his name to the roundabout located by the railway track crossing to Kozłówka villa and had a relevant commemorative plaque made. The conferring of the name “Andrzeja Paszkowskiego Roundabout” and unveiling of the plaque took place on 3 May 2013. The ceremony was attended by Home Army veterans, Andrzej Paszkowski’s family, the authorities of the town, a *Sejm* deputy and Legionowo resident, Mariusz Błaszczak, delegations of scouts, school students and Legionowo dwellers.

7

Tablica pamiątkowa Wandy Tomczyńskiej

Commemorative plaque in memory of Wanda Tomczyńska

lokalizacja:
ul. Jagiellońska 30

locality:
30 Jagiellońska Street

Wanda Tomczyńska „Ala” (1910–1998) Nauczycielka, absolwentka wydziału filologii polskiej na Uniwersytecie Warszawskim im. J. Piłsudskiego.

W czasie okupacji niemieckiej w latach 1939–1942 organizowała i prowadziła komplety tajnego nauczania w Legionowie. Niezależnie od tego, w oficjalnie istniejącej zawodowej szkole handlowej organizowała nauczanie uzupełniające według programu przewidzianego dla gimnazjów i liceów ogólnokształcących zdelegalizowanych przez okupanta. Prowadziła tam lekcje języka polskiego i historii.

Jednocześnie prowadziła Wanda Tomczyńska działalność konspiracyjną w szeregach ZWZ-AK w Legionowie. Kolportowała biuletyny z nasłuchu radiowego. Od stycznia 1940 r. pełniła funkcję łączniczki między sztabem I rejonu ZWZ-AK w Legionowie a sztabem VII Obwodu „Obroza” w Warszawie. Prowadziła kancelarię sztabu I rejonu, którego dowódcą w latach 1943–1944 był: ppłk Roman Kłoczkowski „Grosz”. Jednocześnie była komendantką Wojskowej Służby Kobiet w I Rejonu AK. Na tych stanowiskach pełniła służbę w dniach Powstania Warszawskiego i po ustaniu walk. W październiku 1944 r. została aresztowana przez gestapo i uwięziona w fortach Kazunia. Była przesłuchiwana w twierdzy Modlin, skąd udało się jej zbiec. W listopadzie 1944 r., nawiązała kontakt z przebywającym ówczynie w Pruszkowie ppłk. R. Kłoczkowskim i prowadziła tam kancelarię sztabu nowo utworzonego Obwodu „Wrona”.

W lutym 1945 r. Wanda Tomczyńska wróciła do Legionowa. Podjęła pracę polonistki w szkołach warszawskich. Wiele pracowała społecznie na rzecz swojego miasta Legionowa. Opublikowała szereg artykułów o Wojskowej Służbie Kobiet w Legionowie, o tajnym gimnazjum i liceum, jego nauczycielach i uczniach.

W 1949 r. Wojskowa Komisja Weryfikacyjna Rządu RP na uchodźstwie w Londynie mianowała ją porucznikiem Armii Krajowej.

W 1995 r. za całokształt zasług dla miasta Wanda Tomczyńska otrzymała tytuł Honorowego Obywatela Miasta Legionowo.

Za zasługi dla oświaty, jak również za

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

ofiarą pracę w konspiracji, Wanda Tomczyńska została nagrodzona licznymi odznaczeniami cywilnymi i wojskowymi, między innymi Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i dwukrotnie Krzyżem Walecznych.

Inicjatorem i realizatorem znaku pamięci był Klub Pamięci śp. Wandy Tomczyńskiej, kierowany przez jej uczennicę Bronisławę Romanowską-Mazur, grupujący byłych uczniów, kombatanów Armii Krajowej, „Szarych Szeregów” i bliskich współpracowników pani Wandy. Projekt tablicy wykonała legionowska plastyczka Jolanta Drozd. Tekst wykuł w granitowej płycie artysta rzeźbiarz Marek Sarełto.

Tablicę ufundowaną ze składek społeczeństwa (cegiełki) odsłonięto w drugą rocznicę śmierci por. Wandy Tomczyńskiej, 17 września 2000 r.

Wanda Tomczyńska „Ala” (1910 – 1998)
A teacher, graduate from the faculty of Polish philology at the J. Piłsudski University of Warsaw.

During the 1939–1942 Nazi occupation she organized secret classes in Legionowo. Apart from this, in the officially functioning vocational trade school she conducted complementary classes in accordance with the syllabus provided for illegalised junior and senior high schools of general education. She was teaching Polish and History. She was also involved in conspiracy work in the ranks of ZWZ-AK [Union for Armed Struggle – Home Army] in Legionowo. She distributed bulletins based on radio watch. In January 1940 she became a courier between the headquarters of 1st Region of ZWZ-AK [Union for Armed Struggle – Home Army] in Legionowo and the headquarters of Section VII „Obroza” [Dog-collar]. She ran the office of the headquarters of 1st Region which was under the command of Lieutenant Colonel Roman Kloczkowski „Grosz” [Penny] in the years 1943–1944. She was also the commander in chief of Women’s Army Service in the 1st Battalion of the 1st Region of Home Army. She served on these positions during the Warsaw Uprising and

after the fights ended. In October 1944 she was arrested by Gestapo and imprisoned in the fortress of Kazań. She was interrogated in the fortress of Modlin from which she managed to escape. In 1944 she contacted Lieutenant Colonel R. Kloczkowski staying in Pruszków at that time and ran the office of the headquarters of the newly established “Wrona” [Crow] Section.

In February 1945 Wanda Tomczyńska returned to Legionowo. She started a career of a Polish teacher in Warsaw schools. She put a lot of community work to her town – Legionowo. She published a number of articles about Women’s Army Service in Legionowo, about the underground junior and senior high school, their teachers and students.

In 1949 she was commissioned as a Lieutenant of the Home Army by the Military Verification Commission of the Polish Government in Exile based in London.

In 1995 she was granted the title of Honorary Citizen of the Town of Legionowo for her general contribution to the town.

She was also awarded numerous civil and military orders, inter alia, the Knight’s Cross of the Order of Polonia Restituta and twice the Cross of Valor for her achievements in the field of education and the sacrificial work in the conspiracy.

The memorial was initiated and executed by the late Wanda Tomczyńska Remembrance Club headed by her student Bronisława Romanowska – Mazur and composed of her former students, veterans of the Home Army, *Szare Szeregi* [Grey Ranks] and other close collaborators. The design of the plaque was made by a Legionowo based artist, Jolanta Drozd. The inscription in the granite slab was performed by a sculptor Marek Sarełto. The plaque founded from community donations (donation certificates) was unveiled on the 2nd anniversary of Lieutenant Wanda Tomczyńska’s death on the 17th of September 2000.

8

Kościół parafialny parafii pw. św. Jana Kantego St. John Cantius parish church

lokalizacja:

ul. ks. Józefa Schabowskiego 2

locality:

2 ks. Józefa Schabowskiego Street

8 grudnia 1933 r. erygowano pierwszą legionowską parafię pw. św. Jana Kantego. Drewniany kościółek pw. Świętego Ducha został wybudowany w stylu podhalańskim wg projektu Stanisława Kmiecińskiego. Istniał do początku lat 80. XX w., tj. do czasu budowy na jego miejscu nowoczesnej, obszernej świątyni wg projektu Krzysztofa Chwaliboga. Parafia ta, jak i sam kościół, były zawsze ośrodkiem myśli i działań patriotycznych mieszkańców Legionowa. Tu odbyło się w 1937 r. poświęcenie sztandaru legionowskiego oddziału Związku Legionistów Polskich, tu w latach hitlerowskiej okupacji mieściła się kancelaria batalionu Armii Krajowej; a z parafialnej plebanii szli do obozów lub przed pluton egzekucyjny kolejni księża. W czasach komunistycznego zniewolenia kościół ten był źródłem pociechy i nadziei, zaś w czasach „Solidarności” ośrodkiem wolnego słowa i pomocy potrzebującym.

W kościele tym znajdują się następujące upamiętnienia:

1. Tablica poświęcona harcerzom Szarych Szeregów.

Z inicjatywą uczczenia pamięci kolegów wystąpił dh Eugeniusz Tarczyński. Tablicę ufundowali harcerze lat wojny Hufca „Rójtom”. Autorem projektu tablicy z ciemnoszarego granitu był mgr inż. arch. Bogusław Piątek. Prace kamieniarsko-montażowe wykonała firma pana Taracha z Henrykowa, a tekst wykuł w kamieniu mistrz kamieniarski z Otwocka.

Tablicę uroczyste poświęcił proboszcz miejscowej parafii ks. Józef Schabowski.

Aktu odsłonięcia dokonała w 1989 r. była nauczycielka i wychowawczyni wielu harcerzy Szarych Szeregów – Wanda Pilchtowa. W uroczystości wziął udział ppłk Edward Dietrich – ówczesny przewodniczący zarządu Środowiska Żołnierzy Armii Krajowej I Rejonu VII Obwodu „Obroza”, a warty honorowe przy tablicy zaciągnęli harcerze samodzielnej drużyny ZHP ze Szkoły Podstawowej nr 3 im. Tadeusza Wardenckiego w Legionowie.

2. Tablica poświęcona lekarzowi, majorowi WP, Franciszkowi Amałowiczowi ps. Tatar, organizatorowi i dowódcy I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” AK w Legionowie.

Tablica powstała z inicjatywy ppłk. Edwarda Dietricha. Fundatorami byli kombatanzi i mieszkańcy terenów I Rejonu „Marianowo-Brzozów” AK, w szczególności z miasta Legionowo, gminy Warszawa – Białołęka i gminy Wieliszew. Autorem projektu tablicy był Andrzej Paszkowski, kombatan AK. Wykonana została w Zakładzie Kamieniarskim Zdzisława Taracha.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

Honorowymi gośćmi uroczystości poświęcenia tablicy 11 listopada 1998 r. byli: ks. prałat Lucjan Szcześniak, proboszcz parafii pw. św. Jana Kantego i dziekan dekanatu legionowskiego; dowódca 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej płk dypl. Włodzimierz Zieliński, senator RP Ligia Urniaż-Grabowska, wójt gminy Wieliszew Edward Trojanowski, prezydent miasta Legionowo Andrzej Kicman, burmistrz gminy Warszawa – Białołęka Jerzy Smoczyński; żołnierze AK: wiceprezes koła ŚZZAK w Legionowie Andrzej Paszkowski, honorowy prezes okręgu Warszawa-Powiat ŚZZAK Edward Dietrich i prezes koła ŚZZAK w Legionowie Barbara Rykaczewska.

3. Tablica poświęcona żołnierzom Armii Krajowej.

Tablicę odsłonięto 23 kwietnia 1985 r. Autorem koncepcji i projektu był Edward Dietrich. Po raz pierwszy tablica ta została ufundowana i odsłonięta w 1957 r., ale szybko została zniszczona przez „nieznanych sprawców”. Fundatorami tak pierwszej tablicy, jak i drugiej (repliki) byli żołnierze Armii Krajowej i harcerze I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroża”, a wśród nich Ludwik Schmidt „Rabczyk”, w czasie wojny komendant legionowskiego hufca Szarych Szeregów „Rój-TOM”, zamieszkały w Toronto (Kanada).

4. Tablica poświęcona ks. kpt. Wacławowi Szelenbaumowi „Bonus”, kapelanowi I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroża” Armii Krajowej, zamordowanemu przez Niemców podczas Powstania Warszawskiego w Legionowie.

Autorem koncepcji był Edward Dietrich. Projekt tablicy opracował art. plast. Bogdan Różycki. Fundatorami byli kombatanci żołnierze I Rejonu „Marianowo-Brzozów” AK oraz harcerze Szarych Szeregów. Odsłonięcia tablicy dokonał w sierpniu 1988 r. ks. bp Władysław Miziołek. W uroczystości wzięli udział ks. dziekan Józef Schabowski, proboszcz parafii pw. św. Jana Kantego w Legionowie, kombatanci Armii Krajowej i „Szarych Szeregów” oraz mieszkańcy Legionowa.

5. Tablica – wotum Sodalicji Mariańskiej.

W latach 1942–1949 działała w Legionowie Sodalicja Mariańska. W 1949 r. wszystkie organizacje działające według zasad sprzed 1939 r. zostały rozwiązane przez władze komunistyczne.

Inicjatorką ufundowania tablicy dla upamiętnienia 20. rocznicy pontyfikatu Jana Pawła II i 80. rocznicy odzyskania niepodległości była Bronisława Romanowska-Mazur. Projekt opracowała Jolanta Drozd – legionowska artystka malarka.

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

Poświęcenie i odsłonięcie tablicy nastąpiło 8 grudnia 1998 r. Tablicę umieszczoną w głównej nawie kościoła odsłoniła Bronisława Romanowska-Mazur, ostatnią prezydentką Sodalicji Mariańskiej w Legionowie w latach 1946–49, w obecności pierwszej prezydentki – Janiny Fultyn-Przyjałkowskiej. Tablica ufundowana została dzięki ofiarności sodalisk tamtych lat.

6. Witraż – wotum legionowskiej „Solidarności”

W 20. rocznicę powstania NSZZ „Solidarność” legionowski oddział tego Związku ufundował, jako wotum wdzięczności, witraż upamiętniający wydarzenia grudnia 1970 r. w Stoczni Gdańskiej, ks. Jerzego Popiełuszkę oraz przedstawiający godło Polski i znak „Solidarności”. Poświęcenia witraża dokonał pierwszy kapelan legionowskiego duszpasterstwa ludzi pracy, ks. Jerzy Dębowski.

On the 8th of December 1933, Legionowo's first parish of St. John Cantius was formed. A wooden church under the invocation of the Holy Spirit was constructed in the *Podhale* [Poland's highland region] style following Stanisław Kmiecński's design. It existed until the early 1980s, the time of constructing on its place of a modern spacious church designed by Krzysztof Chwalibóg. The parish as well as the church itself have always been the centre of patriotic thoughts and activities on the part of Legionowo's residents. Here, in 1937 the banner of Legionowo branch of the Association of Polish Legionaries was consecrated. It was also here during the Nazi occupation that the office of the battalion of the Home Army was based and from the parish presbytery subsequent priests went either to concentration camps or before the firing squad. In the times of communist enslavement this church was a source of consolation and hope whereas in the era of "Solidarity" it became a centre of free speech and assistance offered to people in need.

There are the following commemorations in the church:

1. The plaque in memory of Szare Szeregi [Grey Ranks] scouts

The initiative to commemorate his former scouting friends came from Eugeniusz Tarczyński. The plaque was founded by the scouts from the war years from "Rój-TOM" regiment. The design of the dark grey granite plaque was prepared by an architect Bogusław Piątek M.Sc. The masonry work and the assembly was performed by Mr Tarach's company from Henryków and the text was inscribed in stone by a masonry master from Otwock.

The plaque was ceremonially consecrated by the head of the parish Rev. Józef Schabowski. The act of unveiling was performed in 1989 by a former teacher and tutor of numerous *Szare Szeregi* [Grey Ranks] scouts – Wanda Pilchtowa. The ceremony was also attended by Lieutenant Colonel Edward Dietrich – the then President of the Board of the Community of Home Army Soldiers of the 1st Region Section VII "Obroża" [Dog-collar] and the guard of honour before the plaque was kept by the scouts of an independent ZHP [Polish Scouting Union] unit from Primary School no 3, named after Tadeusz Wardencki from Legionowo.

2. The plaque in memory of a doctor and mayor of the Polish Army Franciszek Amałowicz codename "Tatar", the organiser and commander of the 1st Region "Marianowo-Brzozów" Section VII "Obroża" [Dog-collar] of the Home Army in Legionowo.

The plaque came into being thanks to the initiative of Lieutenant Colonel Edward Dietrich. Its founders were veterans and the residents of the area of the 1st Region "Marianowo-Brzozów" of the Home Army, especially from the town of Legionowo, the commune of Warsaw – Białołęka and the commune of Wieliszew. The author of the plaque's design was Andrzej Paszkowski, a Home Army veteran. It was made in Zdzisław Tarach's Masonry Works.

The guests of honour at the ceremony of the consecration of the plaque on the 11th of November 1998 were: Rev. Prelate Lucjan Szcześniak, the head of St. John Cantius

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

parish and the dean of Legionowo deanery, the commander of the 1st Warsaw Mechanised Division, Colonel Włodzimierz Zieliński, a senator of the Republic of Poland, Ligia Urniaż-Grabowska, the Head of the commune of Wieliszew, Edward Trojanowski, the President of the town of Legionowo, Andrzej Kicman, the Mayor of the commune of Warsaw – Białołęka, Jerzy Smoczyński; Home Army soldiers: the Deputy President of the Circle of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo, Andrzej Paszkowski, the Honorary President of Area Warsaw-County of the World Association of Home Army Soldiers, Edward Dietrich and the President of the circle of the Association in Legionowo, Barbara Rykaczewska.

3.The plaque in memory of Home Army soldiers.

The plaque was unveiled on the 23rd of April 1985. The author of the concept and the design was Edward Dietrich. It had been founded and unveiled for the first time in 1957 but soon it was damaged by some unknown individuals. The founders of both the first plaque and the second plaque (replica) were former Home Army soldiers and scouts of the 1st Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroza” [Dog-collar] including Ludwik Schmidt “Rabczyk”, during the

war the commander of Legionowo regiment of *Szare Szeregi* [Grey Ranks] “Rój-TOM”, residing in Toronto, Canada.

4.The plaque in memory of Rev. Captain Wacław Szelenbaum “Bonus”, the chaplain of the 1st Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroza” [Dog-collar] of the Home Army, murdered by the Germans during the Warsaw Uprising in Legionowo. The author of the concept was Edward Dietrich whereas the design of the plaque was developed by an artist Bogdan Różycki. The founders included veteran soldiers of the 1st Region “Marianowo-Brzozów” of the Home Army as well as *Szare Szeregi* [Grey Ranks] scouts. The unveiling of the plaque was held in August 1988 and performed by Bishop Władysław Miziulek. The ceremony was attended by Rev. Dean Józef Schabowski, the head of St. John Cantius parish in Legionowo, veteran soldiers of the Home Army and *Szare Szeregi* [Grey Ranks] as well as Legionowo residents.

5.The plaque – vetting of the Sodality of the Blessed Virgin Mary.

The Sodality of the Blessed Virgin Mary operated in Legionowo between 1942 and 1949. In 1949 all the organisations following the principles from before 1939 were dissolved by the communist authorities. The initiative of founding a plaque on the 20th anniversary of John Paul II’s pontificate and the 80th anniversary of

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

9

Tablica pamiątkowa Rodziny Rykaczewskich

Commemorative plaque in memory of the Rykaczewski family

lokalizacja:

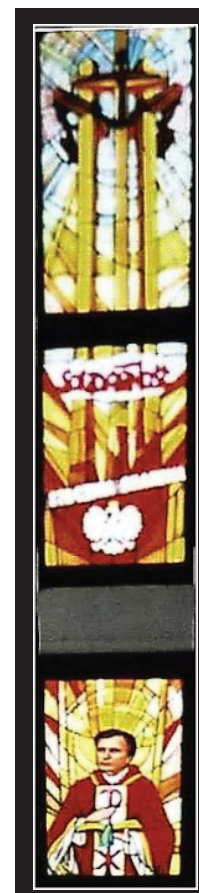
Rondo Rodziny Rykaczewskich

locality:

Rodziny Rykaczewskich Roundabout

regaining independence came from Bronisława Romanowska-Mazur. The design was developed by a Legionowo-based artist and painter, Jolanta Drozd.

The consecration and the unveiling of the plaque took place on 8 December 1998. The plaque placed in the main nave of the church was unveiled by Bronisława Romanowska-Mazur, the last President of the Sodality of the Blessed Virgin Mary in Legionowo in the years 1946–49 in the presence of the first President – Janina Fułyn-Przyjałkowska. It was founded thanks to the dedication of the members of the Sodality of Our Lady from those years.

6.The glass-stained window – vetting of Legionowo’s “Solidarity”

On the 20th anniversary of the establishment of “Solidarity” Trade Union, its Legionowo-based branch founded the vetting of gratefulness in the form of a glass-stained window commemorating the events of December 1970 in the Gdańsk Shipyard, Rev. Jerzy Popiełuszko as well as featuring the national emblem of Poland and the sign of “Solidarity”. The glass-stained window was consecrated by the first chaplain of Legionowo work ministry, Rev. Jerzy Dębowski.

Inicjatorem upamiętnienia Rodziny Rykaczewskich było Koło nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej im. ppłk. Edwarda Dietricha w Legionowie, a fundatorem kamienia i tablicy była Gmina Legionowo. Wykonawcą obiektu był Piotr Dąbrowski z Legionowa.

Tablicę poświęcił 1 sierpnia 2009 r. ks. prałat Lucjan Szcześniak, Dziekan Legionowski w obecności kombatantów Armii Krajowej, legionowskich władz samorządowych, krewnych Rodziny Rykaczewskich i mieszkańców Legionowa.

Leon Stanisław Rykaczewski (1903–1961). W latach 1934–1961 organista w parafii pw. św. Jana Kantego. Instrumentalista, śpiewak i kierownik chóru. Uczestnik walk

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

obronnych 1939 r. Żołnierz Armii Krajowej pseudonim „Zawisza”. Szef sztabu I batalionu I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroża”

Genowefa Rykaczewska z d. Ogrzebacz (1904–1969). Żona Leona Rykaczewskiego, matka Barbary, Gabrieli i Wojciecha. Dzięki niej członkowie rodziny mogli bez reszty oddawać się pracy konspiracyjnej, zawodowej i społecznej. Człowiek wielkiego serca i poświęcenia.

Barbara Rykaczewska (1926–1999). Uczennica tajnego gimnazjum i liceum. Łączniczka AK ps. Joanna. Kolporterka prasy podziemnej. Sanitariuszka szpitala powstańczego przy ul. A. Mickiewicza. Absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracownik warszawskiego Centrum Informatyki Energetyki. Współinicjatorka (wraz z ppłk. Edwardem Dietrichem) działalności integrującej b. żołnierzy Armii Krajowej. W latach 1980–89 przewodnicząca Zespołu Terenowego byłego I Rejonu „Obroża”, W latach 1990–1999 prezes Koła nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie.

Gabriela Rykaczewska-Gabrysiak (1929–2008). Uczennica tajnego gimnazjum. Łączniczka Armii Krajowej ps. Ela. Kolporterka prasy podziemnej. Pielęgniarka w szpitalu powstańczym przy ul. Z. Krasińskiego. Absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracownik warszawskiego Instytutu Energetyki i Energii Atomowej. Aktywna działaczka Koła nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie.

Wojciech Leon Rykaczewski (1940–1986). Lekarz pulmonolog. Szanowany i ceniony za fachowość i życzliwość. W latach osiemdziesiątych kierownik Rejonowej Przychodni Zdrowia w Legionowie.

The initiator of commemorating the Rykaczewski family was Circle no 1 of the Lieutenant Colonel Edward Dietrich World Association of Home Army Soldiers and the plaque

and the slab were founded by the Commune of Legionowo. The memorial was performed by Piotr Dąbrowski from Legionowo.

The plaque was consecrated by Rev. Prelate Lucjan Szcześniak, Legionowo’s Dean, in the presence of the Home Army Veterans, self-government authorities of Legionowo, relatives of the Rykaczewski Family and the residents of Legionowo.

Leon Stanisław Rykaczewski (1903–1961). An organist in St. John Cantius parish from 1934 to 1961. An instrumentalist, singer and choir conductor, soldier of the 1939 defensive campaign, a Home Army Soldier code name “Zawisza”. Chief of the Staff of the 1st Battalion of the 1st Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroża” [Dog-collar].

Genowefa Rykaczewska nee Ogrzebacz (1904–1969). Leon Rykaczewski’s wife, the mother of Barbara, Gabriela and Wojciech. It was because of her that her family members could entirely dedicate themselves to conspiracy as well as professional and social work. A woman of great heart and great dedication.

Barbara Rykaczewska (1926–1999). A student of an underground junior and senior high school. A Home Army courier with a code name “Joanna”. A colporteur of the underground press. A nurse in the insurgent hospital on the Mickiewicza Street. A graduate from the Catholic University of Lublin. Employed in the Centre of Information Technologies in Power Industry in Warsaw. The co-initiator (along with Lieutenant Colonel Edward Dietrich) of actions integrating former Home Army Soldiers. In 1980–89 the president of the Field Team of former 1st Region “Obroża” [Dog-collar]. The president of Circle no 1 of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo in the years 1990–1999.

Gabriela Rykaczewska-Gabrysiak (1929–2008). A student of an underground junior high school. A Home Army courier code

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

name “Ela”. A colporteur of the underground press. A nurse in the insurgent hospital on Z. Krasińskiego Street. A graduate from the Catholic University of Lublin. A worker of Warsaw’s Institute of Power Engineering and Nuclear Energy. A dedicated activist of Circle no 1 of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo.

Wojciech Leon Rykaczewski (1940–1986). A doctor of pulmonary medicine. Respected and valued for his professionalism and kindness. In the 1980s the Head of the District Outpatient Clinic in Legionowo.

Getto hitlerowskie dla Żydów w Legionowie

Nazi ghetto for Jews in Legionowo

lokalizacja:

Teren Ludwisina, w rejonie ulic: **Sobieskiego, Mieszka I, Prymasowskiej, Kozieltulskiego, Pomorskiej i Zygmunto**

locality:

The area of Ludwisina, embracing the streets: **Sobieskiego, Mieszka I, Prymasowska, Kozieltulskiego, Pomorska i Zygmunto**

W Legionowie przed wojną mieszkało około tysiąca Żydów. 13 września 1939 r. wojska niemieckie wkroczyły do Legionowa. Od tego czasu zaczęły się represje wobec mieszkańców należących do gmin żydowskich. 15 listopada 1940 r. Niemcy na terenie Ludwisina utworzyli getto o powierzchni 6 km², w którym stłoczono ponad trzy tysiące Żydów z Legionowa, Łomianek, Nieporętu, Jabłonny, Zegrza, Serocka, Nowego Dworu Mazowieckiego, Żuromina, Rypina i Sierpca. Największy zasięg granic getta, wg. relacji mieszkańców Legionowa, wyznaczały ulice: Mieszka I, Prymasowska, Kozieltulskiego, Pomorska, Zygmunto i Sobieskiego. Działy tu:

- Judenrat (żydowska Rada Starszych, utworzona na rozkaz niemieckiej SS, całkowicie zależna od okupanta, kierowana przez Jechiela Rosenberga) ulokowana przy ul. Chrobrego 77 (przebudowany budynek istnieje do dziś pod numerem 51). Judenrat spełniał w getcie rolę najważniejszych urzędów,
- Kuchnia żydowska przy ul. Sobieskiego 65 (budynek istnieje do dziś), której kierownikiem był Leo Baum. Funkcjonowały też: szpital dr Finkelsztajna oraz Sąd Żydowski z sędzią Federmanem.

Getto nie było ogrodzone, lecz przy każdej nazwie ulicy była tabliczka w języku niemieckim informująca, że każdy Żyd, który wyjdzie poza teren getta będzie rozstrzelany. Mimo tego zakazu niektórzy legionowianie starali się pomóc Żydom ukrywając ich w swoich domach. Wśród tych osób były Maria Jagiełłowicz i jej córka Danuta Szklarek, które ukrywały Chawę Zawiesińską i jej czteroosobową rodzinę, pomagając im aż do jesieni 1944 r. Za ten bohaterski czyn zostały uhonorowane tytułem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata. Ten sam tytuł otrzymały siostry zakonne prowadzące Zakład Wychowawczy Fundacji im. Piusa XI w Chotomowie, które w swym zakładzie

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

ukrywały dziewczęta żydowskie. Wśród Polaków z Legionowa i okolic, którzy z narażeniem życia ukrywali Żydów i pomagali im znane są: p. Jagnieżowa z Jabłonna, pp. Traczykowie, p. Zofia Rozwadowska, siostry Nativitanki z Chotomowa. Było też wiele osób bezimiennych, które nie afiszowały się z tą pomocą lub po zagładzie Żydów, nie było komu tej pomocy potwierdzić. Rankiem 4 października 1942 r., w żydowskie święto Simchat Tora (święto szałasów, zwane także świętem Kuczek) Niemcy przystąpili do akcji likwidacyjnej getta w Legionowie. Kilkuset Żydów rozstrzelano w okrutny sposób na miejscu. Około 1500 osób zostało wysłanych do obozu koncentracyjnego w Treblince.

Before the war, Legionowo was home to approximately one thousand Jews. On the 13th of September 1939 the German army entered Legionowo and the repressions aimed at the residents belonging to the Jewish communes started. 15 November 1940 witnessed the Germans form in the area of Ludwisin a ghetto of the area of 6 km², in which over three thousand Jews were squeezed from Legionowo, Łomianki, Nieporęt, Jabłonna, Zegrze, Serock, Nowy Dwór Mazowiecki, Żuromin, Rypin and Sierpc. According to the testimony of Legionowo residents the greatest span of the ghetto borders was delimited by the following streets: Mieszka I, Prymasowska, Kozietulskiego, Pomorska, Zygmuntowska and Sobieskiego. Some of the existing institutions were: Judenrat (Jewish Council established as ordered by the German SS, completely dependent on the occupant, headed by Jechiel Rosenberg) at 77 Chrobrego Street (the reconstructed building still exists under number 51), which played the role of the most important offices, the Jewish kitchen at 65 Sobieskiego Street (the building still exists), which was managed by Leo Baum, Dr Finkelsztajn's hospital and the Jewish Court with Judge Federman.

The ghetto was not fenced; however, every name of the street was accompanied by a board in German saying that each Jew

who would go outside the area of the ghetto would be executed. Despite this prohibition some Legionowo residents tried to help the Jews by hiding them in their houses. Among such persons were Maria Jagiełłowicz and her daughter Danuta Szklarek, who hid Chawa Zawiesińska and her four-person family. They helped them until the Autumn of 1944. For this heroic act they were awarded with the order Righteous Among the Nations. The same title also went to the nuns running Pius XI Foundation Fostering Facility in Chotomów, who hid Jewish girls on its premises. Among Poles from Legionowo and its vicinity who risked their lives hiding Jews and helping them are: Ms Jagnieżowa from Jabłonna, Mr and Ms Traczyk, Ms Zofia Rozwadowska, Nativity of Mary sisters from Chotomów. There were also plenty of anonymous persons who did not boast of helping the Jews though after their extermination there was no one to confirm it.

On the morning of the 4th of October 1942, a Jewish holiday Simchat Torah (feast of booths, also referred to as Sukkah) the Germans commenced the liquidation of the ghetto in Legionowo. A few hundred Jews were bestially shot on the spot. Approximately 1500 people were sent to the concentration camp in Treblinka.

Kościół Parafialny Najśw. Ciała i Krwi Chrystusa

The Most Holy Body and Blood of Christ parish church

lokalizacja:

ul. Marsz. Józefa Piłsudskiego 47

locality:

47 Marsz. Józefa Piłsudskiego Street

Parafia rzymskokatolicka Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Legionowie powstała 7 lutego 1991 r. z podziału parafii św. Jana Kantego w Legionowie. Kościół został

The 'Fighting Poland' Heritage Trail in Legionowo town

zbudowany w latach 1991–1999, a wykończony i konsekrowany w 2005 r.

3 października 2012 r. w kościele tym uroczysto odsłonięto tablicę upamiętniającą legionowskich żołnierzy batalionu Parasol. Tablica powstała z inicjatywy i dzięki staraniom Zarządu Koła nr 1 „Brzozów” im. pptk. Edwarda Dietricha Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej.

„Parasol” to nazwa harcerskiego batalionu Armii Krajowej, utworzonego z członków Szarych Szeregów. Był on przeznaczony do zadań specjalnych. Między innymi do akcji przeciwko funkcjonariuszom SS i gestapo. Wśród parasolowców było aż 24 mieszkańców Legionowa. Brali udział w najważniejszych akcjach Parasola: „Stamm”, „Hahn”, „Koppe”, w akcjach zdobywania broni i w śmiertelnych walkach podczas Powstania Warszawskiego. Połowa z nich zginęła w walce, większość odniosła rany i kontuzje. Odsłonięcie tablicy poprzedziła uroczysta msza święta. Uczestniczyli w niej przedstawiciele środowisk kombatanckich oraz władze miasta i powiatu, delegacje i poczty sztandarowe wojska, miejskich instytucji, legionowskich harcerzy i wszystkich szkół legionowskich, a także wielu mieszkańców miasta. Tablicę poświęcił ks. prałat płk Sławomir Żarski, proboszcz parafii św. Józefa Oblubieńca NMP, a odsłonięcia dokonali mjr Maria Stypułkowska-Chojcecka „Kama” (łączniczka w batalionie Parasol, uczestniczka słynnej akcji „Kutschera”), kpt. Bronisława Romanowska-Mazur „Sosna”, prezydent miasta Legionowo Roman Smogorzewski, i harcerka z legionowskiego hufca ZHP.

The Most Holy Body and Blood of Christ Roman Catholic parish in Legionowo was established on the 7th of February 1991 as a result of the division of St. John Cantius parish in Legionowo. The church was built in years 1991–1999 and it was completed and consecrated in 2005.

On the 3rd of October 2012 the plaque commemorating Legionowo soldiers of “Parasol” [*Umbrella*] is a name of the scouting battalion of the Home Army made of *Szare Szeregi* [*Grey Ranks*] members. It was intended for special tasks, including actions against SS and Gestapo officers.

As many as 24 residents of Legionowo belonged to the battalion. They participated in *Parasol's* most important actions: “Stamm”, “Hahn” and “Koppe”, in actions of seizing weapons and in the deadly clashes during the Warsaw Uprising. Half of them died; the rest sustained wounds and injuries.

The unveiling of the plaque was preceded by a holy mass attended by the representatives of veteran circles, the authorities of the town and the county, delegations and colour guards of the army, municipal institutions, Legionowo scouts and all the schools of the town as well as numerous residents. The plaque was consecrated by Rev. Prelate Sławomir Żarski, the head of St. Josef the Beloved parish. It was unveiled by Major Maria Stypułkowska-Chojcecka “Kama” (a courier in *Parasol* battalion taking part in the famous action “Kutschera”), Captain Bronisława Romanowska-Mazur “Sosna” [*Pine*], the President of the town of Legionowo, Roman Smogorzewski and a girl guide from Legionowo regiment of the Polish Scouting Union.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

12

Zakłady „Stralo” “Stralo” Works

lokalizacja:

Bukowiec A, okolice ul. Kwiatowej

locality:

Bukowiec A, the vicinity of Kwiatowa Street

W czasie II wojny światowej na Bukowcu A funkcjonowało tzw. „Stralo”, które było położone przy ul. Kwiatowej od strony Jabłonna. W pamięci najstarszych mieszkańców Legionowa zapisało się jako miejsce zaciętych meczów, rozgrywanych pomiędzy piłkarzami legionowskimi a żołnierzami niemieckimi. W rzeczywistości tym miejscu funkcjonowała hitlerowska baza Kierownictwa Transportu Kołowego „Wschód”, po niemiecku: Straßentransportleitung „Ost”, w skrócie: Stralo. Owo słynne boisko sportowe to plac manewrowy dla ciężarówek, które tu remontowano lub ich silniki przerabiano na napędzane gazem drzewnym. Wozily one zaopatrzenie i żołnierzy hitlerowskich na front wschodni. W chwili wybuchu Powstania Warszawskiego drewniane budynki „Stralo” zostały podpalone przez powstańców udających się na koncentrację, paraliżując tym funkcjonowanie niemieckiej bazy.

During World War Two in Bukowiec A there was the so called “Stralo”, which was located in Kwiatowa Street on Jabłonna side. The memories of Legionowo’s oldest residents are of the place of tight matches played by Legionowo footballers and German soldiers. In actual fact, the site was a Nazi base of the Wheel Transport Management “East”, in German: Straßentransportleitung “Ost”, which in short was Stralo. The famous playground is a manoeuvre area for the trucks which were repaired here or their engines were modified so that they could be powered with wood distillation gas. The trucks transported the supplies and Nazi soldiers

to the Eastern front. On the outbreak of the Warsaw Uprising “Stralo’s” wooden buildings were set alight by the insurgents getting ready for the concentration, which paralysed the functioning of the German base.

13

Tablica poświęcona nauczycielom tajnego nauczania – Liceum im. Marii Konopnickiej

Plaque in memory of teachers
holding clandestine classes,
Maria Konopnicka High School

lokalizacja:

ul. Marsz. Józefa Piłsudskiego 26

locality:

26 Marsz. Józefa Piłsudskiego Street

Po inwazji na Polskę w 1939 r. okupanci niemieccy zamknęli szkoły wyższe oraz polskie instytucje naukowe. Pozwolili jedynie na organizowanie szkolnictwa zawodowego i podstawowego, wykluczając naukę niektórych przedmiotów, takich jak: historia, geografia i literatura polska. W tej sytuacji, w ramach Polskiego Państwa Podziemnego powołano Tajną Organizację Nauczycielską i zorganizowano tajne nauczanie młodzieży na poziomie podstawowym oraz

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

na poziomie przedwojennego gimnazjum i liceum, w działających oficjalnie szkołach powszechnych i zawodowych, a także na tajnych kompletach w domach prywatnych. W Legionowie dyrektorowi przedwojennego Gimnazjum Kupieckiego, Jerzemu Siwińskiemu, udało się zorganizować już w roku szkolnym 1940/41 tajne nauczanie na poziomie gimnazjalnym w Gminnej Szkole Handlowej, działającej oficjalnie, jako szkoła zawodowa. Od roku szkolnego 1942/43, wprowadzono przedmioty ogólnokształcące i prowadzono placówkę jako tajne gimnazjum i liceum. Szkoła ta była jedyną szkołą średnią ogólnokształcącą nie tylko dla młodzieży z Legionowa, ale również z miejscowości okolicznych. Przyjeżdżała do niej młodzież nawet z Nowego Dworu Mazowieckiego, który znajdował się już w granicach Rzeszy Niemieckiej, mimo że nielegalne przekraczanie granicy wiązało się z dużym ryzykiem. Przez cztery lata, aż do wybuchu Powstania Warszawskiego, Niemcy nie wiedzieli o funkcjonowaniu tajnego nauczania w Legionowie. Nawet aresztowanie i osadzenie w Oświęcimiu nauczyciela Wiesława Gruszeckiego i prefekta ks. Eugeniusza Piosłowicza nie zdekonspirowało szkoły. Po ustaniu walk powstańczych w Legionowie Niemcy aresztowali i rozstrzelali dyrektora, Jerzego Siwińskiego, który był oficerem AK i zastępcą komendanta Kadry Obywatelskiej na terenie Legionowa oraz prefekta, ks. Wacława Szelenbauma – kapelana I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” AK.

W 70. rocznicę rozpoczęcia tajnego nauczania w Legionowie, na wniosek kombatantów Armii Krajowej, władze samorządowe miasta i powiatu legionowskiego ufundowały tablicę pamięci poświęconą nauczycielom i pracownikom Tajnego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Legionowie. Tablica została umieszczona na murze legionowskiego Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej, które jest spadkobiercą tradycji Tajnego Liceum czasów wojny.

Znak pamięci uroczystie odsłonił 10 czerwca 2010 r.: starosta powiatu legionowskiego Jan Grabiec, prezydent miasta Legionowo Roman Smogorzewski, prezes Koła nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie kpt. Bronisława Romanowska-Mazur i dyrektor LO im. Marii Konopnickiej Brygida Wagner-Konstantynowicz. Tablicę poświęcił ks. dziekan Lucjan Szcześniak.

After invading Poland in 1939 the German occupants closed down schools of higher education and Polish science institutes. They only allowed running vocational and primary education without teaching some subjects such as: History, Geography and Polish literature. In these circumstances, within the Polish Underground State the Secret Teaching Organisation was established and clandestine teaching of the youth on a primary level and on the level corresponding to the pre-war junior and senior high schools was organised in officially existing comprehensive and vocational schools as well as during secret classes in private homes.

In Legionowo, the headteacher of the pre-war Trading Junior High School, Jerzy Siwiński managed to organise as early as in the school year 1940/41 clandestine teaching on a junior high school level at the Communal Trading School existing officially as a vocational school. In the school year 1942/43 general subjects were introduced and the school was run as a secret junior and senior high school.

That school was the only high school of general education not only for the youths from Legionowo, but also youths from the towns and villages nearby. It was attended even by youths from Nowy Dwór Mazowiecki, which was within the territory of the German Reich, despite the fact that illegal border crossing was a very risky venture.

For four years before the outbreak of the Warsaw Uprising the Germans did not know about the existence of clandestine teaching in Legionowo. Even the arrest and

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

imprisonment of a teacher, Wiesław Gruszecki and Prefect Rev. Eugeniusz Piesiewicz, in Auschwitz did not unmask the school. After the uprising combat in Legionowo had been stopped, the Germans arrested and shot down the headteacher, Jerzy Siwiński, who was a Home Army officer and the deputy commander of the Civic Staff in the area of Legionowo and Prefect Rev. Waclaw Szelenbaum – the chaplain of the 1st Region “Marianowo-Brzozów” Section VII “Obroza” [Dog-collar] of the Home Army.

On the 70th anniversary of the commencement of clandestine teaching in Legionowo following a motion of the Home Army veterans the self-government authorities of the town and county of Legionowo founded a commemorative plaque dedicated to the teachers and workers of the Secret Junior and Senior High School of General Education in Legionowo.

The plaque was placed on the wall of Legionowo’s Maria Konopnicka’s High School, which inherited the tradition of the Secret Senior High School from the time of the war. This memorial was officially unveiled on the 10th of June 2010 by: the Head of Legionowo county, Jan Grabiec, the President of the town of Legionowo, Roman Smogorzewski, the President of Circle no 1 of the World Association of Home Army Soldiers in Legionowo, Captain Bronisława Romanowska-Mazur and the Headteacher of Maria Konopnicka High School, Brygida Wagner-Konstantynowicz. The plaque was consecrated by Dean Rev. Lucjan Szcześniak.

14

Pomnik harcerzy poległych 2 sierpnia 1944 roku

Monument to scouts killed on 2 August 1944

lokalizacja:

Osiedle Batorego

locality:

Batorego estate

Na granitowym cokole umieszczono głaz narzutowy. Na głazie umocowano metalową tablicę z godłem harcerskim Polski Walczącej i nazwiskami poległych. Obok głazu stoi brzozywy krzyż.

W pierwszych dniach Powstania, w walce z czołgami niemieckimi zginęli harcerze, najmłodszy żołnierze-powstańcy: Zenon Kałamaja „Zienko”, Sławomir Klejment „Huragan”, Zbigniew Zakrzewski „Arab”.

Ze wspomnień Jerzego Kuźmińskiego „Dąb”, żołnierza legionowskiego hufca Szarych Szeregów:

W dniu 2 sierpnia (...) ulokowaliśmy się w okopie, który prowadził do bunkra zbudowanego z potężnych pni sosnowych (...) bunkier wraz z okopem położony był na najwyższym wzniesieniu i blisko szosy. W okopie tym było nas siedmiu lub dziewięciu, w tym trzech harcerzy. Uzbrojenie nasze składało się z karabinów, granatów i butelek z benzyną. W pewnej chwili usłyszeliśmy nadciągające czołgi. Gdy znalazły się przed ul. Jagiellońską, ktoś z dala od naszego stanowiska oddał jeden lub dwa strzały karabinowe. Czołgi natychmiast zjechały z szosy bezpośrednio na nasze stanowiska i rozpoczęły niezwykle ciężki ostrzał z karabinów maszynowych. W tej sytuacji my, powstańcy, nie mieliśmy żadnych szans... Ktoś z końca okopu wyskoczył do nadciągającego czołgu... padł śmiertelnie raniony granatem. (...) Do bunkra wpadłem jako ostatni. W tym momencie rozległa się detonacja rozrywającego się pocisku armatniego. Pocisk jednak

The ‘Fighting Poland’ Heritage Trail in Legionowo town

nie wpadł do środka, a uderzył w obramowanie wejścia bunkra, powodując jego dokładną blokadę potrzaskanymi grubymi kłocami. (...) W pewnym momencie usłyszeliśmy, że czołg się oddala. Widocznie Niemcy uznali, że „załatwili” wszystkich w bunkrze...

Po wyjściu, a był to moment trudny do opisanie, dowiedzieliśmy się, że z harcerzy dwóch poległo na miejscu, a trzeci został bardzo ciężko ranny. Zenka Kałamaję kula trafiła w czoło, Sławka Klejmenta seria z karabinu maszynowego niemal przecięła, Zbyszek Zakrzewski został ciężko ranny w głowę. Od chwili zranienia nie odzyskał przytomności i zmarł w szpitalu przy ul. Mickiewicza...

Starania środowiska AK o wzniesienie tego znaku pamięci trwały od 1948 r. Wieloletnie pertraktacje z ówczesnymi władzami prowadził Lucjan Spletteser „Kawka”, jako reprezentant Zarządu Środowiska Żołnierzy Armii Krajowej VII Obwodu „Obroza”. Ustną

obietnicę zgody na upamiętnienie władze wyraziły w 1984 r., ale dopiero w 1986 r., po interwencji u kierownika Wydziału Spraw Wewnętrznych Urzędu Wojewódzkiego płk. Teofila Kędry, który niespodziewanie wyraził zycieliwe zainteresowanie tą sprawą, uzyskano zgodę na budowę pomnika. Jego fundatorami byli żołnierze AK i społeczeństwo Legionowa.

Odsłonięcia pomnika, które nastąpiło 2 sierpnia 1986 r., dokonała matka jednego z poległych w tym miejscu harcerzy – pani Jadwiga Zakrzewska, z towarzyszącym jej kpt. Edwardem Dietrichem Poświęcenia pomnika dokonał ks. Leszek Kołtoniecki, kapelan kościoła garnizonowego w Legionowie.

A field stone was placed on a granite plinth. A metal plaque with the scouting emblem of Poland Fighting and names of the killed were mounted. There is a birch cross next to the stone.

In the first days of the uprising the following boy-scouts, the youngest soldiers – insurgents, were killed: Zenon Kałamaja “Zienko”, Sławomir Klejment “Huragan” [Hurricane], Zbigniew Zakrzewski “Arab”.

The memoirs of Jerzy Kuźmiński “Dąb” [Oak], a soldier of Legionowo based unit of Szare Szeregi [Grey Ranks], read:

On the 2nd of August (...) we placed ourselves in a trench leading to a bunker made of huge pine logs (...) the bunker and the trench were placed on the highest spot and near a road. There were seven or nine of us in the trench, including three boy scouts. Our weapons were rifles, grenades and petrol bombs. Suddenly, we heard approaching tanks. When they were close to the Jagiellońska Street somebody from our position fired one or two rifle shots. The tanks immediately drove off the road straight onto our positions and opened a heavy machine gun fire. We – the insurgents, had no chances in this situation. (...) Somebody from the end of the trench jumped out towards the oncoming tank ... to fall dead due to a grenade. (...) I was the last to reach the bunker and at this very moment a gun shell exploded. However,

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

the shell did not get inside. It hit the frame of the entrance to the bunker, blocking it entirely with huge broken wooden logs. (...) One moment we heard the tank going away. The Germans must have believed they killed off all the people in the bunker ...

When we got out, and it was a moment hard to describe, we learnt that two boy scouts had got killed on the spot and the third was very badly wounded. Zenek Kałamaja got a bullet in his forehead, Sławek Klejment was almost cut in half by a machine-gun series, Zbyszek Zakrzewski was badly wounded in his head. He never regained consciousness and he died in a hospital on Mickiewicza Street....

The Home Army community tried hard to erect this memorial after 1948. Long talks with the authorities at that time were conducted by Lucjan Spletster “Kawka” [Jack-

daw] – a representative of the Board of the Community of Home Army Soldiers of Section VII “Obroża” [Dog-collar]. In 1984 the authorities gave their verbal permission to commemorate this event, but it was only in 1996 when, quite unexpectedly, a permit for the construction of the monument was obtained after the involvement of Colonel Teofil Kędra – the head of the Interior Department of the Provincial Office, who quite surprisingly got interested in the matter. The monument was founded by Home Army veterans and Legionowo residents.

The monument was unveiled on the 2nd of August 1986 by the mother of one of the killed scouts – Mrs Jadwiga Zakrzewska, who was accompanied by Captain Edward Dietrich. Rev. Leszek Kołoniecki, the chaplain of the garrison church in Legionowo, consecrated the monument.

Szlak 6.

Trail 6.

Łącznik koszarowy,
znakowanie żółte.

Barracks connector,
yellow marks.

0,0 km	Rondo Andrzeja Paszkowskiego.	Andrzeja Paszkowskiego Roundabout
0,1 km	Willa „Kozłówka”	„Kozłówka” villa
0,6 km	Koszary wojskowe	0Barracks
1,3 km	Legionowo-Piaski PKP	Legionowo-Piaski railway station

Łącznik koszarowy, znaki żółte

Krótki szlak dojściowy z Ronda Andrzeja Paszkowskiego do stacji PKP Legionowo – Piaski. Nie brak jednak na nim atrakcji turystycznych znajdujących się w osobliwym trójkącie otoczonym torami kolejowymi. Można w nim obejrzeć zabytkową willę „Kozłówka” i zwiedzić dawne koszary wojskowe.

START

0,1 km

0,6 km

Początek na Rondzie Andrzeja Paszkowskiego (0,0 km). Przezeń przechodzi zielony szlak 5. Spod tablicy poświęconej pamięci Andrzeja Paszkowskiego 1 znaki żółte przeprowadzają pieszym przejściem przez tory kolejowe. W tym miejscu należy zachować szczególną ostrożność, ponieważ linia ta jest jedną z kluczowych pod Warszawą i pociągi poruszają się tędy nader często, także dalekobieżne. Po drugiej stronie torów willa „Kozłówka” 2 (0,1 km). Trasa kieruje się w prawo wzdłuż terenu kolejowego i doprowadza do dawnych koszar wojskowych przy ul. POW 3 (0,6 km). Po kolejnym przejściu przez tory ul. Piaskową do stacji PKP Legionowo – Piaski (1,3 km). Przez stację przechodzi niebieski szlak 6.

Barracks connector, yellow marks

Short connective trail from Andrzeja Paszkowskiego Roundabout to PKP Legionowo Piaski railway station. Full of attractions, located in a peculiar triangle bounded by the railway line. Here you can see the historic „Kozłówka” villa and visit the old military barracks.

START

0,1 km

0,6 km

Begins at Andrzeja Paszkowskiego Roundabout (0,0 km). Green trail 5 goes through the roundabout. Yellow signs lead from the plaque in memory of Andrzej Paszkowski 1 across the railroad tracks. One needs to be cautious there since the line is one of the busiest in the district with high frequency of trains, incl. inter-city routes. Across the railroad there is „Kozłówka” villa 2 (0,1 km). The route continues on right hand side along the rails and leads to former barracks in POW Street 3 (0,6 km). After another crossing the railroad Piaskowa Street to PKP Legionowo Piaski railway station (1,3 km), through which runs blue trail 6.

Przebieg szlaku
The route of the trail

Numeracja punktów na szlaku
The numbering of the points on the trail

1

Tablica poświęcona Andrzejowi Paszkowskiemu

Plaque in memory of Andrzej Paszkowski

lokalizacja:

Rondo Andrzeja Paszkowskiego

locality:

Andrzeja Paszkowskiego Roundabout

Kpt. dr inż. Andrzej Paszkowski (1923–2003). Żołnierz Armii Krajowej „Dzik”, „Kord”, Honorowy Obywatel Miasta Legionowo.

Już od 1940 r. był zaangażowany w działalność niepodległościową. W 1943 r. ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Piechoty, zorganizowaną przez I Rejon „Marianowo-Brzozów”. Dom państwa Paszkowskich był w latach okupacji miejscem, w którym odbywały się kursy tajnej podchorążówki i w którym znajdowały schronienie osoby ukrywające się przed władzami hitlerowskimi. Andrzej Paszkowski pełnił funkcję zastępcy dowódcy Oddziału Dywersji Bojowej 7. Rejonu „Jelsk”.

Brał udział w Powstaniu Warszawskim w Batalionie „Zemsta” Zgrupowania Kampinos. Podczas działań wojennych był ranny i kontuzjowany.

Po zakończeniu wojny Andrzej Paszkowski pracował na Ziemiach Zachodnich, ukończył studia wyższe i uzyskał stopień naukowy doktora.

Tylko dzięki jego uporowi i konsekwencji legionowska „Kozłówka”, najstarsza zabytkowa willa naszego miasta, została uratowana przed całkowitą dewastacją. Oprócz pracy zawodowej działał społecznie, organizując pomoc dla AK-owców znajdujących się w trudnych warunkach materialnych. Gromadził też dokumenty związane z historią Armii Krajowej, współtworzył Wielką Encyklopedię Powstania Warszawskiego.

W uznaniu jego rzetelnej, wieloletniej pracy, w hołdzie dla jego odwagi i prawości, w 1999 r. Rada Miasta Legionowo przyznała Andrzejowi Paszkowskiemu tytuł Honorowego Obywatela Miasta Legionowo.

Na wniosek koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, w dziesiątą rocznicę śmierci Andrzeja Paszkowskiego, Rada Miasta Legionowo nadała jego imię rondu znajdującemu się przy przejściu przez tory kolejowe do willi Kozłówka dysponując jednocześnie wykonanie stosownej tablicy informacyjnej. Nadanie nazwy „Rondo im. Andrzeja Paszkowskiego” i odsłonięcie tablicy miało miejsce 3 maja 2013 r. W uroczystości wzięli udział kombatanci AK, rodzina Andrzeja Paszkowskiego, władze miasta, poseł na Sejm RP i mieszkaniec Legionowa Mariusz Błaszczak, delegacje harcerzy i młodzieży szkolnej oraz mieszkańcy Legionowa.

Captain Andrzej Paszkowski M.Sc. (1923–2003). A Home Army soldier “Dzik” [Wildboar], “Kord” [Cutlass], an Honorary Citizen of the Town of Legionowo.

From as early as 1940 he was involved in the independence-oriented activities. In 1943 he graduated from Reserve Infantry Cadet Officers School organised by the 1st Region “Marianowo-Brzozów”. In the years of the occupation the Paszkowski family’s house was the venue of holding courses of clandestine

2

Willa „Kozłówka” “Kozłówka” villa

lokalizacja:

ul. Smereka 2

locality:

2 Smereka Street

Znajdująca się przy ul. Mieczysława Smereka 2 willa „Kozłówka” z 1886 r. jest najstarszym legionowskim zabytkiem. Nieruchomość o powierzchni 4 ha nabył od hr. Augusta Potockiego Władysław Kozłowski, dyrektor Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. W pobliżu torów wybudował niewielki zespół willowo-parkowy składający się z zachowanej do dziś drewniano-murowanej willi oraz nieistniejących już budynków gospodarczych ze stajnią, wozownią i domkiem ogrodnika. Stylowa willa była otoczona parkiem krajobrazowym z pomnikowymi dębami i czarną sosną. W 1889 r. odkupiła ją rodzina Trepków, która powiększyła willę o murowane skrzydło północno-wschodnie. W okresie budowy koszar carskich w willi urzędowała kancelaria rosyjskiej komisji budowlanej. Następnie majątek nabyła rodzina Nagórków. Kolejnym właścicielem został Kazimierz Paszkowski, który na początku lat 20. XX w. prowadził tu spółkę Warsztaty Kolarsko-Mechaniczne „Parnik”. W okresie okupacji hitlerowskiej w willi mieścił się lokal konspiracyjny dowództwa I Rejonu AK, magazyn sprzętu wojskowego, podchorążówka AK, a w czasie powstania w 1944 r. składnica meldunkowa kompanii radiowej „Orbis” batalionu „Iskra”.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo

Po II wojnie światowej „Kozłówkę” zamieszkali lokatorzy z nakazu kwaterunkowego, co doprowadziło do dewastacji budynku. Od kilkunastu lat willa jest ponownie własnością rodziny Paszkowskich, której wieloletnie starania spowodowały przywrócenie jej dawnej świetności. Szczególne zasługi dla uratowania zabytku położył kpt. dr Andrzej Paszkowski (1923–2003), żołnierz AK, ps. Dzik, Kord, Honorowy Obywatel Miasta Legionowo.

Warto zwrócić uwagę na patrona ulicy, przy której znajduje się „Kozłówka”. To niezwykle ciekawy człowiek. W obronie Lwowa w 1918 r. stracił rękę (był jednym z „orląt”). Właśnie tu, w „Kozłówe”, w czasie okupacji hitlerowskiej jako „Czibor” prowadził nasłuch radiowy, wydawał czasopismo „Reduta” i biuletyny konspiracyjne. Oficjalnie pracował w czasie okupacji w jednym z warszawskich banków. Tam, w podziemiach ukrywał konspiracyjne dokumenty i wydawnictwa – a po wojnie przekazał je do Biblioteki Narodowej. Brał udział w walkach powstańczych 1944 roku. Z oddziałem „Znicza” przeprawił się przez Wisłę do Kampinosu. W czasie pogromu pod Jaktorowem wyprawił z okrążenia oddział kilkudziesięciu powstańców.

Situated at 2 Mieczysława Smereka Street “Kozłówka” villa dating back to 1886 is the oldest Legionowo monument. The estate of 4 ha area was purchased from aristocrat August Potocki by Władysław Kozłowski, the Director of Warsaw-Vienna Railway. Near the tracks he built a small villa and palace complex consisting of the preserved wooden and masonry villa and non-existent household buildings with a stable, cart facility and a gardener’s house. The stylish villa was surrounded by a landscape park with monumental oaks and black pine. In 1889 it was bought out by the Trepek family, who made an extension to the villa with a north-eastern masonry wing. During the time of the construction of tsarist barracks the villa housed the office of the Russian building commission. Subsequently, the estate was purchased by the Nagórka family and the

next owner became Kazimierz Paszkowski, who in the early 1920s ran the company Boiler and Mechanical Works “Pamik” here. During the Nazi occupation the villa was the clandestine seat of the headquarters of the 1st Region of the Home Army and it housed a warehouse of military equipment and Home Army cadet officers’ school and at the time of the Uprising in 1944 a report depot of “Orbis” radio company of “Iskra” [Spark] battalion. After the Second World War “Kozłówka” was inhabited by odd people who were assigned accommodation in the building, which led to its devastation. For a dozen or so years the villa has been again in possession of the Paszkowski family, whose efforts spanning over many years resulted in bringing it to its old glory. A special contribution to saving the monument was made by Captain Andrzej Paszkowski (1923–2003), a Home Army soldier codename “Dzik” [Wildboar], “Kord” [Cutlass], a Honorary Citizen of the Town of Legionowo. The Patron of the street where “Kozłówka” villa is an interesting figure. During defence of Lviv in 1918 he lost one arm (he was one of the “eagles”). Here in “Kozłówka” during German occupation he did monitoring, edited “Reduta” magazine and underground biulletins. Under codename “Czibor” officially he worked in one of Warsaw’s banks, where he was hiding undergrounds documents and printed materials which he handed over the National Library after the war. He took part in guerilla fights in 1944. He crossed the Vistula River for the Kampinos Forests with “Znicz” unit. During the pogrom in Jaktorów he rescued several insurgents from an ambush.

3

Koszary wojskowe w Legionowie The barracks in Legionowo

lokalizacja:

Teren dawnych koszar wojskowych przy ul. POW

locality:

The area of former barracks in POW Street

Zespół koszarowy z 1897 r. na tzw. „Kozłówece”

Budynki 4. Batalionu Kolejowego są jednym z ciekawszych carskich zespołów koszarowych nie tylko w Legionowie, ale i na Mazowszu. Do ich budowy władze carskie przystąpiły w 1895 r. Murowane koszary zostały wzniesione między willą „Kozłówka” a drewnianymi budynkami 191. Drohiczyńskiego Rezerwowego Pułku Piechoty. Teren ten, przed wykupieniem przez Rosjan, należał do hr. Augusta Potockiego.

4. Batalion Kolejowy zajął nowe budynki w październiku 1897 r. Stacjonował tu 18 lat aż do wybuchu I wojny światowej. Cały kompleks koszarowy składał się z 2 części, które dzieliła wojskowa linia kolejowa Jabłonna–Zegrze, wybudowana przez batalion w 1897 r.

W listopadzie 1918 r. stacjonowały tu pododdziały batalionu landszturmu „Burg” oraz Pułk Szkolny Aspirantów Oficerskich – dobrowolna jednostka niemiecka.

11 listopada 1918 r. garnizon zaatakowała kompania Polskiej Organizacji Wojskowej, licząca niespełna stu ochotników. Oddziałem dowodził pochodzący z Chotomowa Polikarp Wróblewski „Wyrwa”. W pierwszej fazie opanowano stację kolejową i przywrócono funkcjonowanie linii kolejowej. Po krótkotrwałej potyczce Niemcy wycofali się na teren koszar. Żołnierze niemieccy, zmęczeni wieloletnią wojną i jak wiadomo ze źródeł, przekonani o bezsensie dalszych walk, nie bronili się zbyt zaciekle. Według relacji Polikarpa Wróblewskiego 14 listopada, o godz.

9 rano Niemcy wywiesili białą flagę, co oznaczało poddanie się. Jeszcze tego samego dnia sformowano pierwszy transport żołnierzy niemieckich do Warszawy. Na podstawie wynegocjowanych warunków kapitulacji żołnierze ci złożyli broń dopiero w stolicy.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w budynkach po 4. Batalionie przystąpiono do tworzenia pododdziałów kolejowych WP. W 1923 r. stacjonowały w nich: 2. Pułk Wojsk Kolejowych, Obóz Szkolny Wojsk Kolejowych oraz komenda Kolejowej Linii Ćwiczebnej Jabłonna–Zegrze.

Na terenie byłej jednostki WP (po wschodniej stronie linii kolejowej) zachował się pomnik żołnierzy 2. Pułku Saperów Kolejowych poległych w wojnie polsko-rosyjskiej 1920 r. Odsonił go prezydent RP Ignacy Mościcki 26 sierpnia 1927 r.

W czasie II wojny światowej koszary kolejarskie stały się centralnym ośrodkiem tworzenia przez hitlerowców tzw. Legionu Turkiestańskiego. Składał się on z byłych jeńców Armii Czerwonej, głównie z Uzbeków, Kazachów, Kirgizów, Turkmenów, Tadżyków i pozostałych obywateli środkowoazjatyckich republik ZSRR. W latach 1942–43 w Legionowie sformowano co najmniej 14 turkiestańskich batalionów piechoty, liczących łącznie około 13–15 tysięcy żołnierzy.

Po zakończeniu II wojny światowej koszary były wykorzystywane przez jednostki 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej im. T. Kościuszki. W 1993 r. zachodnią część koszar przekazano władzom miasta Legionowo.

The complex of barracks dating back to 1897 on the so called “Kozłówka”

The buildings of the 4th Railway Battalion are one of the most interesting barracks complexes not only in Legionowo but also in *Mazowsze [Mazovia]* region. The tsarist authorities commenced their construction in 1895. The masonry barracks were built between villa “Kozłówka” and the wooden buildings of the 191st Drohiczyn Reserve Infantry Regiment. This area used to belong to an aristocrat August Potocki before it was bought out by the Russians.

The 4th Railway Battalion took over the new facilities in October 1897 and it stationed here for 18 years until the outbreak of the First World War. The whole barracks complex consisted of two parts separated by the military railway line Jabłonna–Zęgrze, which was built by the battalion in 1897.

In November 1918 the select infantry battalion „Burg” and training warrant regiment were stationed there

On the 11th of November 1918, the garrison was attacked by a company of the Polish Military Organisation of less than one hundred volunteers. The unit was headed by Polikarp Wróblewski “Wyrwa” coming from Chotomów. At the first stage the railway station was seized and the functioning of the railway line was resumed. After a short battle the Germans withdrew to the area of the barracks. The German soldiers tired of many years of the war and as it is known from various sources convinced about the absurd of further struggle did not defend themselves very hard. According to Polikarp Wróblewski’s story on the 14th of November, at 9 a.m., the Germans hung out the white flag, which

meant surrendering. On the very same day the first transport of German soldiers to Warsaw was formed. Pursuant to the negotiated terms of the capitulation the soldiers grounded arms only at the capital city.

After Poland had regained independence the buildings after the 4th Battalion were used to form railway sub-units of the Polish Army. In 1923 the barracks were occupied by: the 2nd Regiment of Railway Forces, the School Camp of Railway Forces and the headquarters of the Training Railway Line Jabłonna–Zęgrze.

In the area of the former unit of the Polish Army (on the eastern side of the railway line) there still is a monument in memory of the soldiers of the 2nd Regiment of Railway Sappers killed in the Polish-Russian war of 1920. It was unveiled by the President of the Republic of Poland, Ignacy Mościcki on 26 August 1927.

During the World War II, the railway barracks became the central point of the formation of the so called Turkmenistan Legion formed by the Nazis. It was made of former Red Army POWs, mainly coming from Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Tajikistan and other USSR republics lying in central Asia. In the years 1942–43 in Legionowo at least 14 Turkmenistan infantry battalions were formed amounting in total to approximately 13–15 thousand soldiers.

After the end of the Second World War the barracks were used by the units of the 1st Warsaw Mechanised Division named after T. Kościuszko. In 1993, the Western part of the barracks was granted to the authorities of the town of Legionowo.

NOTATKI / NOTES

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wydawca / Publisher

Urząd Miasta Legionowo
ul. marsz. Józefa Piłsudskiego 41, 05–120 Legionowo
tel.: 22 774 20 31, faks: 22 784 95 66

Przewodnik opracowany jako uzupełnienie projektu "Turystyczny szlak patriotyczny Polski Walczącej" realizowanego przez Starostwo Powiatowe w Legionowie dzięki dofinansowaniu ze środków Programu Operacyjnego "Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013".

The guidebook has been made as part of the project entitled "The Fighting Poland Heritage Trail for Tourists" developed by Legionowo County under the Operational Programme "Sustainable Development of the Fisheries Sector And Coastal Fishing Areas 2007–2013".

Opracowanie historyczne / Historical description

Urząd Miasta Legionowo, Muzeum Historyczne w Legionowie.

Autorzy tekstów / Texts' authors:

Wojciech Jeute, Marcin Kielczyk, Krzysztof Kołodziejczyk, Jakub Małek, Bronisława Romanowska-Mazur, Jacek Szczepański.

Opracowanie turystyczne / Tourist description

Urząd Miasta Legionowo, Muzeum Historyczne w Legionowie.

Koordinacja projektu / Project coordinated by

Referat Marketingu Urzędu Miasta Legionowo

Zdjęcia / Photographs

Urząd Miasta Legionowo, archiwum Muzeum Historycznego w Legionowie.

Projekt i skład / Designed by

EURO PILOT sp. z o.o.

ul. St. Konarskiego 3, 01–355 WARSZAWA

tel./fax 22 664 50 91; 22 664 37 20

biuro@europilot.com.pl

handlowy@europilot.com.pl

www.europilot.com.pl

Szlak patriotyczny „Polski Walczącej” wpisany jest do ewidencji pieszych nizinnych szlaków turystycznych Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK (Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego).

The 'Fighting Poland' Heritage Trail is entered into the register of lowland hiking trails kept by the Commission of Hiking Tourism of the Main Board of the Polish Tourist and Sightseeing Society (PTTK).